

Κεφάλαιο 5

Κράτη και κοινωνίες στην Ευρώπη (δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ού αιώνα)

A. Νέα κράτη, παλιές αυτοκρατορίες και ανταγωνισμοί

Σιωνιστικό κίνημα

Το σιωνιστικό κίνημα υποστήριζε ότι οι Εβραίοι δε θα γίνονταν ποτέ δεκτοί στην Ευρώπη ως ισότιμοι πολίτες και έπρεπε να έχουν το δικό τους κράτος στην Παλαιστίνη. Ιδρυτής του σιωνιστικού κινήματος ήταν ο Τεοντόρ Χερτσλ (1860–1904). Το παρακάτω απόσπασμα είναι από το φυλλάδιό του *Το εβραϊκό κράτος*.

Το σιωνιστικό κίνημα πήρε το όνομά του από τη Σιών, ένα λόφο στην Ιερουσαλήμ.

Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι οι Εβραίοι βρίσκονται σε πολύ δύσκολη κατάσταση. Όπου και αν ζούνε [...] διώκονται, αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο. Η ισότητα απέναντι στο νόμο [...] στην πράξη έχει καταστήσει κενό γράμμα [...]. Οι επιθέσεις στα κοινοβούλια, στις συνελεύσεις, στον Τύπο, από την Εκκλησία, στο δρόμο, στα ταξίδια (για παράδειγμα, η εξαίρεση των Εβραίων από κάποια ξενοδοχεία), ακόμη και στα μέρη ψυχαγωγίας, πληθαίνουν μέρα με τη μέρα. Το είδος των διωγμών είναι διαφορετικό από χώρα σε χώρα [...].

Η Παλαιστίνη είναι το ιστορικό μας σπίτι που δεν ξεχνάμε ποτέ. Και μόνο το όνομα Παλαιστίνη μπορεί να τραβήξει το λαό μας.

Τεοντόρ Χερτσλ, Το εβραϊκό κράτος, έτος 1896

Π 5.1

Το σιωνιστικό κίνημα οργανώθηκε και προσπάθησε να διαδώσει τις ιδέες και τους στόχους του, ιδρύοντας παραρτήματα σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο περίπου 70.000 Εβραίοι από την Ευρώπη είχαν μεταναστεύσει στην Παλαιστίνη.

Τα ευρωπαϊκά κράτη και οι ΗΠΑ

Ψηφίζουν

Με το **νόμο του 1867** περισσότεροι άντρες από τα μεσαία και τα εργατικά στρώματα μπορούν πια να ψηφίζουν. Παρόλο που δε δόθηκε ψήφος στις γυναίκες, οι Βρετανοί ψηφοφόροι διπλασιάστηκαν, αφού τώρα ψηφίζαν περισσότεροι εργάτες. Ανάμεσα σε εκείνους που ζητούσαν δικαίωμα ψήφου για όλους, και για τις γυναίκες, ήταν ο Βρετανός φιλόσοφος **Τζον Στιούαρτ Μιλ** (1806–1873).

[Η καθολική ψήφος] δεν πρέπει να θεωρείται ότι είναι ενάντια στη δημοκρατία [γιατί] στην πραγματικότητα πηγάζει από τη δημοκρατική αρχή [...], [δηλαδή ότι ο] καθένας πρέπει να διαθέτει μία ψήφο, και όλες οι ψήφοι πρέπει να έχουν την ίδια αξία.

Τζον Στιούαρτ Μιλ, Λόγος στο κοινοβούλιο για το νόμο Περί Αντιπροσώπευσης του Λαού, έτος 1866

Π 5.2

Η Χάριετ Τέιλορ (1807–1858). Μαζί με τον Τζον Στιούαρτ Μιλ έγραψαν ένα βιβλίο στο οποίο υποστήριζαν ότι οι γυναίκες βρίσκονται κάτω από τον ολοκληρωτικό έλεγχο των αντρών.

Π 5.3

Π 5.4

Παρισινή Κομούνα

Π 5.5

Η Κομούνα ξέσπασε όταν στο Γαλλοπρωσικό πόλεμο η γαλλική κυβέρνηση έκανε ανακωχή με την Πρωσία. Ο λαός του Παρισιού, που θεώρησε αυτή την πράξη προδοσία, επαναστάτησε και ίδρυσε ένα Γενικό Συμβούλιο της Κομούνας (Κοινότητας) του Παρισιού. Ύστερα από μερικές βδομάδες, η κυβέρνηση κατέστειλε βίαια την εξέγερση. Πολλές χιλιάδες καταδικάστηκαν: άλλοι σε θάνατο και άλλοι σε εξορία. Από τότε καταργήθηκε η μοναρχία και καθιερώθηκε η δημοκρατία. Παρακάτω διαβάζουμε την Προκήρυξη της Κομούνας του Παρισιού που καταργεί τη στράτευση (που είναι υποχρεωτική) και καθιερώνει την εθνική φρουρά (που είναι εθελοντική, δηλαδή συμμετέχει σε αυτή μόνο όποιος θέλει).

Π 5.6

Γαλλική Δημοκρατία
Ελευθερία – Ισότητα – Αδελφότητα
Η Κομούνα του Παρισιού θεσπίζει:

1. Η στράτευση καταργείται.
 2. Καμία στρατιωτική δύναμη εκτός από την εθνική φρουρά δεν μπορεί να δημιουργηθεί ή να μπει στο Παρίσι.
 3. Όλοι οι ικανοί πολίτες συμμετέχουν στην εθνική φρουρά.
- Η Κομούνα του Παρισιού στις 29 Μαρτίου 1871

Στην εικόνα Π 5.4 η κολόνα της Μεγάλης Στρατιάς που είχε στήσει ο Ναπολέοντας Βοναπάρτης στην πλατεία Βαντόμ, στο Παρίσι, και στην Π 5.5 λεπτομέρεια από την κολόνα. Οι επαναστάτες της Κομούνας καταστρέψανε την κολόνα, γιατί θεωρούσαν ότι συμβόλιζε την αποικιοκρατία.

Εκπαίδευση

Από το 1879 έως το 1886 ο Γάλλος υπουργός Παιδείας Ζιλ Φερί έφτιαξε νέους νόμους που καθιέρωσαν οριστικά το «σχολείο της δημοκρατίας», δηλαδή το σχολείο που είναι εντελώς διαχωρισμένο από την Εκκλησία. Σε όλα τα δημόσια σχολεία καταργήθηκε το μάθημα των θρησκευτικών και απαγορεύτηκε σε κληρικούς να διδάσκουν. Ακόμη ιδρύθηκαν πολλά καινούργια σχολεία, κυρίως για τα κορίτσια, και παιδαγωγικές ακαδημίες για δασκάλους. Το νέο εκπαιδευτικό σύστημα είχε στόχο να καλλιεργήσει την εθνική δημοκρατική συνείδηση στους Γάλλους πολίτες.

Υπόθεση Ντρέιφους

Ο Εβραίος Άλφρεντ Ντρέιφους ήταν ένας αξιωματικός στο γαλλικό στρατό ο οποίος κατηγορήθηκε ότι ήταν κατάσκοπος της Γερμανίας. Ο Ντρέιφους καταδικάστηκε σε ισόβια και εξορίστηκε στο Νησί του Διαβόλου (στη Γαλλική Γουινέα). Η υπόθεση αυτή χώρισε για αρκετά χρόνια τη Γαλλία σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα:

Όσους υποστήριζαν ότι ήταν ένοχος. Αυτοί πίστευαν ότι οι Εβραίοι δεν έπρεπε να γίνονται αξιωματικοί στο γαλλικό στρατό. Ακόμη, ότι ο ισχυρός στρατός ήταν το βασικό στήριγμα για το έθνος που κινδύνευε από τη δημοκρατία.

Όσους υποστήριζαν ότι ήταν αθώος. Αυτοί τόνιζαν ότι η γαλλική δημοκρατία έδινε τα ίδια δικαιώματα σε όλους τους πολίτες και ότι η δικαιοσύνη και ο στρατός έκρυψαν την αλήθεια για την υπόθεση.

Μετά την καταδίκη του Ντρέιφους πολλοί άνθρωποι προσπάθησαν να αποδείξουν ότι ήταν αθώος. Πίστευαν πως έτσι η δημοκρατική Γαλλία θα κέρδιζε μια νίκη ενάντια στο αυταρχικό γαλλικό κράτος. Ένας από αυτούς ήταν και ο Γάλλος συγγραφέας Εμίλ Ζολά. Το 1898 δημοσίευσε μια επιστολή στην εφημερίδα *Ορόρ (Αυγή)* με τίτλο «Κατηγορώ». Σ' αυτή κατηγορούσε το στρατό και την κυβέρνηση ότι έκρυψαν την αλήθεια για την υπόθεση. Στο απόσπασμα διαβάζουμε για ποιους λόγους έγραψε αυτή την επιστολή.

Π 5.7

Την αλήθεια θα την πω, γιατί υποσχέθηκα να τη λέω, όταν η δικαιοσύνη [...], δεν την υπηρετεί με πληρότητα και ακεραιότητα. Το καθήκον μου μου επιβάλλει να μιλήσω, δε θέλω να γίνω συνένοχος. Οι νύχτες μου θα στοίχειωναν από το φάντασμα του αθώου ανθρώπου, ο οποίος τιμωρείται σ' ένα μακρινό τόπο, με τα πιο τρομερά βασανιστήρια, για ένα έγκλημα που δεν έκανε.

Εμίλ Ζολά, *Κατηγορώ*, έτος 1898

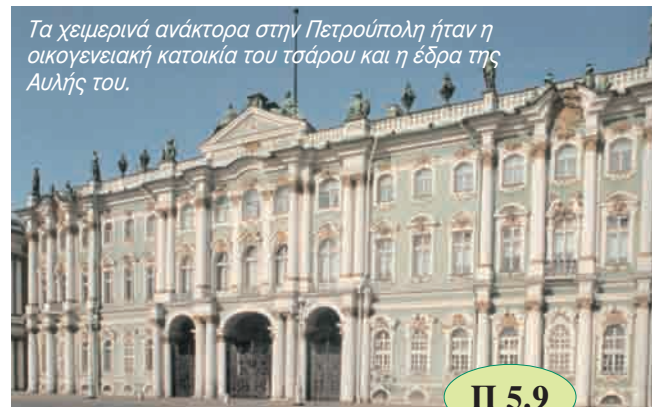
Π 5.8

«Ο Πολ Αλέξις διαβάζει στον Εμίλ Ζολά»,
πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Πολ
Σεζάν. 1869–1870.

Μεταρρυθμίσεις

Εκτός από την ήττα στον Κριμαϊκό πόλεμο, και άλλοι παράγοντες οδήγησαν το Ρώσο τσάρο Αλέξανδρο Β΄ σε μεταρρυθμίσεις: οι φιλελεύθερες ιδέες που είχαν αρκετοί μορφωμένοι Ρώσοι και κρατικοί αξιωματούχοι, οι αντιδράσεις για τη διαφθορά που υπήρχε στο κράτος και οι φόβοι για αγροτικές εξεγέρσεις. Μετά την κατάργηση της δουλοπαροικίας, στις δεκαετίες του 1860 και του 1870 έγιναν μεταρρυθμίσεις στην τοπική αυτοδιοίκηση, στο νομικό σύστημα, στην εκπαίδευση και στο στρατό. Όμως οι πιο πολλές δεν πέτυχαν γιατί οι Ρώσοι τσάροι συνέχισαν να κυβερνούν απολυταρχικά. Στο θέμα αυτό αναφέρεται ο Ρώσος Πετρ Κραπότκιν στο παρακάτω απόσπασμα.

Τα χειμερινά ανάκτορα στην Πετρούπολη ήταν η οικογενειακή κατοικία του τσάρου και η έδρα της Αυλής του.

Π 5.9

Λένε συχνά ότι ο Αλέξανδρος Β΄ έκανε μεγάλο λάθος και έφερε την καταστροφή του επειδή έδινε πολλές ελπίδες που αργότερα δεν ικανοποιούσε [...]. Έκανε κάτι πολύ χειρότερο. Δεν έδινε απλώς ελπίδες [...]. Παρακίνησε τους ανθρώπους σε όλη τη Ρωσία να στρωθούν στη δουλειά [...] και να εξετάσουν [...] τις μεταρρυθμίσεις που χρειαζόνταν. Τους έκανε να καταλάβουν τι μπορούσαν να κάνουν μόνοι τους και πόσο εύκολο ήταν να το κάνουν. Τους έπεισε [...] να ζητήσουν μόνο ό,τι μπορούσε να γίνει τότε. Και όταν έδωσαν μορφή στις ιδέες τους και τις έκαναν νόμους, και το μόνο που χρειαζόταν για να γίνουν πραγματικότητα ήταν η υπογραφή του, αρνιόταν να τους υπογράψει [...]. Τίποτα δεν άλλαξε για 35 χρόνια· για 35 χρόνια, όσοι τολμούσαν να μιλήσουν για την ανάγκη να γίνουν αλλαγές χαρακτηρίζονταν «ύποπτοι».

Πετρ Κραπότκιν, *Αναμνήσεις ενός επαναστάτη*, έτος 1899

Π 5.10

Κατάργηση της δουλοπαροικίας

Με την κατάργηση της δουλοπαροικίας (τη χειραφέτηση των αγροτών) 23 εκατομμύρια αγρότες σταμάτησαν να ανήκουν στους γαιοκτήμονες και έγιναν ελεύθεροι. Μπορούσαν να μετακινούνται, να δουλεύουν όπου ήθελαν, να παντρεύονται αυτόν ή αυτή που ήθελαν, να πηγαίνουν στα δικαστήρια. Μπορούσαν ακόμη, δίνοντας όμως πολλά χρήματα, να αγοράσουν ένα μικρό κομμάτι γη. Η μεταρρύθμιση αυτή βοήθησε τη χώρα να αναπτυχθεί οικονομικά.

Πίνακας του Ρώσου ζωγράφου Αλεξέι
Καρσούτσιν με σκηνή από την αγροτική
οικογενειακή ζωή.

Π 5.11

Π 5.12

Οι δρόμοι της Γιοκοχάμα σηματοδοτούσαν για τη νίκη της Ιαπωνίας στον πόλεμο του 1905.

Ρωσοϊαπωνικός πόλεμος

Πολλά ισχυρά κράτη την εποχή αυτή (Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Γερμανία, ΗΠΑ, Ρωσία και Ιαπωνία) ήθελαν να εκμεταλλευτούν την Κίνα, που είχε πολύ μεγάλο πληθυσμό, αλλά δεν ήταν ισχυρή.

Το καθένα από αυτά ήθελε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά του και να εκμεταλλευτεί για λογαριασμό του τη χώρα. Αυτό έφερε το 1904 τη Ρωσία και την Ιαπωνία σε πόλεμο.

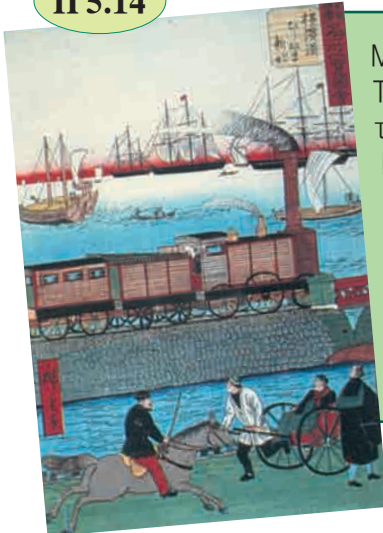
Η Ρωσία έχασε τον πόλεμο (1905). Η ήττα της ήταν μεγάλη έκπληξη για τους ανθρώπους της εποχής, γιατί ήταν η πρώτη φορά που ένα ασιατικό κράτος νικούσε ένα ισχυρό ευρωπαϊκό κράτος.

Ο τσάρος Νικόλαος Β΄ έφιππος κρατάει μια θρησκευτική εικόνα και γύρω του Ρώσοι στρατιώτες προσκυνούν. 1904.

Π 5.13

Π 5.14

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα η **Ιαπωνία** είχε λίγες επαφές με τον υπόλοιπο κόσμο. Το 1854 όμως έκανε μια συμφωνία με τις ΗΠΑ και παραχώρησε δυο λιμάνια για το εμπόριό του. Ακολούθησαν εμπορικές συμφωνίες με άλλα κράτη, όπως με τη Μεγάλη Βρετανία και τη Ρωσία. Λίγο αργότερα οι Ιάπωνες αυτοκράτορες κάνουν σημαντικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Στόχος τους είναι να φτάσει η Ιαπωνία τεχνολογικά και στρατιωτικά τις ΗΠΑ και την Ευρώπη για να μην κινδυνεύει η ανεξαρτησία της. Κάλεσαν λοιπόν ξένους για να φέρουν στην Ιαπωνία τις δυτικές τεχνικές γνώσεις για τη γεωργία, τη βιομηχανία, τη στρατιωτική οργάνωση. Έτσι προχώρησε η εκβιομηχάνιση στη χώρα και οργανώθηκε ισχυρός στρατός και στόλος.

Ιαπωνική ζωγραφιά που δείχνει την εκβιομηχάνιση της Ιαπωνίας. Δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Π 5.15

«Στην κοιλιά ενός κύματος στα ανοιχτά της Κανάγκαβα», χαρακτηριστικό του Ιάπωνα ζωγράφου Κατσουσικά Κογουςάι. Δεκαετία 1830.

Π 5.16

Η Ιαπωνία ανέπτυξε το δικό της ιδιαίτερο πολιτισμό. Σκηνή από σούμο, την παραδοσιακή ιαπωνική πάλη (1909).

Επανάσταση του 1905

Οι αστοί στη Ρωσία ζητούσαν πολιτικές αλλαγές και φιλελεύθερο καθεστώς και οι εργάτες κατέβηκαν σε απεργίες απαιτώντας σύνταγμα και καλύτερες συνθήκες εργασίας. Σύντομα οι απεργίες απλώθηκαν σε ολόκληρη τη χώρα. Ξεσηκώθηκαν και οι αγρότες και λίγο μετά ακολούθησαν και οι μη ρωσικοί πληθυσμοί, που είχαν κυρίως εθνικές διεκδικήσεις.

Στο απόσπασμα παρακάτω διαβάζουμε τι ζήτησαν οι εργάτες στην Αγία Πετρούπολη από τον τσάρο Νικόλαο Β΄.

[Να είμαστε] ελεύθεροι σαν προσωπικότητες, να λέμε ελεύθερα τη γνώμη μας, να είναι ελεύθερος ο Τύπος, να μπορούμε ελεύθερα να κάνουμε συγκεντρώσεις, [να είμαστε ελεύθεροι] σε θέματα σχετικά με τη θρησκεία και να διαχωριστεί η Εκκλησία από το κράτος.

Γενική και υποχρεωτική κρατική εκπαίδευση [...].

Ο νόμος να προστατεύει την εργασία [...].

Οι εργάτες να είναι ελεύθεροι να δημιουργούν ενώσεις για συνεργατικούς [=για αλληλοβοήθεια] ή επαγγελματικούς σκοπούς.

Οκτάωρη εργασία την ημέρα και να περιοριστούν οι υπερωρίες [...].

Λογικά εργατικά μεροκάματα.

Παράκληση των εργατών της Αγίας Πετρούπολης στον τσάρο, έτος 1905

Π 5.18

Ο τσάρος Νικόλαος Β΄ και η τσαρίνα ντυμένοι με ρούχα του 17ου αιώνα για ένα χορό στο παλάτι. 1903.

Τριπλή Συμμαχία

Στο παρακάτω απόσπασμα ο Ότο φον Μπίσμαρκ, που έχει μόλις αναγκαστεί από το Γερμανό αυτοκράτορα Γουλιέλμο Β΄ να παραιτηθεί, μιλάει για τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της Τριπλής Συμμαχίας.

[Η Τριπλή Συμμαχία] χτίστηκε πάνω σε δύο ισχυρές βάσεις: την αμοιβαία εμπιστοσύνη και τα κοινά συμφέροντα. Είναι πάντα το ίδιο δυνατή και σταθερή στην απόφασή της να διατηρήσει την ειρήνη [...]. [Στηρίζεται] στην αληθινή και πιστή φιλία ανάμεσα στη Γερμανία, στην Αυστρία και στην Ιταλία, που σέβονται εξαιρετικά η μια την άλλη, και είναι και οι τρεις εξαιρετικά αγαπητές στους υπήκοούς τους [...]. Χάρη στην Τριπλή Συμμαχία μπορώ να πιστεύω και το δηλώνω ανοιχτά ότι η ειρήνη στην Ευρώπη είναι σίγουρη, εκτός βέβαια αν ο Θεός θελήσει το αντίθετο και γίνει κάποιο από αυτά τα τρομερά ατυχήματα, που ανατρέπουν όλα τα λογικά προγνωστικά.

Ότο φον Μπίσμαρκ, Συνέντευξη στην εφημερίδα *Ντέλι Τέλεγραφ*, Ιούνιος 1890

Π 5.19

Νέα εδάφη

Το 19ο αιώνα οι ΗΠΑ επεκτείνονται: Παίρνουν νέα εδάφη ή τα αγοράζουν από άλλα κράτη (για παράδειγμα, το 1830 αγόρασαν τη Λουιζιάνα από τη Γαλλία και το 1867 την Αλάσκα από τη Ρωσία). Στα τέλη του 19ου αιώνα το κράτος των ΗΠΑ ξεκινάει από τον Ατλαντικό και φτάνει μέχρι τον Ειρηνικό. Λευκοί μετανάστες από διάφορες ευρωπαϊκές χώρες εγκαταστάθηκαν στην τεράστια αυτή έκταση, εξολοθρεύοντας τους ντόπιους, τους **Ινδιάνους**, και καταστρέφοντας τον πολιτισμό τους.

Π 5.20

Αφίσα από το θέαμα «Η άγρια Δύση» του Μπούφαλο Μπιλ, με θέμα τους λευκούς που μετανάστευαν προς τα δυτικά. Το θέαμα παρουσίαζε τους Ινδιάνους να κάνουν άγριες επιθέσεις σε αθώους ταξιδιώτες. Μάλιστα, στις σκηνές αυτές έπαιζαν πραγματικοί Ινδιάνοι.

Π 5.21

Οι Ινδιάνοι της Βόρειας Αμερικής

Πριν από το 1600, όπως υπολογίζεται, στη Βόρεια Αμερική ζούσαν δέκα εκατομμύρια Ινδιάνοι που μιλούσαν πολλές γλώσσες. Άλλοι ήταν νομάδες (δεν είχαν δηλαδή μόνιμη κατοικία) και άλλοι κατοικούσαν σε χωριά. Ζούσαν από την αλιεία, το κυνήγι και τους καρπούς που μάζευαν. Οι ντόπιες ινδιάνικες φυλές (οι Σιου, οι Ναβάχο, οι Ιροκέζοι, οι Τσερόκι, οι Τσόκτο, οι Τσικάσο κ.ά.) καταστράφηκαν από τους πολέμους, τις αναγκαστικές μεταναστεύσεις σε άλλες περιοχές, την πείνα και τις αρρώστιες.

Νεαρός ινδιάνος από την Καλιφόρνια ντυμένος με ρούχα σαν αυτά που φορούσαν οι άποικοι. 1851.

Π 5.22

Ινδιάνικο σκίτσο που παρουσιάζει τις διαφορές των Ινδιάνων με τους αποίκους. Οι Ινδιάνοι κυνηγούν άγρια ζώα, οι άποικοι προτιμούν να εκτρέφουν κατοικίδια. Διαφορετικά είναι και τα ρούχα που φορούν. Γύρω στο 1840.

Να τι είπε ένας Ινδιάνος φύλαρχος, το Μαύρο Γεράκι, όταν τον συλλάβανε το 1832.

Π 5.23

Οι λευκοί είναι κακοί δάσκαλοι, κουβαλάνε λάθος βιβλία και κάνουν λαθεμένες πράξεις, γελάνε κατάμουτρα στο φτωχό Ινδιάνο για να τον κοροϊδέψουν, του δίνουν το χέρι για να κερδίσουν την εμπιστοσύνη του, τον κάνουν να μεθάει για να τον εξαπατήσουν και να εκμεταλλευτούν τη γυναίκα του. Τους λέμε να μας αφήσουν μόνους και να φύγουν μακριά μας, αλλά αυτοί μας ακολουθούν και περικυκλώνουν τα μονοπάτια μας και στριφογυρίζουν ανάμεσά μας όπως τα φίδια. Μας δηλητηριάζουν με τα αγγίγματά τους. Δεν είμαστε ασφαλείς. Βρισκόμαστε σε κίνδυνο. Γινόμαστε σαν κι αυτούς υποκριτές και ψεύτες [...], τεμπέληδες, όλο λόγια και καθόλου έργα. Οι λευκοί δεν παίρνουν κεφάλια, μα κάνουν κάτι χειρότερο, δηλητηριάζουν την καρδιά.

Μαύρο Γεράκι, Απόσπασμα από λόγο του, έτος 1832

Π 5.24

Αρχηγοί των Ινδιάνων Ναβάχο με τους διερμηνείς τους στην Ουάσινγκτον. Πήγαν εκεί για να συζητήσουν για τα ινδιάνικα εδάφη που ήθελε να εκμεταλλευτεί η κυβέρνηση των ΗΠΑ. 1874.

Π 5.25

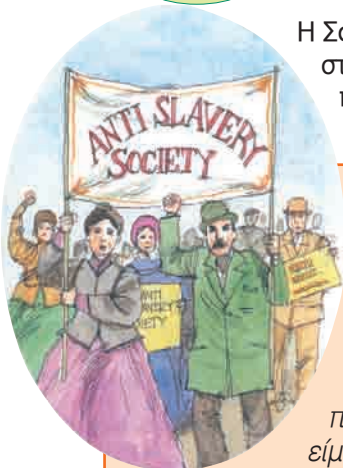
Δουλεία

Η Σόζουρνερ Τρουθ ήταν σκλάβα που ελευθερώθηκε το 1827. Άρχισε να κάνει ομιλίες ενάντια στη δουλεία και πολλοί πήγαιναν να την ακούσουν. Ήταν μάλιστα και σύμβουλος του προέδρου των ΗΠΑ Αβραάμ Λίνκολν. Στο παρακάτω απόσπασμα η Τρουθ, μέσα από την προσωπική της εμπειρία, μας δίνει μια εικόνα για τη γυναικεία δουλεία.

Π 5.26

Αυτός εκεί ο άντρας λέει ότι οι γυναίκες έχουν ανάγκη να τις βοηθάει κάποιος για να μπουν στην άμαξα και να τις περνάει από [τα] χαντάκια και να έχουν παντού την καλύτερη θέση. Κανείς δε με βοήθησε ποτέ [να μπω] σε άμαξες ή [να περάσω] πάνω από λασπόνερα ούτε μου έδωσε καμία θέση. Γιατί, δεν είμαι γυναίκα εγώ; [...] Όργωσα και φύτεψα και [έμεινα] σε αχυρώνες και κανένας άντρας δε με βοήθησε. Γιατί, δεν είμαι γυναίκα εγώ; Γέννησα δεκατρία παιδιά και είδα τα περισσότερα να πουλιούνται σκλάβοι και όταν έκλαψα σαν μάνα, μόνο ο Θεός με άκουσε. Γιατί, δεν είμαι γυναίκα εγώ;

Σόζουρνερ Τρουθ, Απόσπασμα από την ομιλία της στο Συνέδριο για τα Δικαιώματα των Γυναικών στο Οχάιο, έτος 1854

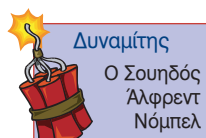

Διαδήλωση ενάντια στη δουλεία.

Β. Η βιομηχανική εξάπλωση

Εφευρέσεις

Ας δούμε μερικές από τις μεγάλες εφευρέσεις που έγιναν το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Δυναμίτης

Ο Σουηδός
Άλφρεντ
Νόμπελ

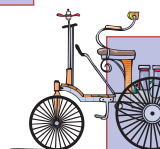
Τηλέφωνο

Ο Βρετανός Γκράχαμ Μπελ,
που ζούσε στην Αμερική

**Ηλεκτρικός
λαμπτήρας**

Ο Αμερικανός
Τόμας Έντισον

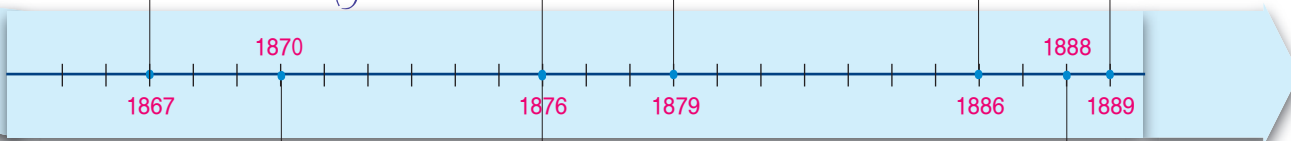
**Τρίκυκλο με
κινητήρα**

Ο Γερμανός
Καρλ Μπεντς

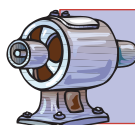
Αυτοκίνητο

Ο Γερμανός
Γκότλιμπ
Ντάιμλερ

Γεννήτρια

Ο Βέλγος
Ζενόμπ
Γκραμ

**Κινητήρας
αυτοκινήτου**

Ο Γερμανός
Νικόλας Ότο

**Μελέτη ραδιοκυμάτων
(ραδιόφωνο)**

Ο Γερμανός
Χάινριχ Ρούντολφ Χερτς

Γ. Ο αποικιακός ανταγωνισμός

Δεν ήταν πολιτισμένοι

Πολλοί μορφωμένοι στην Ευρώπη πίστευαν ότι η «Δύση», δηλαδή οι χριστιανικές βιομηχανικές χώρες της δυτικής Ευρώπης και οι ΗΠΑ, αντιπροσώπευε τον ανώτερο πολιτισμό στον κόσμο. Γι' αυτούς, οι άλλοι λαοί, έξω από την Ευρώπη, βρίσκονταν ακόμη πολλούς αιώνες πίσω, στην κατάσταση που βρισκόταν η Δύση πριν αναπτύξει την επιστήμη, τη λογική και τον ανθρωπισμό. Θεωρούσαν μάλιστα ότι ο πολιτισμός της «Ανατολής» (που συνήθως κάλυπτε την Οθωμανική Αυτοκρατορία, αλλά και την υπόλοιπη Ασία και τη βόρεια Αφρική) ήταν κατώτερος από τον ευρωπαϊκό.

Στο παρακάτω απόσπασμα, ένας Βρετανός αξιωματούχος μιλάει για τις διαφορές ανάμεσα στους Ευρωπαίους και στους «Ανατολίτες».

Το ανατολίτικο πνεύμα έχει ένα κύριο χαρακτηριστικό: [...] του λείπει η ακρίβεια [...]. Ο Ευρωπαίος είναι ορθολογιστής [...] ακόμη και αν ποτέ του δεν έχει σπουδάσει λογική [...] ζητάει αποδείξεις πριν δεχτεί την αλήθεια [...]. Ο Ανατολίτης πάσχει από ασυμμετρία [...] στο πνεύμα. Οι εξηγήσεις του είναι πολύ πρόχειρες [...] [και] δεν μπορεί σε μεγάλο βαθμό να χρησιμοποιήσει τη λογική. Συχνά είναι ανίκανοι [οι «Ανατολίτες»] να βγάλουν τα πιο απλά συμπεράσματα.

Λόρδος Κρόμερ, Η σύγχρονη Αίγυπτος, έτος 1908

Π 5.29

Ανθισμένο κλαδί από το δέντρο κιγχόνη. Από το φλοιό του έπαιρναν το κινίνο, το μόνο γνωστό φάρμακο για τη μαλάρια (ελονοσία) μέχρι το 1940. Το κινίνο έκανε πιο ασφαλή τη ζωή των Ευρωπαίων στις αποικίες όπου το κλίμα ευνοούσε την ελονοσία.

Π 5.28

Σκελετωμένοι Ινδοί στο λιμό του Μαντράς (1877-1878).

Π 5.30

Π 5.31

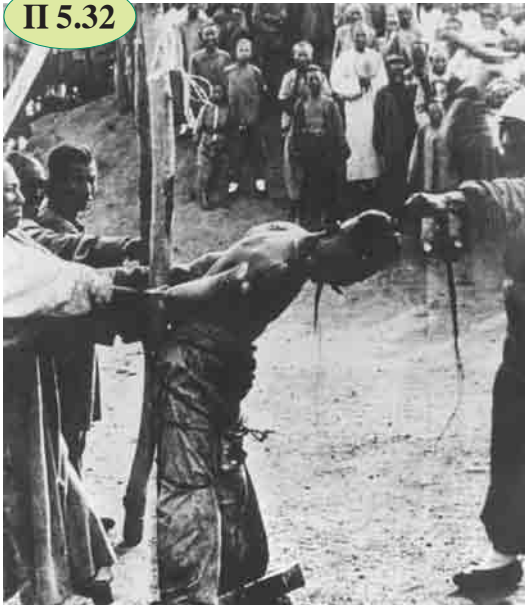

Αίγυπτος

Η Αίγυπτος ήταν αυτόνομη, αλλά βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο του Οθωμανού σουλτάνου (αυτό το καθεστώς ονομάζεται επικυριαρχία). Ο βρετανικός στρατός την κατέλαβε το 1882, όταν ο τοπικός διοικητής ζήτησε βοήθεια από τη Μεγάλη Βρετανία για να αντιμετωπίσει μια εξέγερση. Η Μεγάλη Βρετανία δεν κατάργησε την οθωμανική επικυριαρχία. Στην πραγματικότητα όμως αυτή κυβέρνησε την Αίγυπτο, αφού διόρισε Βρετανό διοικητή στο Κάιρο.

Άποψη της Αλεξάνδρειας στην Αίγυπτο με την παραλία της.

Π 5.32

Κίνα

Η Κίνα ήταν μεγάλη χώρα και παλιά αυτοκρατορία. Από το 1644 μέχρι το 1911 την Κίνα κυβερνά η δυναστεία **Τσινγκ**. Το 18ο αιώνα το εμπόριο με την Ευρώπη και την Αμερική γίνεται στην Καντόνα, ένα πολύ σημαντικό λιμάνι. Η Κίνα εισάγει ορισμένες νέες καλλιέργειες (καλαμπόκι, γλυκοπατάτα, καπνό, φιστίκια) και εξάγει τσάι, μετάξι, βαμβακερά υφάσματα, πορσελάνες και άλλα προϊόντα χειροτεχνίας. Την ίδια περίοδο ο πληθυσμός στην Κίνα αυξάνεται πάρα πολύ και η καλλιεργημένη γη δε φτάνει πια για να τον θρέψει. Βασιλεύει η φτώχεια, ξεσπούν εξεγέρσεις, και η διαφθορά στη διοίκηση και στο στρατό μεγαλώνει.

Το 19ο αιώνα δεν ήταν ισχυρή. Το 1840 η Μεγάλη Βρετανία πήρε το Χονγκ Κονγκ και υποχρέωσε την Κίνα να ανοίξει τα λιμάνια της στο διεθνές εμπόριο. Τα μεγάλα προβλήματα στο εσωτερικό και οι πιέσεις στα σύνορά της ανάγκασαν την Κίνα να αφήσει τους Ευρωπαίους να κυκλοφορούν ελεύθερα στη χώρα και να διαδίδουν το χριστιανισμό. Κυρίως όμως δέχτηκε να μειώσει τους φόρους και να ελευθερώσει το εμπόριο. Σύντομα οι ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις και η Ιαπωνία πήραν διάφορα τμήματα της χώρας.

Το 1900 όλες οι ευρωπαϊκές δυνάμεις μαζί (Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία, Ιταλία, Γερμανία), αλλά και οι ΗΠΑ και η Ιαπωνία κατέλαβαν το Πεκίνο για να αντιμετωπίσουν μια εξέγερση ενάντια στους ξένους (εξέγερση των Μπόξερς). Στην εικόνα η δημόσια εκτέλεση ενός από τους αρχηγούς της εξέγερσης.

Π 5.33

Σκίτσο με λεκάνη τουαλέτας από βιβλίο που εκδόθηκε το 1889. Ακόμη και στα πιο πλούσια σπίτια οι λεκάνες ή οι μπανιέρες με τρεχούμενο νερό ήταν ακόμη σπάνιες.

Δ. Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες

Πόλεις, πληθυσμοί και μεταναστεύσεις

Δίκτυα

Π 5.34

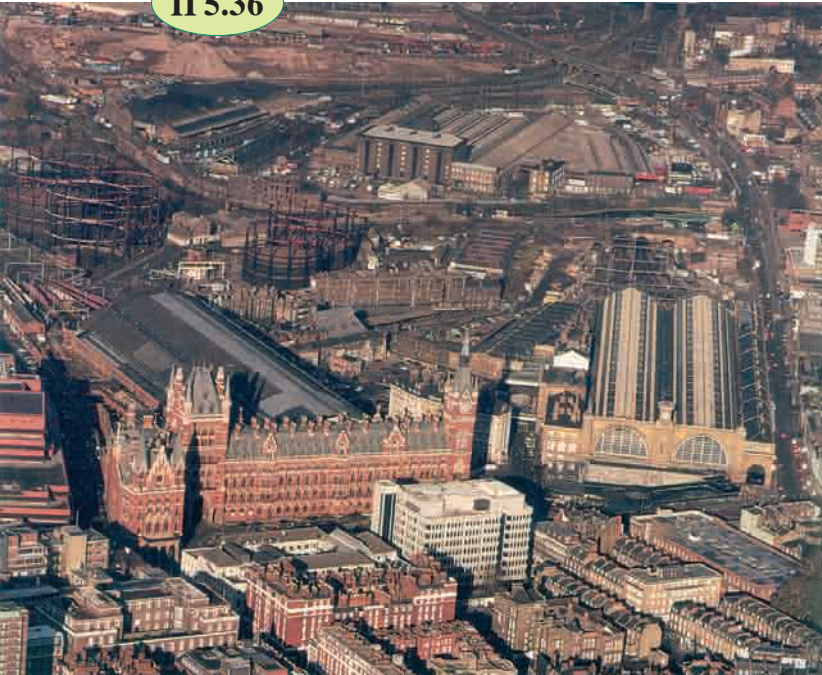
Ο ηλεκτροφωτισμός στους δημόσιους χώρους και στα σπίτια έδωσε περισσότερες ευκαιρίες για ψυχαγωγία και νυχτερινή ζωή στην πόλη. Στην εικόνα το Παρίσι ηλεκτροφωτισμένο για τη διεθνή έκθεση που διοργανώθηκε εκεί το 1900.

Π 5.35

Στις δημόσιες μεταφορές εμφανίστηκαν τα τραμ, που στην αρχή τα έσερναν άλογα και αργότερα λειτουργούσαν με ηλεκτρισμό. Από τις αρχές του 20ού αιώνα άρχισαν να κυκλοφορούν και τα λεωφορεία. Στην εικόνα κεντρικός δρόμος στη Νέα Υόρκη το 1890. Βλέπουμε τραμ μαζί με άμαξες που τις σέρνουν άλογα.

Π 5.36

Σύγχρονη αεροφωτογραφία με τους σταθμούς Σεντ Πάνκρας και Κίνγκς Κρος στο Λονδίνο. Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί, κτίρια συνήθως εντυπωσιακά, ήταν σύμβολα για τη νέα εποχή.

Πογκρόμ

Η ρωσική λέξη **πογκρόμ** (που σημαίνει «συντρίβω») χρησιμοποιείται από το 19ο αιώνα για να περιγράψει τη μαζική και οργανωμένη βίαιη επίθεση ενάντια στους Εβραίους, στη ζωή, στην περιουσία και στον πολιτισμό τους. Η λέξη χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στη Ρωσία τη δεκαετία του 1880, όταν έγιναν μαζικές επιθέσεις ενάντια στους Εβραίους στο νοτιοδυτικό τμήμα της χώρας. Σήμερα η λέξη δε χρησιμοποιείται μόνο σε σχέση με τους Εβραίους.

Πολυμελής οικογένεια Ρώσων μεταναστών στις ΗΠΑ. Αρχές του 20ού αιώνα.

Π 5.37

Χαρακτικό με Βρετανούς τουρίστες να επισκέπτονται τους υπόνομους στο Παρίσι (1870). Τα δίκτυα για την ύδρευση ήταν μεγάλα τεχνικά έργα που έφεραν πόσιμο νερό στα σπίτια. Οι αποχετευτικοί σωλήνες έγιναν επίσης δίκτυο και επεκτάθηκαν, καταργώντας σιγά σιγά τους βόθρους. Αυτό βελτίωσε πολύ τις συνθήκες υγιεινής.

Π 5.38

Το συνδικαλιστικό κίνημα και η κοινωνική νομοθεσία

Ο τρόπος δουλειάς αλλάζει

Στο τέλος του 19ου αιώνα αλλάζει και ο τρόπος που δουλεύουν οι εργάτες σε πολλά εργοστάσια. Τα προϊόντα φτιάχνονται με το σύστημα της αλυσίδας: Τα αντικείμενα περνούν μπροστά από τους εργάτες σε κινούμενες ταινίες και αυτοί κάνουν συνεχώς τις ίδιες κινήσεις σε συγκεκριμένο χρόνο. Κάθε αντικείμενο φτιάχνεται από πολλούς εργάτες, που καθένας τους φτιάχνει μόνο ένα τμήμα του. Έτσι η παραγωγή στα εργοστάσια αυξήθηκε, αλλά η δουλειά έγινε ακόμη πιο δύσκολη για τους εργάτες.

Αλυσίδα παραγωγής στο εργοστάσιο Φορντ στο Ντιτρόιτ (ΗΠΑ). 1913.

Π 5.39

Π 5.40

Πειθαρχημένη δουλειά στα εργοστάσια

Τα εργοστάσια είχαν κανονισμούς στους οποίους έπρεπε να υπακούουν οι εργάτες. Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από τον κανονισμό μιας κλωστοϋφαντουργίας στο Άλτενστατ (σήμερα στη Γερμανία).

Εργάτριες που συσκευάζουν σιρόπια και φρούτα. Αρχές του 20ού αιώνα.

Επίσης τιμωρούνται [...]:

1. Η ασεβής συμπεριφορά προς τους επιστάτες [...].
2. Οι αυθαίρετες αλλαγές σε μηχανές, φωτισμό, θέρμανση και εργαλεία.
3. Η παρενόχληση άλλων εργατών.
4. Το κάπνισμα.
5. Ο θόρυβος στο δρόμο προς και από το εργοστάσιο.
6. Ζημιές σε σπίτια, κήπους, δέντρα, φράχτες, πηγές και τα όμοιά τους.

Κανονισμός του εργοστασίου κλωστοϋφαντουργίας Στάουμπ και Υιοί, έτος 1853

Π 5.41

Π 5.42

Χαρακτικό με αλυσίδα παραγωγής σε εργοστάσιο που κατασκευάζει προϊόντα από χυτοσίδηρο. Τέλη του 19ου αιώνα.

Κοινωνική νομοθεσία

Οι νόμοι περιορίζαν την παιδική και γυναικεία εργασία και ρύθμιζαν τα ωράρια και τους κανονισμούς ασφαλείας στα εργοστάσια. Άλλοι νόμοι, πρώτα στη Γερμανία και στη συνέχεια και σε άλλες χώρες, **ασφάλιζαν** τους εργάτες για τις **ασθένειες και τα ατυχήματα** και αργότερα τους έδιναν **συντάξεις** μετά τα εβδομήντα. Λίγο πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα κράτη άρχισαν να ασφαλίζουν τους εργαζόμενους ενάντια στην **ανεργία** και έγιναν τα πρώτα **γραφεία εύρεσης εργασίας**.

Τους λόγους για τους οποίους η κοινωνική νομοθεσία συμφέρει το κράτος και την κοινωνία εξηγεί ο καγκελάριος Ότο φον Μπίσμαρκ στο παρακάτω απόσπασμα.

Die deutsche Sozialversicherung steht in der ganzen Welt vorbildlich und unerreicht da.

Die Krankenversicherung
1885 1900 1913

Altersversicherung

Jnvaliden-Fürsorge

Hinterbliebenen-Fürsorge

11 Milliarden Mark
wurden in der deutschen Arbeiterversicherung-Sozialversicherung - in der Zeit von 1885 bis 1913 aufwendet.

Bevölkerung	1885	1913
Erwerbstätige	12,5	13,5
Beiträge	1,2	1,8
Leistungen	0,5	1,2

Αφίσα του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος για το γερμανικό ασφαλιστικό σύστημα.

Π 5.43

Π 5.44

Ο εργάτης δεν είναι σίγουρος ότι θα έχει πάντα δουλειά, δεν είναι σίγουρος ότι θα είναι πάντα υγιής και βλέπει ότι, όσο μεγαλώνει, δε θα μπορεί να δουλεύει [...]. Οι συνηθισμένοι τρόποι για να βοηθάμε τους φτωχούς δε φτάνουν [...]. Διαβάζουμε καθημερινά σε εφημερίδες για ανθρώπους που αυτοκτόνησαν επειδή δεν είχαν να φάνε, δεν είχαν στέγη, [ζούσαν χωρίς] έσοδα [...]. Αν [ένας εργάτης] πέσει στη φτώχεια και εξαρτάται από τη φιλανθρωπία, αυτό θα τον κάνει σίγουρα εχθρικό και επικίνδυνο για την κοινωνία [...]. Όσο το κράτος δεν αναλαμβάνει δράση, τόσο ο εργάτης δεν έχει εμπιστοσύνη στις σχέσεις του με το κράτος [...].

Ότο φον Μπίσμαρκ, Λόγος για το δεύτερο νόμο ασφαλείας για ατυχήματα, έτος 1884

Σοσιαλισμός, πολιτικές ελευθερίες και γυναικείο κίνημα

Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς

Το 1848 ο Μαρξ και ο Ένγκελς κυκλοφόρησαν το *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος*. Σ' αυτό υποστήριξαν ότι το εργατικό κίνημα θα ανατρέψει τον καπιταλισμό και θα ιδρύσει την κομμουνιστική κοινωνία. Σ' αυτή δε θα υπάρχει ιδιοκτησία και όλα θα ανήκουν σε όλους ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Π 5.45

Π 5.46

Οι κομμουνιστές [...] δεν κρύβουν τις απόψεις και τους στόχους τους. Δηλώνουν ανοιχτά ότι μόνο αν ανατρέψουν βίαια τη σημερινή κατάσταση μπορούν να πετύχουν το στόχο τους. Αφήστε τις άρχουσες τάξεις [=τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα] να τρέμουν [μια] κομμουνιστική επανάσταση. Οι προλετάριοι [=οι εργάτες] δεν έχουν να χάσουν τίποτε, παρά μόνο τις αλυσίδες τους. Έχουν όμως έναν κόσμο να κερδίσουν. Εργαζόμενοι όλου του κόσμου ενωθείτε!

Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς, *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος*, έτος 1848

Ο Γερμανός Καρλ Μαρξ (1818–1883) ήταν φιλόσοφος με σημαντική πολιτική δράση. Το 1844 συνάντησε το Γερμανό Φρίντριχ Ένγκελς με τον οποίο έγιναν φίλοι και συνεργάτες για όλη τους τη ζωή. Το 1849 εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο, όπου και έζησε ως το θάνατό του. Ο Φρίντριχ Ένγκελς (1820–1895) γεννήθηκε στην Πρωσία και ο πατέρας του ήταν βιομήχανος υφαντουργίας. Έζησε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στη Μεγάλη Βρετανία. Και οι δύο στα έργα τους μιλούν για τις σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές ιδέες που θα άλλαζαν την κοινωνία της εποχής τους. Στην εικόνα οι Μαρξ και Ένγκελς σε οικογενειακή φωτογραφία.

Το Κεφάλαιο του Μαρξ στην ελληνική έκδοση του 1921. Το Κεφάλαιο είναι το σημαντικότερο έργο του Καρλ Μαρξ. Μιλάει για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο καπιταλισμός και για το πώς εκμεταλλεύεται τους εργάτες.

Π 5.47

Π 5.48

«Εργατικά» ή «σοσιαλιστικά» ή «σοσιαλδημοκρατικά» κόμματα

Το πρώτο ευρωπαϊκό κόμμα που μιλούσε στο όνομα των εργατών και υποστήριζε το σοσιαλισμό ήταν το Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, που ιδρύθηκε το 1875. Μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα είχαν ιδρυθεί παρόμοια κόμματα στο Βέλγιο, στην Ιταλία, στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γαλλία. Πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το Γαλλικό και το Ιταλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα έβγαζαν στις χώρες τους αρκετούς βουλευτές.

Αφίσα από τη Δεύτερη Διεθνή που δείχνει το σοσιαλισμό να διαδέχεται τη Γαλλική Επανάσταση. Το 1864 σοσιαλιστές από πολλά ευρωπαϊκά κράτη μαζεύτηκαν στο Λονδίνο και ίδρυσαν τη «Διεθνή Εργατική Ένωση» (αργότερα ονομάστηκε «Πρώτη Διεθνή»). Η οργάνωση αυτή είχε στόχο τη συνεργασία ανάμεσα στα εργατικά κινήματα. Η Πρώτη Διεθνή διαλύθηκε το 1876. Το 1899 ιδρύθηκε στο Παρίσι η «Δεύτερη Σοσιαλιστική Διεθνή». Διαλύθηκε όταν ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

Π 5.49

Πίνακας του Γερμανού ζωγράφου Χούμπερτ φον Χερκόμερ με τίτλο «Σε απεργία». 1891.

Καθολικό δικαίωμα ψήφου

Σε αρκετές βιομηχανικές χώρες στα τέλη του 19ου αιώνα κεντρικό αίτημα για το εργατικό κίνημα ήταν περισσότερα δημοκρατικά δικαιώματα για όλους και το δικαίωμα ψήφου για τους εργάτες. Δε συμφωνούσαν όμως όλοι οι εργάτες για τη γυναικεία ψήφο. Τον Οκτώβριο του 1879 στο Εργατικό Συνέδριο της Μασσαλίας συγκεντρώθηκαν εκπρόσωποι από 132 εργατικά σωματεία της Γαλλίας. Ανάμεσά τους και η Ιμπερτίν Οκλέρ, που εκπροσωπούσε διάφορα γυναικεία εργατικά σωματεία. Παρακάτω διαβάζουμε ένα απόσπασμα από την ομιλία της.

Π 5.50

Έκκληση (μαζική αίτηση με υπογραφές) για να δοθεί ψήφος στις γυναίκες στη Νέα Ζηλανδία. Από το 1880 μέχρι το 1893 έγιναν πολλές τέτοιες αιτήσεις. Η πιο μεγάλη αποτελείται από 546 φύλλα με 25.519 υπογραφές.

Π 5.51

Η συνδικαλίστρια Ιμπερτίν Οκλέρ (1848–1914) σε φωτογραφία του 1887, με το σύνθημα «ψήφος στις γυναίκες».

Θέλουμε για τις γυναίκες, όπως και για σας, πλήρη εκπαίδευση, ίδιες δυνατότητες στην ανάπτυξη, φυσική, ηθική, διανοητική, επαγγελματική. Θέλουμε για τις γυναίκες, όπως και για τους άντρες, ελευθερία στη συνείδηση, ελευθερία στη σκέψη, ελευθερία στη δράση. Θέλουμε για τις γυναίκες, όπως και για τους άντρες, οικονομική ανεξαρτησία, δυνατότητα για δουλειά και την εγγύηση ότι ο καθένας θα απολαμβάνει ακέραιο το προϊόν της εργασίας του. Θέλουμε για τις γυναίκες, όπως και για τους άντρες, αποφασιστική ψήφο [παντού] [...]. Γιατί σε μια πραγματική δημοκρατία δεν υπάρχουν προνομιούχοι, παρά μόνο [...] [άνθρωποι] που έχουν τα ίδια καθήκοντα και τα ίδια δικαιώματα [...]. Στρεφόμεστε σε σας, προλετάριοι [=εργάτες], στους συντρόφους στη δυστυχία, για να υποστηρίξετε το δικαίωμά μας να βγούμε από τη σκλαβιά. Έχετε ψήφο, έχετε την αριθμητική δύναμη, όλοι είστε γυναίκες στην καρδιά, είστε αδελφια μας. Βοηθήστε μας να απελευθερωθούμε.

Ιμπερτίν Οκλέρ, Απόσπασμα από την ομιλία της στο Εργατικό Συνέδριο της Μασσαλίας, έτος 1879

Π 5.52

Κίνημα για τη χειραφέτηση των γυναικών

Το γυναικείο κίνημα αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στη Μεγάλη Βρετανία. Εκεί οι γυναίκες-μέλη του ονομάστηκαν **σουφραζέτες**. Η λέξη προέρχεται από τη γαλλική λέξη για την ψηφοφορία (σουφράζ).

Οι σουφραζέτες με τη δράση τους ήρθαν αντιμέτωπες με την αστυνομία. Για να κάνουν τους αδιάφορους πολιτικούς να ενδιαφερθούν, αποφάσισαν να δράσουν έντονα: έσπαγαν βιτρίνες, πέταγαν πέτρες στα σπίτια βουλευτών που διαφωνούσαν με τη γυναικεία ψήφο, έμπαιναν σε χώρους που ήταν μόνο για άντρες, έγραφαν συνθήματα κτλ. Για τη δράση τους αυτή πήγαιναν συχνά στη φυλακή. Εκεί έκαναν απεργίες πείνας, αρνούταν δηλαδή να φάνε μέχρι να γίνουν δεκτά αυτά που ζητούσαν.

Π 5.53

Η Έμιλιν Πάνκχερστ και η κόρη της Κρίσταμπελ ντυμένες με στολές φυλακισμένων (1908). Η Έμιλιν Πάνκχερστ, με βοήθεια από τις δύο κόρες της, τη Σίλβια και την Κρίσταμπελ, ήταν επικεφαλής στο κίνημα για τη γυναικεία ψήφο στα τέλη του 19ου αιώνα στη Μεγάλη Βρετανία. Το 1903 ίδρυσε με άλλες γυναίκες την Κοινωνική και Πολιτική Ένωση των Γυναικών. Η Μεγάλη Βρετανία έδωσε σε ορισμένες γυναίκες το δικαίωμα ψήφου το 1918 και σε όλες το 1928.

Π 5.54

Σουφραζέτα που συλλαμβάνεται στην πόλη Νταντί (Σκωτία). 1910.

Π 5.55

Συχνά στις φυλακές ανάγκαζαν τις σουφραζέτες που έκαναν απεργία πείνας να φάνε. Αυτό καταγγέλλει η αφίσα. 1909.

Η γυναικεία ψήφος δεν ήταν η μόνη διεκδίκηση για το γυναικείο κίνημα. Στο παρακάτω απόσπασμα η Έμιλιν Πάνκχερστ καταγγέλλει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι φτωχές ανύπαντρες μητέρες. Συνήθως οι οικογένειές τους τις έδιωχναν από το σπίτι.

Βλέπω έγκυες γυναίκες στο πτωχοκομείο να τρίβουν τα πατώματα, να κάνουν τις πιο βαριές δουλειές, σχεδόν μέχρι τη στιγμή που θα γεννήσουν. Πολλές από αυτές είναι ανύπαντρες γυναίκες, πολύ πολύ νέες, σχεδόν κορίτσια. Μόλις το παιδί τους γεννηθεί, μπορούν είτε να μείνουν στο πτωχοκομείο και να κερδίζουν όσα χρειάζονται για να ζουν καθαρίζοντας πατώματα ή κάνοντας άλλες παρόμοιες δουλειές (σ' αυτή την περίπτωση πρέπει να αποχωριστούν το παιδί τους) είτε πρέπει να φύγουν. Να φύγουν με ένα μωρό δυο εβδομάδων στην αγκαλιά τους, χωρίς ελπίδα, χωρίς σπίτι, χωρίς χρήματα, χωρίς να έχουν κάπου να πάνε.

Έμιλιν Πάνκχερστ, Η δικιά μου ιστορία, έτος 1914

Π 5.56

Π 5.57

Τοπίο από τα νησιά Γκαλαπάγκος στον Ειρηνικό. Εκεί ο Δαρβίνος παρατήρησε ότι ορισμένα ζώα είχαν διαφορετική εξέλιξη από άλλα όμοιά τους στην κοντινή Νότια Αμερική.

Επιστήμες, γράμματα και τέχνες

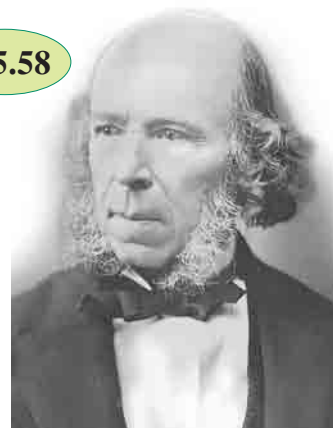
Θεωρία της εξέλιξης των ειδών

Ο Δαρβίνος πήρε μέρος σε μια επιστημονική αποστολή που κράτησε πολλά χρόνια. Γύρισε πολλά μέρη στον κόσμο παρατηρώντας τα ζώα και μαζεύοντας δείγματα.

Το 1859 με το έργο *Η καταγωγή των ειδών* διατύπωσε τη θεωρία του. Σύμφωνα με αυτή, όλα τα ζώα (και ο άνθρωπος) εξελίσσονται και αυτή η διαδικασία κρατάει εκατομμύρια χρόνια. Η εξέλιξη γίνεται μέσα από τη **φυσική επιλογή**: από κάθε είδος επιβιώνουν εκείνες οι μονάδες που προσαρμόζονται καλύτερα στο φυσικό περιβάλλον.

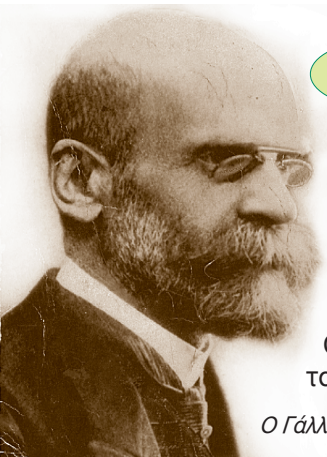
Στη θεωρία του Δαρβίνου αντέδρασε ιδιαίτερα η χριστιανική Εκκλησία, γιατί όσα υποστήριζε ήταν αντίθετα με τις χριστιανικές ιδέες για το πώς δημιουργήθηκε ο κόσμος.

Π 5.58

Ο φιλόσοφος Χέρμπερτ Σπένσερ (1820–1903). Πολλοί φιλόσοφοι και επιστήμονες προσπάθησαν να εξηγήσουν τις ανθρώπινες κοινωνίες με βάση τη θεωρία του Δαρβίνου. Ένας από αυτούς ήταν και ο Σπένσερ, που υποστήριξε ότι στις κοινωνίες, όπως και στη φύση, κυριαρχεί η φυσική επιλογή, ο ανταγωνισμός, και επιβιώνουν οι ικανότεροι.

Π 5.59

Κοινωνιολογία

Η κοινωνιολογία είναι επιστήμη της νεότερης εποχής. Αναπτύχθηκε ιδιαίτερα από το τέλος του 19ου αιώνα. Ο δρόμος για τη νέα επιστήμη είχε ανοίξει ήδη από την εποχή που έγινε δεκτό ότι για την οργάνωση της κοινωνίας υπεύθυνοι είναι οι άνθρωποι και όχι οι θεϊκές δυνάμεις.

Θεμελιωτής της κοινωνιολογίας θεωρείται ο Γάλλος Εμίλ Ντιρκάιμ. Οι ιδέες του επηρεάζουν ακόμη και σήμερα την κοινωνιολογία.

Ο Γάλλος Εμίλ Ντιρκάιμ (1858–1917) σύγκρινε παραδοσιακές και σύγχρονες κοινωνίες και προσπάθησε να δημιουργήσει μια επιστημονική μέθοδο για να μελετήσει τα κοινωνικά φαινόμενα.

Ανθρωπολογία

Η ανθρωπολογία αναπτύχθηκε στο τέλος του 19ου αιώνα. Χωρίστηκε από νωρίς στη **φυσική ανθρωπολογία**, που μελετάει τα ανθρώπινα φυσικά χαρακτηριστικά και πώς εξελίσσονται στο χρόνο, και την **κοινωνική ανθρωπολογία**, που μελετάει τους ανθρώπινους πολιτισμούς και τις ανθρώπινες κοινωνίες.

Στην πρώτη περίοδο της, η ανθρωπολογία μελέτησε κυρίως τις κοινωνίες που συναντούσαν οι Ευρωπαίοι έξω από την Ευρώπη και τις οποίες θεωρούσαν «κατώτερες» και «υπανάπτυκτες». Οι επιστήμονες θεωρούσαν ότι αν τις μελετήσουν θα καταλάβουν καλύτερα πώς εξελίχθηκαν οι δικές τους, ανώτερες όπως πίστευαν, κοινωνίες. Η ανθρωπολογία γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη τον 20ό αιώνα.

Εθνική ιδεολογία

Η εθνική ιδεολογία, που κυριάρχησε σιγά σιγά στην Ευρώπη το 19ο αιώνα, έκανε πολλούς επιστήμονες να προσπαθήσουν να εξηγήσουν τι είναι το έθνος και τι είναι αυτό που οδηγεί εκατομμύρια ανθρώπους να είναι έτοιμοι να θυσιάσουν τη ζωή τους για την πατρίδα τους. Στο παρακάτω απόσπασμα διαβάζουμε πώς ορίζει το έθνος ο Γάλλος ιστορικός και ακαδημαϊκός Ερνέστ Ρενάν σε μια διάλεξή του στο πανεπιστήμιο της Σορβόνης το 1882.

Π 5.60

Πίνακας του Γερμανού ζωγράφου Φραντς Κρούγκερ με στρατιωτική παρέλαση στο Βερολίνο. 1837.

Το έθνος, όπως και το άτομο, προέρχεται από προσπάθειες, θυσία και αφοσίωση που κράτησαν πάρα πολλά χρόνια [...]. Σε ένα ηρωικό παρελθόν, σε μεγάλους άντρες, στη δόξα [...], [σ' αυτά] βασίζεται η εθνική ιδέα. Για να υπάρξει ένας λαός, πρέπει να μοιράζεται κοινές δόξες στο παρελθόν και [...] κοινή θέληση στο παρόν. Οι άνθρωποι που τον αποτελούν πρέπει να έχουν κάνει μεγάλα κατορθώματα μαζί, να επιθυμούν να κάνουν ακόμη περισσότερα [...]. Το έθνος αναπτύσσεται με βάση [...] μια μεγάλη αλληλεγγύη, παίρνει μορφή από τις θυσίες που έγιναν στο παρελθόν και από εκείνες που είναι κανείς έτοιμος να κάνει στο μέλλον. [Το έθνος] προϋποθέτει [έχει ανάγκη, χρειάζεται, συνδέεται λογικά με] ένα παρελθόν.

Ερνέστ Ρενάν, Τι είναι ένα έθνος;, έτος 1882

Π 5.61

Π 5.62

Ο Ιταλός συνθέτης Τζουζέππε Βέρντι (1813-1901) σε νεαρή ηλικία. Ο Βέρντι, ο οποίος υποστήριξε την ιταλική ενοποίηση, είναι από τους μεγαλύτερους συνθέτες όπερας το 19ο αιώνα.

Μουσική

Το 19ο αιώνα η όπερα συνεχίζει να είναι ένα πολύ αγαπητό μουσικό είδος, ιδιαίτερα για τους αστούς. Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα εμφανίζονται στην ευρωπαϊκή μουσική οι **εθνικές μουσικές σχολές** (για παράδειγμα, η ρωσική, η ισπανική κ.ά.). Οι συνθέτες αναζητούν την εθνική τους ταυτότητα στη μουσική από την πατρίδα τους και στα χαρακτηριστικά της: ρυθμούς, μελωδίες, τραγούδια και χορούς.

Π 5.64

Το σκηνικό για την πρώτη πράξη από την όπερα Κάρμεν (στην πρώτη της παράσταση), που έγραψε το 1875 ο Γάλλος συνθέτης Ζορζ Μπιζέ (1838-1875).

Π 5.63

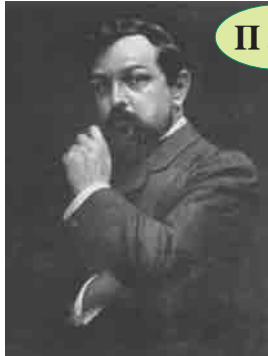
Γελοιογραφία του 1867 από το βρετανικό περιοδικό Παντς με το Γερμανό συνθέτη Ρίχαρντ Βάγκνερ (1813-1883). Ο Βάγκνερ δημιουργεί ένα νέο είδος όπερας, το μουσικό δράμα. Έγραψε 13 όπερες. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει η τετραλογία Το δαχτυλίδι των Νιμπελούνγκεν, που βασίστηκε σε γερμανικούς μύθους.

Π 5.65

Ο Αυστριακός Γκούσταφ Μάλερ (1860-1911). Ο Μάλερ έγραψε συμφωνίες και κύκλους τραγουδιών («Τραγούδια ενός οδοιπόρου»).

Π 5.66

Ο Κλοντ Ντεμπισί γύρω στο 1909. Οι δυο μεγάλοι Γάλλοι μουσικοί στις αρχές του 20ού αιώνα είναι ο Κλοντ Ντεμπισί (1862-1918) και ο Μορίς Ραβέλ (1875-1937). Ο Ντεμπισί έγραψε έργα για ορχήστρα, πολλά έργα για πιάνο και μια όπερα (Πελλέας και Μελισσάνθη). Ο Ραβέλ κέρδισε το διεθνές κοινό με τα έργα του για ορχήστρα.

Εθνική ιστορία

Ο Γάλλος ιστορικός Ερνέστ Λαβίς (1842-1922) γράφει για τη σημασία που έχει η διδασκαλία της εθνικής ιστορίας στα σχολεία.

Αν ο μαθητής δεν έχει μέσα του ζωντανή στη μνήμη κάθε εθνική μας δόξα, αν δε γνωρίζει ότι οι πρόγονοί μας πολέμησαν σε χίλιες μάχες για υψηλά ιδανικά, αν δε μάθει τι πληρώσαμε σε αίμα και αγώνες για να δημιουργήσουμε την πατρίδα μας και να ανανεώσουμε [...] τους γερασμένους μας θεσμούς, για να φτιάξουμε τους νόμους που διασφάλισαν την ελευθερία μας, αν δε γίνει ένας πολίτης που γνωρίζει τα καθήκοντά του και ένας στρατιώτης που αγαπάει το όπλο του, τότε ο δάσκαλος θα έχει χάσει τον καιρό του.

Ερνέστ Λαβίς, Πρόλογος σε σχολικό βιβλίο ιστορίας, έτος 1884

Π 5.67

Η ιστορία γίνεται επιστήμη

Παρόλο που ιστορία υπήρχε από την αρχαιότητα, εκείνος που την έκανε **επιστήμη** ήταν ο Γερμανός **Λέοπολντ φον Ράνκε** (1795-1886). Για το Ράνκε ο ιστορικός πρέπει να παρουσιάσει το παρελθόν «όπως πραγματικά ήταν». Γι' αυτό χρειάζεται να μελετάει τις πηγές για να δει τι «συνέβη πραγματικά». Για το Ράνκε σημαντικό στην ιστορία είναι να μελετάει κανείς τα πολιτικά κυρίως γεγονότα, τα κράτη, τις μεταξύ τους σχέσεις και τους ηγέτες τους. Η **ιστορική μέθοδος** που καθιέρωσε ο Ράνκε κυριάρχησε στην εποχή του.

Βίνσεντ Βαν Γκογκ

Ας δούμε ένα απόσπασμα από γράμμα του Βαν Γκογκ στον αδερφό του. Σε αυτό περιγράφει έναν πίνακα που θέλει να ζωγραφίσει.

Είχα μια καινούργια ιδέα στο κεφάλι μου, και να το σχέδιο [...]. Αυτή τη φορά είναι απλώς το υπνοδωμάτιό μου, μόνο που εδώ το χρώμα θα κάνει τα πάντα [...]. Με μια λέξη, βλέποντας την εικόνα, θα ξεκουράζεις το μυαλό ή μάλλον τη φαντασία σου.

Οι τοίχοι είναι αχνό μενεξελί. Το πάτωμα έχει κόκκινα τούβλα. Το ξύλο του κρεβατιού κι οι καρέκλες είναι κίτρινα όπως το φρέσκο βούτυρο, τα σεντόνια κι οι μαξιλαροθήκες είναι πολύ ελαφρό πρασινωπό λεμονί. Το σκέπασμα του κρεβατιού κατακόκκινο. Το παράθυρο πράσινο, ο νιπτήρας πορτοκαλής, η λεκάνη μπλε. Οι πόρτες λιλά.

Αυτό είν' όλο – δεν υπάρχει τίποτα σ' αυτό το δωμάτιο με τα κλειστά παντζούρια. Τα έπιπλα με τις αδρές γραμμές τους [...] εκφράζουν κι αυτά απόλυτη ηρεμία. Πορτρέτα στους τοίχους, ένας καθρέφτης, μια πετσέτα και μερικά ρούχα.

Π 5.68

Το υπνοδωμάτιο του Βαν Γκογκ, 1888.

Βίνσεντ Βαν Γκογκ, Γράμμα στον αδελφό του Θεόδωρο, γύρω στο έτος 1888

Π 5.69

Ρεαλισμός

Αρκετοί ρεαλιστές συγγραφείς έχουν κύριο θέμα τους τη ζωή στις πόλεις. Το ρεαλισμό στη λογοτεχνία εκπροσωπούν οι Γάλλοι **Ονορέ ντε Μπαλζάκ** και **Γκιςτάβ Φλομπέρ**, ο Βρετανός **Κάρολος Ντίκενς** και οι Βρετανίδες **Έμιλι Μπροντέ** και **Τζορτζ Έλιοτ** (ψευδώνυμο της Μέρι Αν Έβανς). Στο παρακάτω απόσπασμα ο Μπαλζάκ ορίζει το ρεαλιστικό μυθιστόρημα.

Το ίδιο θα κάνετε και σεις που κρατάτε το βιβλίο αυτό σ' άσπρο σας χέρι, εσείς που βουλιάζετε αυτή τη στιγμή στη μαλακή πολυθρόνα σας λέγοντας: «Μπορεί να με διασκεδάσει αυτό το βιβλίο» [...]. Ωστόσο να το ξέρετε: το δράμα αυτό δεν είναι ούτε παραμύθι ούτε μυθιστόρημα. Είναι τόσο αληθινό, που καθένας μπορεί να ανακαλύψει τα στοιχεία του μέσα στην ίδια του την καρδιά.

Ονορέ ντε Μπαλζάκ, *Μπάριμπα Γκοριό*, 1835

Π 5.70

Στο ρεαλισμό ανήκει και η **ρωσική λογοτεχνία** του 19ου αιώνα, που έχει όμως και πολλά ρομαντικά στοιχεία. Οι δύο πιο σημαντικοί εκπρόσωποί της είναι ο **Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι** και ο **Λέον Τολστόι**.

Ο Λέον Τολστόι (1828–1910) στο μυθιστόρημά του *Πόλεμος και ειρήνη* αφηγείται, εκτός από τις προσωπικές ιστορίες των ηρώων του, τον αγώνα της χώρας του ενάντια στο στρατό του Ναπολέοντα. Στο απόσπασμα περιγράφεται μια σκηνή από μάχη.

Μερικά μικρά σύννεφα μαζεύτηκαν σε λίγο κι άρχισε να ψιλοβρέχει πάνω στους νεκρούς, στους τραυματίες, στους εξαντλημένους και γεμάτους τρομάρα ανθρώπους, που τόσο τους βασάνιζε η αμφιβολία. Σα να 'λεγε η ψιλή βροχούλα: «Ε, φτάνει πια, φτάνει, άνθρωποι. Πάψτε ... Ελάτε στα σύγκαλά σας. Τι κάνετε;» Οι ταλαιπωρημένοι άνθρωποι που στεκόντουσαν εκεί θεονήσοτικο κι ένιωθαν να παραλύουν από τη μεγάλη κούραση, κυριεύονταν, επίσης, από την αμφιβολία: έπρεπε, ακόμη, να συνεχιστεί μεταξύ τους η σφαγή; Σε όλα τα πρόσωπα φαινόταν ο δισταγμός, και στην κάθε ψυχή γεννιόταν το ερώτημα: «Για ποιο λόγο να σκοτώνω και να σκοτώνομαι; Σκοτώστε όποιον θέλετε, κάντε ό,τι νομίζετε, μα εγώ δεν αντέχω άλλο!»

Λέον Τολστόι, *Πόλεμος και ειρήνη*, 1863–1869

Π 5.72

Ο Λέον Τολστόι και η σύζυγός του Σόνια σε φωτογραφία του 1905.

Π 5.71

Π 5.73

Ο Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, στο μυθιστόρημά του *Έγκλημα και τιμωρία*, περιγράφει τις εργασίες που γίνονται στην Αγία Πετρούπολη.

Π 5.74

Στο δρόμο έκανε ζέστη τρομερή και η ατμόσφαιρα ήτανε αποπνικτική. Ο σαματάς από το συνωσιισμό των ανθρώπων –τους έβλεπες–, οι ασβέστες που υπήρχαν παντού, οι σκαλωσιές, τα τούβλα, η σκόνη και κείνη η χαρακτηριστική καλοκαιρινή μπόχα [=βρόμα], που την ξέρουν καλά οι κάτοικοι της Πετρούπολης, όσοι δεν έχουν τα μέσα να πάνε το καλοκαίρι στην εξοχή – όλες αυτές οι δυνατές εντυπώσεις κλόνισαν άσχημα τα νεύρα του που, και δίχως αυτές, ήτανε κιάλας αρκετά κλονισμένα.

Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, *Έγκλημα και τιμωρία*, έτος 1866

Ο ρεαλισμός επηρέασε και τη **ζωγραφική**. Οι ρεαλιστές ζωγράφοι προσπαθούν με τα έργα τους να αποτυπώσουν την πραγματική ζωή της εποχής τους. Κάποιοι ζωγραφίζουν σκηνές από τη ζωή των χωρικών ή των εργατών.

Ο Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι (1821–1881) θεωρούσε σημαντική την ψυχολογική ανάλυση, και αυτό έκανε με τους ήρωες των έργων του (*Έγκλημα και Τιμωρία*, *Ηλίθιος*, *Οι δαιμονισμένοι*, *Αδελφοί Καραμαζόφ*). Τέλη του 19ου αιώνα.

Π 5.75

Την ίδια εποχή, οι σημαντικότεροι ρεαλιστές συγγραφείς στο θέατρο είναι ο Νορβηγός Ερίκος Ίβσεν (1828–1906), ο Ρώσος Άντον Τσέχοφ (1860–1904) και ο Σουηδός Αύγουστος Στρίνμπεργκ (1849–1912). Τα έργα τους εξακολουθούν να συγκινούν τους θεατές ακόμη και σήμερα και ανεβαίνουν στις μεγαλύτερες θεατρικές σκηνές σε όλο τον κόσμο. Στην εικόνα χαρακτηριστικό του Νορβηγού ζωγράφου Έντβαρντ Μουνχ με το Στρίνμπεργκ (1896).

Π 5.76

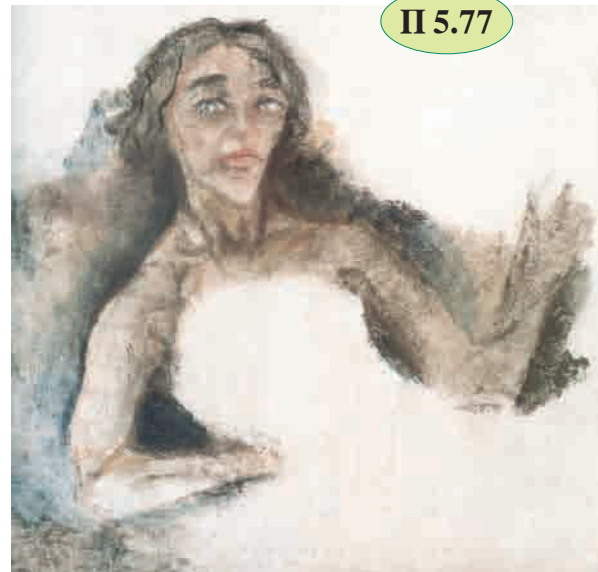
«Η συνάντηση ή καλημέρα κύριε Κουρμπέ» (1854), πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Γκιστάβ Κουρμπέ (1819–1877). Ο Κουρμπέ είναι από τους πιο σημαντικούς ρεαλιστές ζωγράφους. Όπως έλεγε ο ίδιος, «η ζωγραφική έχει θέμα της τα πραγματικά και συγκεκριμένα πράγματα».

Καλλιτεχνικά κινήματα

Στις αρχές του 20ού αιώνα και μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο εμφανίστηκαν καλλιτεχνικά κινήματα που διαμόρφωσαν αυτό που ονομάζουμε **μοντέρνα τέχνη**. Τα σημαντικότερα από αυτά είναι ο **εξπρεσιονισμός**, ο **φοβισμός**, ο **κυβισμός** και ο **φουτουρισμός**. Οι καλλιτέχνες δεν αντιγράφουν πλέον πιστά τη φύση, δεν ακολουθούν συγκεκριμένα πρότυπα για το τι είναι ωραίο, αναζητούν νέες αξίες και διευρύνουν τα θέματα με τα οποία ασχολούνται. Στο εξής τα ζωγραφικά έργα δε χρειάζεται να θυμίσουν κάτι, ό,τι κι αν είναι αυτό.

Οι πρώτες εξπρεσιονιστικές ομάδες σχηματίστηκαν στη Γερμανία. Οι **εξπρεσιονιστές** (**Έντβαρντ Μουνχ**, **Όσκαρ Κοκόσκα**, **Βασίλι Καντίνσκι** κ.ά.) προσπαθούν να ζωγραφίσουν τα συναισθήματα και για να το καταφέρουν χρησιμοποιούν το χρώμα και την παραμόρφωση των μορφών. Τα έργα τους θεωρήθηκαν πολύ προκλητικά στην εποχή τους.

Π 5.77

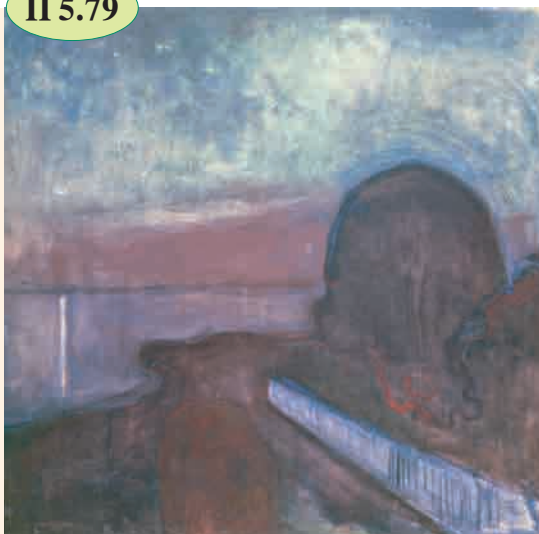

«Πορτρέτο της Μπέρτα Εκστάιν Ντίνερ» (1910), πίνακας του Τσέχοφ ζωγράφου Όσκαρ Κοκόσκα (1886–1980).

Π 5.78

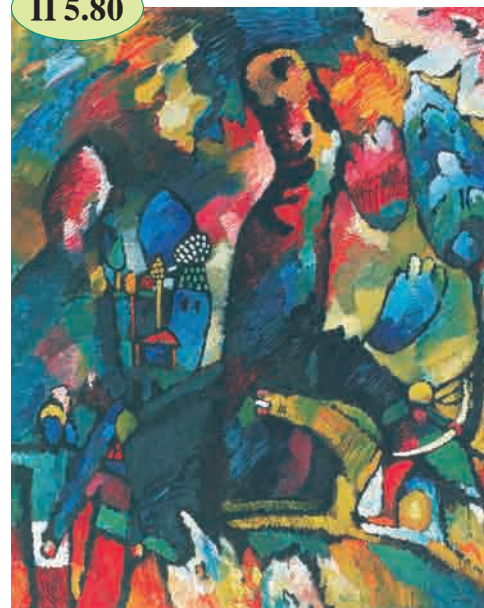

Π 5.79

Στην εικόνα Π 5.78 «Η κραυγή» (1895) και στην Π 5.79 «Ένας τσρος ουρανό» (1895–1897) του Νορβηγού ζωγράφου Έντβαρντ Μουνχ (1863–1944). Οι εξπρεσιονιστές ζωγράφοι δε διστάζουν να δείξουν την άσχημη πλευρά των πραγμάτων.

Π 5.80

«Εικόνα με τοξόθη» (1909), πίνακας του Ρώσου ζωγράφου Βασίλι Καντίνσκι (1866–1944).

Πολλοί αντιμετώπισαν αρνητικά τους καλλιτεχνικούς αυτούς πειραματισμούς. Αυτό φαίνεται και από την ονομασία που πήρε το κίνημα του **φοβισμού** (από τη γαλλική λέξη για το αγρίμι).

Π 5.81

«Χορός Ι» (1909), πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Ανρί Ματίς (1869–1954). Στον κόσμο των φοβιστών το χρώμα εκφράζει ιδέες και συναισθήματα. Ένα γυμνό γυναικείο σώμα μπορεί να είναι γαλάζιο και ένα πρόσωπο κόκκινο ή πράσινο.

Κυβισμός

Την ίδια εποχή γίνονται ακόμη μεγαλύτερες ανατροπές στην τέχνη. Ο **κυβισμός** πειραματίζεται με το πώς μπορεί να δημιουργηθεί μια εικόνα. Οι κυβιστές ζωγράφοι δίνουν στο θεατή μια άλλη εικόνα για τον κόσμο από αυτή που βλέπει: με τα έργα τους μπορούμε να κοιτάξουμε το θέμα ταυτόχρονα από πολλές μεριές, γι' αυτό και τα πρόσωπα και τα αντικείμενα χάνουν τη γνώριμη μορφή τους.

Π 5.82

Οι βασικότεροι κυβιστές ζωγράφοι είναι ο Γάλλος **Ζορζ Μπρακ** (1882–1963) και ο Ισπανός **Πάμπλο Πικάσο** (1881–1973).

Οι κυβιστές αναλύουν τα αντικείμενα στα βασικά γεωμετρικά τους σχήματα, περιορίζουν τα χρώματα που χρησιμοποιούν και δημιουργούν ένα χώρο χωρίς βάθος (δεν έχουν δηλαδή προοπτική). Συγχρόνως πειραματίζονται με τα υλικά τους, χρησιμοποιώντας στα έργα τους αντικείμενα και υλικά από την καθημερινή ζωή και τη φύση (εφημερίδες, υφάσματα, ξύλα, ψάθα, άμμο κ.ά.).

«Τα κορίτσια της Αβινιόν», του Ισπανού ζωγράφου Πάμπλο Πικάσο (1906–1907). Ο Πικάσο, από τους ιδρυτές του κυβισμού, θεωρείται από τους μεγαλύτερους ζωγράφους του 20ού αιώνα. Στην εικόνα, ένας από τους πρώτους κυβιστικούς του πίνακες. Οι μορφές είναι ζωγραφισμένες σαν να τις βλέπουμε από πολλές μεριές συγχρόνως. Κυριαρχούν τα βασικά γεωμετρικά σχήματα, ο ρόμβος ή η σφαίρα. Φαίνονται επίσης οι επιρροές από τη λαϊκή τέχνη της Αφρικής, που έγινε τότε γνωστή στην Ευρώπη.

Π 5.83

«Τοπίο στη Σιοτά», έργο του Γάλλου ζωγράφου Ζορζ Μπρακ, 1907.

Π 5.84

«Το στούντιο», έργο του Ισπανού ζωγράφου Πάμπλο Πικάσο, 1927-1928. Η επιρροή του κυβισμού στη σύγχρονη τέχνη ήταν μεγάλη. Ο Πικάσο πειραματίστηκε σε πολύ διαφορετικές τεχνοτροπίες με εκπληκτικά αποτελέσματα.

Ορισμένοι ζωγράφοι θα οδηγηθούν μέσα από τα διάφορα καλλιτεχνικά ρεύματα στην **αφηρημένη ζωγραφική**, όπου η αναπαράσταση του εξωτερικού κόσμου δεν έχει πια μεγάλη σημασία.

Τέλος οι **φουτουριστές** γοητεύονται από την τεχνολογία της εποχής τους και προσπαθούν να αναπαραστήσουν την κίνηση και την ταχύτητα.

Π 5.85

«Η πρώτη αφηρημένη ακουαρέλα» του Βασίλι Καντίνσκι (1910). Ο Καντίνσκι είναι ο πρώτος καλλιτέχνης που δημιούργησε έργα αφηρημένης ζωγραφικής.

Π 5.86

«Καταστάσεις του νου 2: Εκείνοι που φεύγουν» (1911), πίνακας του Ιταλού φουτουριστή ζωγράφου Ουμπέρτο Μπιοσιόνι.

Δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ου αιώνα

- 1 Απαντήστε στις ερωτήσεις που υπάρχουν σε καθένα από τα κουτιά με κείμενα που δε θα ξεπερνούν τις 100 λέξεις:

Blue box (UK): Τι αντιπροσωπεύει ο 19ος αιώνας για τη Μεγάλη Βρετανία; Πώς ονομάστηκε η περίοδος αυτή της ιστορίας της, ιδίως μετά το 1850; Ποια είναι η θέση της χώρας στον κόσμο την περίοδο αυτή; Ποιες είναι οι σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις που γίνονται στο εσωτερικό της;

Pink box (Germany): Πότε ενώθηκαν τα γερμανικά κράτη; Πώς ονομάστηκε το νέο κράτος; Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στο νέο κράτος; Τι συνέπειες είχε η ενοποίηση της Γερμανίας στην οικονομία και στη διεθνή θέση της;

Green box (Russia): Ποιες είναι οι βασικές μεταρρυθμίσεις που γίνονται στη Ρωσία στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα; Τι συνέπειες έχουν; Πώς επηρεάζεται η πολιτική από τις κοινωνικές αλλαγές της εποχής;

Yellow box (Austria-Hungary): Πότε και γιατί δημιουργήθηκε η Αυστροουγγαρία; Ποιο πολίτευμα είχε το νέο κράτος;

Light green box (France): Ποιο πολίτευμα επικρατεί στη Γαλλία μετά το 1871; Ποιες είναι οι βασικές μεταρρυθμίσεις της εποχής; Ποια είναι η κυριότερη σύγκρουση που διχάζει τη γαλλική κοινωνία την εποχή αυτή;

Pink box (Italy): Πότε δημιουργήθηκε η ενωμένη Ιταλία; Ποιο πολίτευμα είχε; Ποια χαρακτηριστικά είχε η κοινωνία στο νέο κράτος;

- 2 α) Χωριστείτε σε ομάδες των 3-4 ατόμων και διαβάστε το παρακάτω άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* στις 12 Μαρτίου 2008.

ΛΟΥΙΖ ΜΙΣΕΛ

Μια φεμινίστρια στα οδοφράγματα

της ΒΙΚΗΣ ΤΣΙΓΡΟΥ

Από την εποχή της Λουίζ Μισέλ, ηρώνας της Κομμουνής του Παρισιού, έχει περάσει σχεδόν ενάμιση αιώνας. Υπήρξε πρωτοπόρος φεμινίστρια, ελευθεριακή, μια γυναίκα μορφωμένη που σε όλη της τη ζωή, παράλληλα με τις μάχες που έδινε στους δρόμους, ενδιαφερόταν για τη μόρφωση των παιδιών. Οντως πολέμησε στα οδοφράγματα στο Παρίσι, πάντα ντυμένη με ανδρικά ρούχα και βλέπει συντρόφους της να πεθαίνουν ή να εκτελούνται. Συλλαμβάνεται το 1871 και μεταφέρεται με άλλους στη Νέα Καληδονία, όπου δεν θέ-

χεται να έχει ιδιαίτερη μεταχείριση λόγω του φύλου της. Αλλά και εκεί δεν καταθέτει τα «όπλα». Ενώ οι συντρόφοί της συμπεριφέρονται ως καλοί αποικιοκράτες, εκείνη προσπαθεί να μορφώσει τους αυτοχθόνους και τους σπρώχνει στην εξέγερση τους το 1878. Η ζωή της «Καλής Λουίζας» ή «Κοκκινής παρθένου» ή «Αιμοσιγάουξ Λικαίνας» είναι κάτι παραπάνω από ένα μεθιστόρημα.

Η Λουίζ Μισέλ είναι πάνω απ' όλα μια ελευθερή γυναίκα που αρνείται τα οικογενειακά δεσμά. «Δεν θέλω να γίνω σκλάβο κάποιου», λέει. Διεκδικεί την ισότητα μεταξύ των δύο φύλων και «χτυπιέται» με τους συντρόφους της (οι σοσιαλιστές είχαν στις τάξεις τους ένα σωρό μισογύνες) που δέχονταν να τη στείλουν πίσω στην κουζίνα της.

Ελευθεριακή, περισσότερο από αντρική, δεν δέχεται ούτε αρνητικά ούτε θεά. Ζητεί την πλήρη χειραφέτηση των γυναικών. Ελεύθερη από κάθε προκατάληψη, είναι αποσιετα ανοικτή απέναντι στους άλλους.

Σήμερα έχει θεσμοθετηθεί από το γαλλικό κράτος ένα βραβείο Λουίζ Μισέλ, που απονέμεται σε πρόσωπα που υποστηρίζουν τις δημοκρατικές αρχές. Αν αυτό μας φαίνεται κάπως συντηρητικό, η Λουίζ έχει αφήσει το όνομά της και σε κάτι πιο ανυπερηκό: δύο συγκροτήματα μινκ αναφέρονται σ' αυτή τη μορφή: το «Louise Attaque» και το «Les Louise Michels».

- β) Ποιες πληροφορίες μάς δίνει για τη ζωή της Λουίζ Μισέλ και τις ιδέες που υπερασπίστηκε αυτή; Γράψτε ένα δικό σας κείμενο (140-150 λέξεις) για τη Λουίζ Μισέλ και τις ιδέες της.

- 3 α) Διαβάστε το κείμενο Π 5.1. Ποιος το έγραψε και πότε; Για ποιο θέμα μιλάει; Το κείμενο γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Ο Γάλλος Νταβί Στερν, 32 ετών, είναι Εβραίος δικηγόρος στο Στρασβούργο. Το καλοκαίρι του 1901, αυτός και η σύζυγός του Άννα, 28 ετών, αποφασίζουν να μεταναστεύσουν στην

Παλαιστίνη. Σ' ένα γράμμα που στέλνουν στον αδελφό του, Αλμπέρ Στερν, που ζει στο Παρίσι, του εξηγούν τους λόγους που αποφάσισαν να μεταναστεύσουν. Ο αδελφός του απαντά αμέσως στο γράμμα τους προσπαθώντας να τους πείσει ν' αλλάξουν γνώμη. Χωριστείτε σε ομάδες των 3-4 ατόμων και γράψτε το γράμμα (150-160 λέξεις) που έστειλαν ο Νταβί και η Άννα Στερν. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα δίνει το γράμμα που έγραψε σε κάποια άλλη η οποία, αφού το διαβάσει, γράφει το γράμμα (150-160 λέξεις) με το οποίο απάντησε ο Αλμπέρ Στερν σ' αυτούς.

- 4 α) Διαβάστε το κείμενο Π 5.7. Ποιος το έγραψε και πότε; Σε ποιο θέμα αναφέρεται; Το κείμενο γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Ο Πιερ Βαλενό και ο Αντρέ Σορέλ είναι δύο νεαροί Γάλλοι φοιτητές της ιατρικής. Στα τέλη Ιανουαρίου του 1898 συζητούν μεταξύ τους για την υπόθεση Ντρέιφους. Συμπληρώστε τα κενά στο διάλογό τους:

Διάβασες το _____, το γράμμα που δημοσίευσε ο _____;

Το διάβασα και μου άρεσε πολύ.

Είμαι σίγουρος ότι ο _____ είναι _____.

Συμφωνώ απόλυτα μαζί σου. Άδικα τον _____ σε _____ και τον _____.

Πολλοί όμως πιστεύουν ότι είναι _____.

Το λένε γιατί είναι _____.

Είμαι σχεδόν σίγουρος ότι οι στρατιωτικοί δεν έδωσαν όλα τα στοιχεία. Πολλά τα κράτησαν _____. Ήθελαν να καταδικαστεί.

Απλά δε θέλουν οι _____ να γίνονται _____ στο γαλλικό _____.

Τους ενοχλεί που η _____ δίνει τα ίδια _____ σε όλους.

Θεωρούν ότι είναι _____ για το γαλλικό _____.

Μα ποιος μπορεί να πιστεύει όλα αυτά;

Πολλοί. Όμως πρέπει να συνεχίσουμε να αγωνιζόμαστε για να αποδείξουμε πως ο Ντρέιφους είναι _____ και ότι _____.

Δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ου αιώνα]

- 5 Ο Ρώσος Μιχαήλ Ιβάνοβιτς Πακόρεφ γεννήθηκε το 1839 και είναι δουλοπάροικος στα κτήματα του Ρώσου μεγάλου γαιοκτήμονα Ντιμίτρι Φιοντόροβιτς Μιούσοβ. Τι άλλαξε στη ζωή του Μιχαήλ μετά το 1861; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- 6 α) Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων και διαβάστε το κείμενο Π 5.18. Τι είδους κείμενο είναι; Πότε γράφτηκε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
β) Στη Ρωσία, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα είχαν δημιουργηθεί πολλές διαφορετικές κοινωνικές ομάδες που ήθελαν να ανατρέψουν την απόλυτη μοναρχία του τσάρου και ν' αλλάξουν το πολιτικό και κοινωνικό σύστημα. Η κάθε ομάδα από μαθητές και μαθήτριες αντιπροσωπεύει μια τέτοια κοινωνική ομάδα στη Ρωσία του 1904. Τα μέλη της συζητούν μεταξύ τους για τις αλλαγές που θέλουν να γίνουν στη Ρωσία, για το τι πρέπει να κάνουν για να τις πετύχουν, για τα εμπόδια που μπορεί να συναντήσουν, για το πώς σκέφτονται να τα αντιμετωπίσουν κτλ. Γράψτε ένα κείμενο (180–200 λέξεις) μιλώντας για όλα όσα συζητήσατε.
γ) Το 1905, όταν ξεσπάει η επανάσταση στη Ρωσία, η κάθε ομάδα ετοιμάζεται να συμμετέχει σε μια μεγάλη διαδήλωση. Τα μέλη της κάθε ομάδας συζητούν μεταξύ τους για τα συνθήματα με τα οποία θα πάρουν μέρος στη διαδήλωση, για το τι θα γράφουν τα πανό τους. Παρουσιάστε στην τάξη τι συζητήσατε.
- 7 α) Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων. Μελετήστε το κείμενο Π 5.23. Πότε γράφτηκε; Ποιος μιλάει; Τι λέει; Το κείμενο γράφτηκε την ίδια εποχή που έγιναν τα γεγονότα για τα οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
β) Παρατηρήστε προσεκτικά τις παρακάτω εικόνες:

Πίνακας του ζωγράφου Τζορτζ Κάτλιν με Ινδιάνους που κυνηγούν βίσονες. Μεταξύ των ετών 1846–1848.

Πίνακας του Γουίλιαμ Χάιντ με Ινδιάνους. Μεταξύ των ετών 1861–1862.

Πίνακας του ζωγράφου Άλμπερτ Μπίερσταντ με ένα καραβάνι μεταναστών που διασχίζει τις κεντρικές πολιτείες των ΗΠΑ. 1867.

Πίνακας του ζωγράφου Φρέντερικ Ρέμινγκτον με Ινδιάνους που κάνουν επίθεση σε λευκούς. 1881.

Πότε έγιναν οι πίνακες; Οι πίνακες έγιναν από λευκούς ή από Ινδιάνους; Τι θέμα έχει ο κάθε πίνακας; Πώς παρουσιάζει ο ζωγράφος το θέμα του; Πώς παρουσιάζονται οι λευκοί και πώς οι Ινδιάνοι; Δικαιολογήστε τις απαντήσεις σας.

- γ) Με βάση τις πληροφορίες που παίρνετε από το κείμενο Π 5.23 και από τους πίνακες γράψτε ένα δικό σας κείμενο (150–160 λέξεις) για τη μετανάστευση των λευκών στο εσωτερικό των ΗΠΑ και την καταστροφή των Ινδιάνων που ζούσαν εκεί.

- 8 Ποια από τα παρακάτω εμφανίστηκαν πριν από τα μέσα του 19ου αιώνα και ποια μετά; Συμπληρώστε την ιστορική γραμμή:

αεροπλάνο

αυτοκίνητο

ατιμόπλοιο

ηλεκτρισμός

ατμομηχανή

μετρό

[1850]

τηλέγραφος

τρένο

φαρμακοβιομηχανία

τηλέφωνο

υφαντουργία

- 9 Μελετήστε προσεκτικά τους χάρτες 5.36 και 4.2. Τι παρουσιάζουν; Τι παρατηρείτε; Ποιες αλλαγές σημειώνονται; Γράψτε ένα δικό σας κείμενο (140–150 λέξεις) παρουσιάζοντας τις πληροφορίες και τις αλλαγές.
- 10 Παρατηρήστε προσεκτικά τους πίνακες. Εντοπίστε εκείνα τα στοιχεία που μας επιτρέπουν να τους χρονολογήσουμε στο 19ο αιώνα. Δικαιολογήστε την απάντησή σας.

Πίνακας του Γουίλιαμ Μπελ Σκοτ με σιδεράδες την ώρα που δουλεύουν.

«Το εργοστάσιο στο Ποντούάζ», πίνακας του ζωγράφου Καμίγ Πισαρό.

«Το λιμάνι της Ζαβέλ», πίνακας του ζωγράφου Πολ Γκογκέν.

«Η γέφυρα της Ευρώπης», πίνακας του ζωγράφου Κλοντ Μονέ.

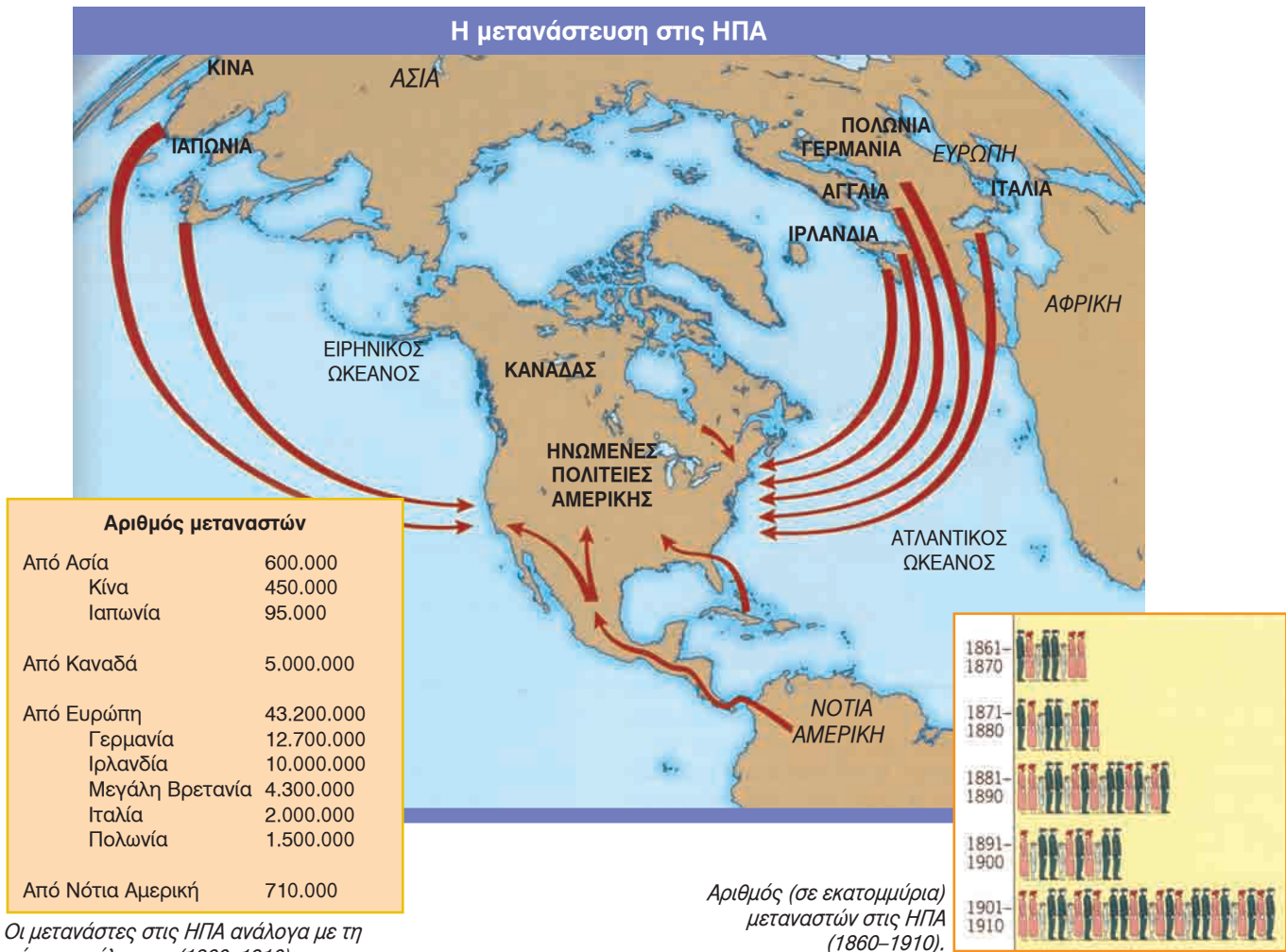

- 11 α) Διαβάστε το κείμενο Π 5.29. Ποιος το έγραψε; Πότε; Ποιος μιλάει; Τι λέει; Το κείμενο γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- β) Ποια είναι η βασική θέση του συγγραφέα; Με ποια επιχειρήματα προσπαθεί να τη στηρίξει; Τι νομίζετε ότι θέλει να πετύχει; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- γ) Γράψτε ένα σύντομο κείμενο (90–100 λέξεις) για όλα αυτά.

Δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ου αιώνα

- 12 Μελετήστε το χάρτη 5.41 και απαντήστε στις ερωτήσεις που ακολουθούν.
- α) Σύμφωνα με το χάρτη 5.41 τα κράτη της δυτικής Ευρώπης δημιούργησαν τις περισσότερες αποικίες:
- α) στη Βόρεια Αμερική
 - β) στην Αφρική
 - γ) στη νότια και στη νοτιοανατολική Ασία
 - δ) στην Αυστραλία και στη Νέα Ζηλανδία
- Δικαιολογήστε την απάντησή σας μ' ένα σύντομο κείμενο (60–70 λέξεις).
- β) Σύμφωνα με το χάρτη 5.41 το κράτος με τις περισσότερες, τις πιο πολυάνθρωπες και τις πιο ισχυρές αποικίες ήταν:
- α) η Γαλλία
 - β) η Γερμανία
 - γ) οι ΗΠΑ
 - δ) η Μεγάλη Βρετανία
 - ε) η Ρωσία
- Δικαιολογήστε την απάντησή σας μ' ένα σύντομο κείμενο (60–70 λέξεις).
- γ) Ποιες συνέπειες είχε η αποικιοκρατία για τους ντόπιους των αποικιών; Γράψτε ένα σύντομο κείμενο (60–70 λέξεις).

- 13 α) Παρατηρήστε προσεκτικά τους παρακάτω χάρτες και πίνακες. Σε ποιο θέμα αναφέρονται; Τι πληροφορίες μάς δίνουν;

Οι μετανάστες στις ΗΠΑ ανάλογα με τη χώρα προέλευσης (1860–1910).

- β) Με βάση τις πληροφορίες που παίρνετε από το χάρτη και τους πίνακες γράψτε ένα δικό σας κείμενο (180–200 λέξεις) για τη μετανάστευση στις ΗΠΑ από διάφορες περιοχές του κόσμου στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα και μέχρι το 1910. (Μιλήστε γι' αυτούς που μεταναστεύουν, σε ποιες κοινωνικές ομάδες μπορεί να ανήκουν, για τους λόγους που μεταναστεύουν, γιατί προτιμούν τις ΗΠΑ, σε ποια άλλα μέρη πηγαίνουν κτλ.).

14 α) Χωριστείτε σε ομάδες των 4-5 ατόμων. Παρατηρήστε προσεκτικά τις παρακάτω εικόνες. Ποιο είναι το κοινό θέμα τους; Συζητήστε γι' αυτό στην ομάδα σας.

1 «Μουσική στην Τουιλερί», πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Εντουάρ Μανέ. 1862.

2 «Οι ιπποδρομίες στο Λόνγκασμπ», πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Εντουάρ Μανέ. Περίπου 1867.

3 «Χορός στο πλοίο», πίνακας του Βρετανού ζωγράφου Τζέιμς Τίσοτ. 1874.

4 «Τα μεγάλα μπουλβάρ», πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Ογκίστ Ρενουάρ. Ο πίνακας εικονίζει μια από τις μεγάλες λεωφόρους που δημιουργήθηκαν στο Παρίσι στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. 1875.

6 Πίνακας της Βρετανίδας ζωγράφου Κέιτ Γκριναγουέι που εικονίζει παιδιά σε πάρκο. Περίπου 1890.

7 «Οι διακοπές του τραπεζίτη», πίνακας του Βρετανού ζωγράφου Γουίλιαμ Στρανγκ. 1912.

5 «Η ακτή του Μπράιτον», πίνακας του Βρετανού ζωγράφου Άμπρααμ Σόλομον. Περίπου 1880.

β) Το κάθε μέλος της ομάδας αντιγράφει στο τετράδιό του και συμπληρώνει τον παρακάτω πίνακα:

Εικόνα	Χρονολογία	Τι δείχνει; Σε ποιο θέμα αναφέρεται;	Τι πληροφορίες μάς δίνει η πηγή για το συγκεκριμένο θέμα;
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			

γ) Η κάθε ομάδα συζητάει για τους πίνακες, για τα θέματα που εικονίζουν, τις πληροφορίες που δίνουν κτλ. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα με βάση τις πληροφορίες από αυτούς τους πίνακες, αλλά και αυτές από τις εικόνες 5.50, 5.51, 5.52, 5.53, 5.54, 5.56, 5.79, 5.80, 5.92 γράφει ένα κείμενο (330-350 λέξεις) για τη ζωή των αστικών στρωμάτων στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ου αιώνα

15 α) Χωριστείτε σε ομάδες των 4-5 ατόμων. Παρατηρήστε προσεκτικά τις παρακάτω εικόνες. Ποιο είναι το κοινό τους θέμα; Συζητήστε γι' αυτό στην ομάδα σας.

1 «Αγρότες που επιστρέφουν από την αγορά», πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Γκιστάβ Κουρμπέ. 1850-1851.

2 «Οι περιπλανώμενοι», πίνακας του Βρετανού ζωγράφου Φρέντερικ Γουόλκερ. 1867.

3 «Αίτηση για εισαγωγή σε άσυλο αστέγων», πίνακας του Βρετανού ζωγράφου Λουκ Φιλντς που εικονίζει φτωχούς έξω από ένα φιλανθρωπικό ίδρυμα που προσφέρει βοήθεια. 1874.

4 «Οι πατατοφάγοι», πίνακας του Ολλανδού ζωγράφου Βίνσεντ Βαν Γκογκ. 1885.

5 «Οι κουρασμένοι», πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Ζιλ Αντλέρ. 1897.

6 «Ο Λονδρέζος λουστράκος», πίνακας του Γάλλου ζωγράφου Ζιλ Λεπέτς. 1882.

β) Το κάθε μέλος της ομάδας αντιγράφει στο τετράδιό του και συμπληρώνει τον παρακάτω πίνακα:

Εικόνα	Χρονολογία	Τι δείχνει; Σε ποιο θέμα αναφέρεται;	Τι πληροφορίες μάς δίνει η πηγή για το συγκεκριμένο θέμα;
1			
2			
3			
4			
5			
6			

γ) Η κάθε ομάδα συζητάει για τους πίνακες, για τα θέματα που εικονίζουν, τις πληροφορίες που δίνουν κτλ. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα με βάση τις πληροφορίες από αυτούς τους πίνακες, αλλά και από τις εικόνες 5.59, 5.60, 5.61, 5.62, 5.63, Π 5.39, Π 5.40, Π 5.42 και Π 5.49, και από τα κείμενα Π 5.41, Π 5.44 και Π 5.46 γράφει ένα κείμενο (330-350 λέξεις) για τη ζωή των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Μιλήστε για τις συνθήκες που ζούσαν, τις δουλειές που έκαναν, τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν, πώς προσπαθούσαν να τα λύσουν, τις διεκδικήσεις τους κτλ.

- 16 α) Διαβάστε το κείμενο Π 5.41. Τι είδους κείμενο είναι; Πότε γράφτηκε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
 β) Οι Κλάους Χάιντεκ, Αντρέα Μάγερ και Καρλ Λούντερ είναι τρεις Γερμανοί εργάτες στο εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας Στόουμπ και Υιοί. Το Φεβρουάριο του 1854 ο μισθός που παίρνουν είναι μειωμένος και ο διευθυντής του εργοστασίου τους προειδοποιεί ότι μπορεί και να τους απολύσει. Λαμβάνοντας υπόψη σας όσα αναφέρει το κείμενο Π 5.41 τι μπορεί να συνέβη; Γιατί μειώθηκε ο μισθός τους; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
 γ) Τότε όλοι οι εργάτες στο ίδιο εργοστάσιο αποφασίζουν να κατέβουν σε απεργία. Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων και, αφού συγκεντρώσετε όλες τις πληροφορίες του βιβλίου για τις εργατικές διεκδικήσεις και μελετήσετε και τα κείμενα Π 5.41, Π 5.44 και Π 5.46, φτιάξτε έναν κατάλογο με τα αιτήματα που μπορεί να είχαν οι απεργοί. Παρουσιάστε τη δουλειά σας στην τάξη!
- 17 Τι υποστήριζε ο σοσιαλισμός; Ποια είναι η βασική διαφορά του από τον καπιταλισμό; Γράψτε ένα κείμενο (120–130 λέξεις).
- 18 Στο παρακάτω σκίτσο ο καλλιτέχνης που το έφτιαξε στις αρχές του 20ού αιώνα έδωσε τον τίτλο «Από τα βάθη».

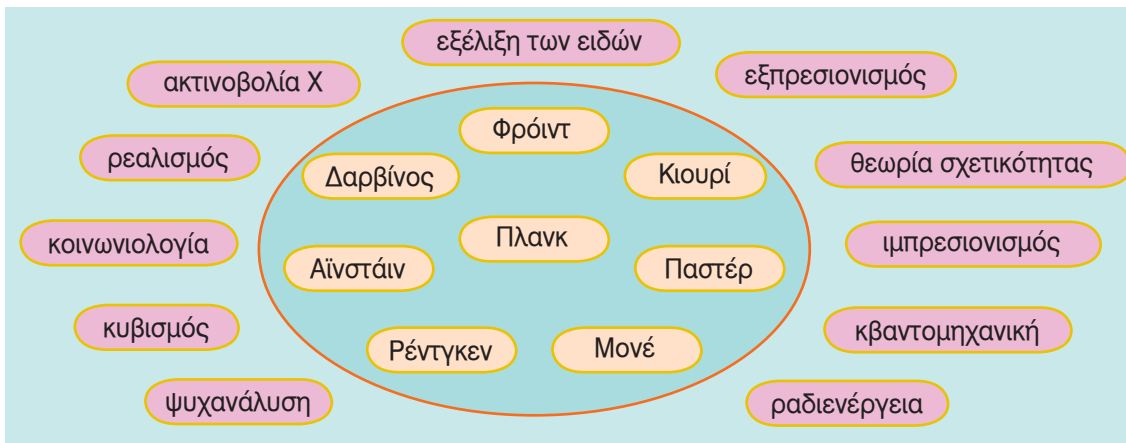

Περιγράψτε την εικόνα; Τι δείχνει; Ποιοι μπορεί να είναι αυτοί που εικονίζονται στο κάτω μέρος; Τι κάνουν; Ποιοι εικονίζονται στο επάνω μέρος; Τι κάνουν; Ποια είναι η μεταξύ τους σχέση; Πώς δικαιολογείται ο τίτλος που δόθηκε στο σκίτσο; Γράψτε ένα κείμενο (180–200 λέξεις) για όλα αυτά.

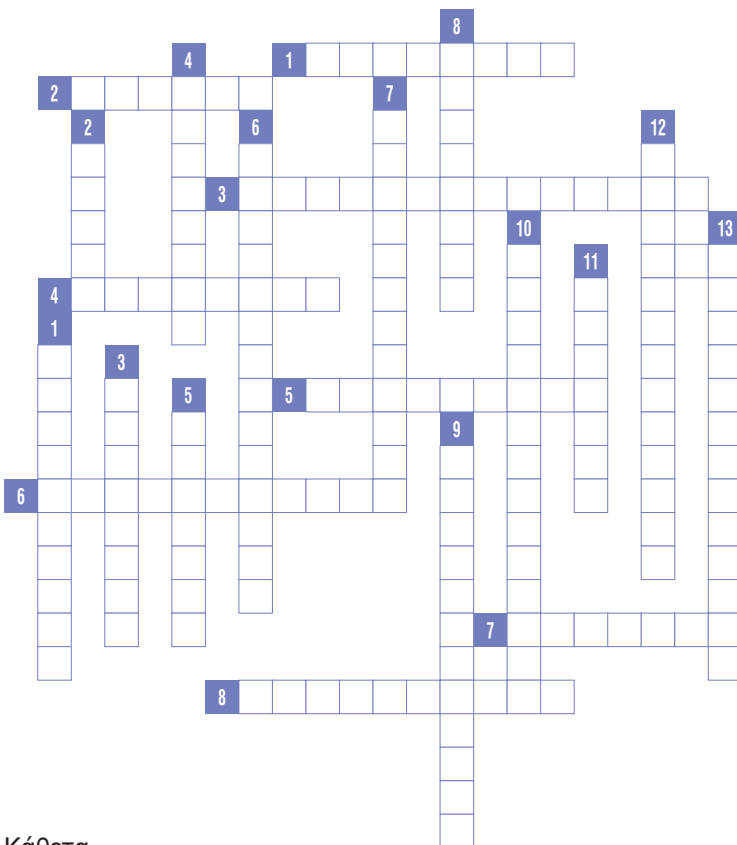
- 19 Η τάξη σας συνεχίζει να μαζεύει στοιχεία για την ιστοσελίδα που έχει δημιουργήσει στο διαδίκτυο για την ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη και στην Ελλάδα από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα. Η επόμενη ενότητα, έπειτα από αυτή για τις γυναίκες στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, είναι αφιερωμένη στο γυναικείο κίνημα στις βιομηχανικές χώρες στην Ευρώπη στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.
- α) Διαβάστε τα κείμενα Π 5.52 και Π 5.56. Ποιος τα έγραψε και πότε; Τι γνωρίζουμε για τις συγγραφείς; Τι πληροφορίες μάς δίνουν τα κείμενα για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία, για τις διεκδικήσεις τους, για το γυναικείο κίνημα στις βιομηχανικές ευρωπαϊκές χώρες το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα;
- β) Μελετήστε τις εικόνες 5.65, 5.66, Π 5.50, Π 5.51, Π 5.53, Π 5.54 και Π 5.55. Τι πληροφορίες μάς δίνουν για τη θέση των γυναικών στην κοινωνία, για τις διεκδικήσεις τους, για το γυναικείο κίνημα στις βιομηχανικές ευρωπαϊκές χώρες το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα;
- γ) Χωριστείτε σε ομάδες των 6–7 ατόμων. Η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο (240–250 λέξεις) για το γυναικείο κίνημα στις βιομηχανικές ευρωπαϊκές χώρες στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Μιλήστε για τη θέση των γυναικών σε διάφορες χώρες, για το πώς έβλεπαν οι άντρες τις γυναίκες, τις διεκδικήσεις των γυναικών, τον τρόπο με τον οποίο προωθούσαν τις διεκδικήσεις τους, για το πώς άλλαξε αυτός ανάλογα με τη χώρα κ.ά.
- δ) Παρουσιάστε την εργασία σας στο διαδίκτυο!

[Δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ου αιώνα]

20 Αντιστοιχήστε τα ονόματα στο κέντρο με τα στοιχεία γύρω τους (τρία στοιχεία περισσεύουν).

21 Λύστε το σταυρόλεξο:

Οριζόντια

- ① Από τα τέλη του 19ου αιώνα μιλάμε για ... τέχνη.
- ② Πάμπλο ..., ένας από τους πιο σημαντικούς κυβιστές ζωγράφους.
- ③ Καλλιτεχνικό ρεύμα, κυρίως στη ζωγραφική, που εμφανίστηκε τη δεκαετία του 1870.
- ④ Ένα από τα καλλιτεχνικά ρεύματα που εμφανίστηκαν στη ζωγραφική στις αρχές του 20ού αιώνα.
- ⑤ ... ζωγραφική, έτσι αποκαλούμε τα έργα ορισμένων ζωγράφων για τους οποίους η αναπαράσταση του εξωτερικού κόσμου δεν έχει μεγάλη σημασία.
- ⑥ Μας προφυλάσσει από κάποιες ασθένειες.
- ⑦ Ονορέ ντε ..., Γάλλος μυθιστοριογράφος, από τους πιο σημαντικούς εκπρόσωπους του ρεαλισμού στη λογοτεχνία.
- ⑧ Ο νέος επιστημονικός κλάδος που θεμελίωσε ο Ζίγκμουντ Φρόιντ.

Κάθετα

- ① Χάρη σ' αυτή τη μέθοδο καταστρέφουμε τα μικρόβια στα τρόφιμα και, κυρίως, στο γάλα.
- ② Βίνσεντ Βαν ..., Ολλανδός ζωγράφος, ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του είναι τα έντονα χρώματα που χρησιμοποιεί στους πίνακες του.
- ③ Κάρολος ..., Βρετανός που θεμελίωσε τη θεωρία για την εξέλιξη των ειδών.
- ④ Άλμπερτ ..., Γερμανός φυσικός που διατύπωσε τη θεωρία της σχετικότητας.
- ⑤ Λέον ..., ένας από τους πιο σημαντικούς Ρώσους μυθιστοριογράφους.
- ⑥ Η έβδομη τέχνη.
- ⑦ Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία αν η μάζα ενός σώματος κινηθεί με την ταχύτητα του φωτός γίνεται ενέργεια.
- ⑧ Θεωρία της ... των ειδών, σύμφωνα με αυτή όλα τα ζώα (και ο άνθρωπος) εξελίσσονται.
- ⑨ Μια από τις κοινωνικές επιστήμες που αναπτύχθηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα.
- ⑩ Καλλιτεχνικό ρεύμα, κυρίως στη ζωγραφική, που ξεκίνησε από τη Γερμανία. Οι ζωγράφοι που το ακολούθησαν προσπάθησαν να εκφράσουν τα συναισθήματά τους μέσα από το χρώμα, αλλά και από την παραμόρφωση.
- ⑪ Σύμφωνα με το Δαρβίνο από εκεί κατάγεται ο άνθρωπος.
- ⑫ Μια από τις κοινωνικές επιστήμες που αναπτύχθηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα.
- ⑬ Φιοντόρ ..., ένας από τους πιο σημαντικούς Ρώσους μυθιστοριογράφους.

Κεφάλαιο 6

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η Ελλάδα και τα Βαλκάνια (δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ού αιώνα)

A. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: από το Τανζιμάτ στους Νεότουρκους (1839–1908)

Ίσοι απέναντι στο νόμο

Με το σουλτανικό διάταγμα του 1856 (χάτι χουμαγιούν) και με άλλους νόμους που έγιναν την ίδια εποχή, για πρώτη φορά σε ένα μουσουλμανικό κράτος **μουσουλμάνοι, χριστιανοί και Εβραίοι ήταν ίσοι** απέναντι στο νόμο.

Η κυβέρνηση θα πάρει τα απαραίτητα μέτρα [...] ώστε να εξασφαλίσει ότι κάθε θρησκεία [...] θα ασκείται με πλήρη ελευθερία. Κάθε λέξη ή έκφραση [...] που [...] παρουσιάζει κάποιους υπήκοους μου κατώτερους από κάποιους άλλους λόγω της θρησκείας [τους], της γλώσσας [τους] ή της καταγωγής [τους] καταργείται για πάντα [...]. Κανένας δε θα αναγκαστεί να αλλάξει [...] θρησκεία [...]. Επειδή όλοι οι υπήκοοί μου, χωρίς διάκριση [...], θα είναι δεκτοί σε όλες τις δημόσιες θέσεις και υπηρεσίες [...], θα μπορούν να διορίζονται [...] ανάλογα με την αξία και την ικανότητά τους [...].

Αυτοκρατορικό διάταγμα (χάτι χουμαγιούν) του σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίτ, 18 Φεβρουαρίου 1856

Π 6.2

Ίδιοι φόροι

Κεφαλικό φόρο πλήρωναν μόνο οι μη μουσουλμάνοι.

Με τη μεταρρύθμιση ο κεφαλικός φόρος καταργήθηκε. Το οθωμανικό κράτος, που έχανε από αυτό πολλά έσοδα, βρήκε άλλο τρόπο για να εισπράττει κάποια χρήματα. Οι υπήκοοι από τις άλλες θρησκείες που δεν ήθελαν να υπηρετήσουν στο στρατό έπρεπε να πληρώνουν ένα ποσό. Σύμφωνα με το χάτι χουμαγιούν:

Οι φόροι που επιβάλλονται στους υπήκοους μου θα εισπράττονται εξίσου χωρίς διάκριση κοινωνική ή θρησκευτική [...]. Οι χριστιανοί και άλλοι μη μουσουλμάνοι υπήκοοι πρέπει, όπως και οι μουσουλμάνοι, να πηγαίνουν στο στρατό.

Αυτοκρατορικό διάταγμα (χάτι χουμαγιούν) του σουλτάνου Αμπντούλ Μετζίτ, 18 Φεβρουαρίου 1856

Π 6.3

Αγρότες και κτηνοτρόφοι

Γενικά οι αγρότες, σε όποια θρησκεία και αν πίστευαν, ζούσαν δύσκολα. Ακόμη και αν είχαν δική τους γη, δεν τρέφονταν καλά. Πλήρωναν μεγάλους φόρους και όταν η σοδειά ήταν κακή αναγκάζονταν να δανειζονται με ψηλούς τόκους. Επίσης οι μουσουλμάνοι αγρότες έλειπαν από τα χωράφια τους για πολλά χρόνια, γιατί πήγαιναν στο στρατό. Οι οικογένειές τους, για να ξεπληρώσουν τα χρέη, αναγκάζονταν συχνά να πουλήσουν τη γη τους και έτσι ζούσαν χειρότερα από πριν.

Το οθωμανικό κράτος ίδρυσε το 1884 την Αγροτική Τράπεζα, που έδωσε δάνεια στους αγρότες με χαμηλό τόκο. Όμως λίγοι ωφελήθηκαν απ' αυτά.

Π 6.1

Ο Αλέξανδρος Καραθεοδωρής πασάς, ένας από τους ορθόδοξους υπήκοους του σουλτάνου που πήραν σημαντικές θέσεις στο οθωμανικό κράτος: Ήταν εκπρόσωπος του σουλτάνου στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878), διοικητής στη Σάμο και στην Κρήτη (1895–1896) και Υπουργός Εξωτερικών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Π 6.4

Οθωμανικό σύνταγμα

Ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ ύστερα από πιέσεις αποφάσισε να υπογράψει το σύνταγμα. Στο παρακάτω απόσπασμα διαβάζουμε μερικά άρθρα από το οθωμανικό σύνταγμα του 1876.

Εικόνα από βρετανική εφημερίδα: ο σουλτάνος παρουσιάζει το οθωμανικό σύνταγμα. 1876.

Άρθρο 8. Όλοι οι υπήκοοι της [Οθωμανικής] Αυτοκρατορίας ονομάζονται Οθωμανοί, όποια θρησκεία κι αν έχουν, χωρίς καμιά διάκριση [...].
 Άρθρο 9. Κάθε Οθωμανός απολαμβάνει την προσωπική του ελευθερία, εφόσον δεν παρεμβαίνει στην ελευθερία των άλλων [...].
 Άρθρο 17. Όλοι οι Οθωμανοί είναι ίσοι απέναντι στο νόμο [...]. Οφείλουν να ανταποκρίνονται στα ίδια καθήκοντα απέναντι στη χώρα, ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους [...].
 Άρθρο 19. Όλοι οι Οθωμανοί μπορούν να γίνουν δεκτοί στα δημόσια αξιώματα, ανάλογα με την καταλληλότητα, την αξία και την ικανότητά τους [...].

Οθωμανικό σύνταγμα, έτος 1876

Π 6.5

Στο παρακάτω απόσπασμα ένας Βρετανός δημοσιογράφος περιγράφει την πρώτη οθωμανική βουλή (Μάρτιος 1877).

Π 6.6

Ήταν η πρώτη φορά που συγκεντρώνονταν αντιπρόσωποι από τόσο μακρινές περιοχές, όπως τη Βαγδάτη, την Αλβανία, την Αρμενία και τη Συρία [...]. Αν και τα περισσότερα μέλη εκφράζανε διάφορα παράπονα και απαιτούσαν αλλαγές στις περιοχές τους, ξαφνιάζονταν όταν έβλεπαν ότι η δική τους επαρχία δεν ήταν η μόνη που έπασχε από την κακή διακυβέρνηση. Όταν συναντήθηκαν τα μέλη από την Ιερουσαλήμ, τη Βαγδάτη, το Ερζερούμ και τη Θεσσαλονίκη, διαπίστωσαν ότι η κυβέρνηση ήταν διεφθαρμένη σε όλη τη χώρα και αποφάσισαν να συζητήσουν [...] τα προβλήματά τους και τις αλλαγές που έπρεπε να γίνουν στο σύστημα.

Έντουιν Πιρς, Η ζωή του Αμπντούλ Χαμίτ, έτος 1917

Π 6.7

Κυβέρνησε απολυταρχικά

Ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ έλεγχε απόλυτα την κυβέρνηση και τις επαρχίες, κατάργησε τη βουλή και δεν έκανε εκλογές. Η μυστική του αστυνομία απέκτησε μεγάλη δύναμη και υπήρχε αυστηρή λογοκρισία στον Τύπο. Γι' αυτή μιλάει το παρακάτω απόσπασμα.

Ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, μια από τις λίγες φορές που εμφανίστηκε δημόσια. 1908.

Εδώ και τριάντα χρόνια [στην Οθωμανική Αυτοκρατορία] δεν υπάρχει Τύπος. Υπάρχουν βέβαια εφημερίδες, και μάλιστα πολλές, αλλά το ψαλίδι της λογοκρισίας τις κόβει με τέτοιο τρόπο ώστε δεν έχουν [...] καμιά δύναμη [...]. Είναι αξιολύπητες [...].

Πολ Φες, Η Κωνσταντινούπολη τις τελευταίες μέρες του Αμπντούλ Χαμίτ, έτος 1908

Π 6.8

Νεότουρκοι

Οι Νεότουρκοι ίδρυσαν πολλές μυστικές οργανώσεις. Ανάμεσά τους ήταν και η **οθωμανική εταιρία «Ένωση και Πρόοδος»** (1889). Στο παρακάτω απόσπασμα από το πολιτικό της πρόγραμμα διαβάζουμε:

Π 6.9

Η οθωμανική εταιρία «Ένωση και Πρόοδος» αποτελείται από άντρες και γυναίκες που είναι όλοι Οθωμανοί. Σκοπός μας είναι να πληροφορήσουμε τους μουσουλμάνους και τους χριστιανούς συμπατριώτες μας για το σύστημα διακυβέρνησης αυτού του καθεστώτος [=του Αμπντούλ Χαμίτ Β΄]: παραβιάζει ανθρώπινα δικαιώματα, όπως τη δικαιοσύνη, την ισότητα και την ελευθερία. Εμποδίζει όλους τους Οθωμανούς να προοδεύσουν και παραδίνει τη χώρα μας στην ξένη κυριαρχία.

Απόσπασμα από το Πολιτικό πρόγραμμα της οθωμανικής εταιρίας «Ένωση και Πρόοδος», έτος 1890

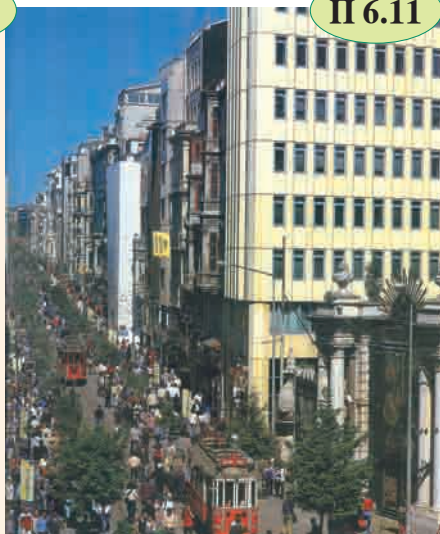
Οικονομική, κοινωνική και πνευματική ζωή

Πέραν

Π 6.10

Π 6.11

Δύο φωτογραφίες με τη Μεγάλη Οδό του Πέραν, τη σημερινή Ιστικλάλ τζαντεσί, μια παλιότερη και μια σημερινή. Στην Π 6.11 βλέπουμε στα δεξιά την είσοδο του Αυτοκρατορικού Λυκείου του Γαλατσαράι, που ιδρύθηκε το 1867. Στο σχολείο αυτό οι μαθητές και οι καθηγητές προέρχονταν από όλα τα μιλέτ στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όσοι το τέλειωναν έπαιρναν συνήθως δημόσιες θέσεις.

Π 6.12

Θεσσαλονίκη

Η Θεσσαλονίκη το 1890 είχε περίπου 120.000 κατοίκους και το 1912 160.000. Οι πιο πολλοί ήταν Εβραίοι (60.000) και ακολουθούσαν οι μουσουλμάνοι (45.000) και οι χριστιανοί (39.000). Ας δούμε πώς περιγράφει την πόλη ένας Γάλλος δημοσιογράφος.

Π 6.14

Η Θεσσαλονίκη απλώνεται από τα παράλια ως την κορυφή ενός λόφου που τον στεφανώνουν τείχη [...]. Τα σπιτία, κάτασπρα, με σκεπές από κεραμίδια [...]. Οι μιναρέδες ξεπετάγονται [...] πάνω από τα τζαμιά δίνοντας μια ευχάριστη εντύπωση [...]. Οι πλούσιοι έχτισαν «μοντέρνες» βίλες σε όλο το μήκος της παραλίας. Και μια καινούργια Θεσσαλονίκη, όμορφη [...], με λεωφόρους και φαρδείς, καθαρούς [...] δρόμους, κάνει την άλλη, την παλιά, να ντρέπεται για την κατάντια της, τη βρομιά και τις τρώγλες της. Η ευρωπαϊκή πόλη αρχίζει από το Λευκό Πύργο [...]. Ένα τραμ που το σέρνουν [...] άλογα πάει από τη μια πόλη στην άλλη [από τις παλιές στις νέες συνοικίες].

Μισέλ Παγιαρές, Η μακεδονική θύελλα. Τα πύρινα χρόνια 1903-1907, έτος 1907

Π 6.13

Το λιμάνι της Θεσσαλονίκης το 1912. Το 1870 οι αρχές της πόλης γκρέμισαν τα παραθαλάσσια τείχη της και έφτιαξαν την παραλία.

Στην εικόνα Π 6.16 το Δημοτικό Νοσοκομείο της Θεσσαλονίκης που χτίστηκε το 1904 (το κτίριο λειτουργεί μέχρι σήμερα ως νοσοκομείο «Γεώργιος Γεννηματάς») και στην Π 6.17 μια εγχείρηση σ' αυτό.

Π 6.16

Π 6.15

Σμύρνη

Ας δούμε πώς περιγράφει τη Σμύρνη ένας Έλληνας δημοσιογράφος.

Π 6.17

Πανοραμική άποψη της Σμύρνης.

Π 6.18

Η προκουμαία, το κε [=γαλλική λέξη για την προκουμαία], είναι το παν για τη Σμύρνη. Πάνω σ' αυτή είναι τα θέατρα, ο περίπατος, τα λουτρά [θαλάσσια μπάνια], τα κλουμπ [=οι λέσχες], τα καφενεία [...], η κίνηση [...], η ζωή [...]. Εδώ τα ατμόπλοια [...] και κοντά τους οι μαούνες, οι βάρκες, οι χαμάληδες, ο όχλος που κάνει φασαρία, που δουλεύει, που βιάζεται, που ανεβοκατεβαίνει. Και πιο πέρα, σε ατέλειωτη σειρά, τα μικροκαταστήματα, τα μπακάλικα, τα ξενοδοχεία, τα εσπιατόρια, οι σιταποθήκες, τα πρακτορεία, οι στοές, τα ταχυδρομεία. Φύγατε από την προκουμαία; Χάσατε το παν. Αρχίζουν αμέσως οι στενοί δρόμοι, το καλντερίμι [...]. Σοκάκια χωρίς τέλος [...], χωρίς όνομα και διεύθυνση, που είναι λαβύρινθος για τον ξένο.

Γ. Παρασκευόπουλος, *Η μεγάλη Ελλάς*, έτος 1898
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.19

Δρόμος στους μουσουλμανικούς μαχαλάδες της Σμύρνης. 1919.

Π 6.20

Η προκουμαία στη Σμύρνη. 1919.

Π 6.21

Καρτ ποστάλ (γύρω στο 1900) με γυναίκες που εργάζονται σε βιοτεχνία χαλιών στη Μικρά Ασία.

Χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα

Στα στρώματα αυτά ανήκαν εργάτες, μικροκαταστηματάρχες, τεχνίτες, νερουλάδες, κωπηλάτες, υπηρέτες, ναύτες, κηπουροί κτλ.

Π 6.22

Καρτ ποστάλ με βαρκάρηδες στην Κωνσταντινούπολη. Στο βάθος φαίνεται ο Γαλατάς. 1903.

Π 6.23

Καρτ ποστάλ του 1879 με υπαίθρια κουρεία, μάλλον στην Κωνσταντινούπολη.

Π 6.24

Δύο καρτ ποστάλ του 1890. Στην Π 6.24 πυροσβέστες (τουλουμπατζήδες) και στην Π 6.25 χαμάληδες στην Κωνσταντινούπολη.

Π 6.25

Κρατικά σχολεία

Στα κρατικά σχολεία προσπαθούσαν να καλλιεργήσουν την ιδέα ότι όλοι οι υπήκοοι του σουλτάνου είχαν μια κοινή πατρίδα, την οθωμανική. Το κράτος πίστευε ότι έτσι θα εμπόδιζε την επιρροή που είχαν τα εθνικά κινήματα εκείνη την εποχή. Σ' αυτό το ζήτημα αναφέρεται το παρακάτω απόσπασμα.

Π 6.26

Πρώτα και κύρια πρέπει να κάνουμε σοβαρές και μεγάλες προσπάθειες για να καλυτερέψουμε τη δημόσια παιδεία. Αν δεν εξαπλωθεί η δημόσια παιδεία, δε θα υπάρχουν ηγέτες ικανοί να διαχειριστούν σοφά τις εσωτερικές και εξωτερικές υποθέσεις της αυτοκρατορίας, δε θα υπάρχουν δικαστές για να εφαρμόσουν δίκαια τους νόμους, δε θα υπάρχουν διοικητές για να διευθύνουν αποτελεσματικά το στρατό και δε θα υπάρχουν οικονομολόγοι για να διαχειριστούν και να αυξήσουν τα έσοδα σύμφωνα με τις οικονομικές αρχές. Κανένας από τους θεσμούς και τις λειτουργίες που υπηρετούν τη δημόσια ευημερία και ασφάλεια δεν μπορεί να υπάρξει αν δεν εξαπλωθεί η δημόσια παιδεία.

Υπόμνημα του Μεχμέτ Σαΐτ πασά στο σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίτ Β', έτος 1880

Όμως λίγα κρατικά σχολεία ιδρύθηκαν. Οι περισσότεροι μουσουλμάνοι συνέχισαν να εκπαιδεύονται από τους ουλεμάδες και τα μιλέτ συνέχισαν να έχουν τα δικά τους σχολεία. Τέλος, οι ξένοι υπήκοοι (Γάλλοι, Βρετανοί, Ρώσοι κτλ.) ίδρυσαν δικά τους σχολεία. Σε αυτά φοιτούσαν πολύ συχνά και παιδιά από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα των ορθόδοξων, των Αρμένιων και των Εβραίων.

Οθωμανοί

Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από το λόγο ενός Ρωμιού βουλευτή στην οθωμανική βουλή.

Π 6.27

Αυτή η διάκριση [ανάμεσα σε μουσουλμάνους και σε πιστούς άλλων θρησκειών] είναι αντίθετη με το σύνταγμα. Κάθε συζήτηση πάνω σε αυτό το θέμα είναι απαράδεκτη. Επιτρέψτε μας να καταργήσουμε για πάντα τους όρους μουσουλμάνος, μη μουσουλμάνος, Ρωμιός και Αρμένιος. Τέλος πια στη διάκριση! Όλοι μας είμαστε Οθωμανοί.

Απόσπασμα από λόγο του Βασιλείου Σεραγιώτη στην οθωμανική βουλή, έτος 1877

Οι ορθόδοξοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Εκπαίδευση

Από τα μέσα του 19ου αιώνα αυξάνονται όλο και πιο πολύ τα σχολεία του ορθόδοξου μιλέτ. Για παράδειγμα, το 1884 στην Κωνσταντινούπολη, εκτός από τα κρατικά και τα ξένα σχολεία, υπάρχουν 68 σχολεία του ορθόδοξου μιλέτ, για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Παράλληλα, ιδρύονται καινούργια ανώτερα σχολεία, όπως το Ιωακείμιο Παρθεναγωγείο (1882) ή το Ζωγράφειο Γυμνάσιο (1890).

Π 6.29

Πολλοί πλούσιοι Ελληνορθόδοξοι έγιναν εθνικοί ευεργέτες στην Ελλάδα και έδωσαν χρήματα για να ιδρυθούν μεγάλα ελληνικά σχολεία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην εικόνα η εκκλησία της Αγίας Τριάδας και αριστερά το Ζάππειο Παρθεναγωγείο στην Κωνσταντινούπολη, που χτίστηκε το 1885. Το Ζάππειο είχε ιδρυθεί νωρίτερα (1875) με χρήματα από τους αδελφούς Ευάγγελο και Κωνσταντίνο Ζάππα και πρόσφερε καλές σπουδές στα κορίτσια. Από το 1885 άρχισε να λειτουργεί σε αυτό και σχολή για δασκάλες, στην οποία η φοίτηση ήταν διετής.

Το κτίριο που στέγαζε τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως. Ο σύλλογος ιδρύθηκε το 1861 και φρόντισε να λειτουργήσουν ελληνόγλωσσα σχολεία σε πολλές περιοχές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία όπου κατοικούσαν Ελληνορθόδοξοι.

Π 6.28

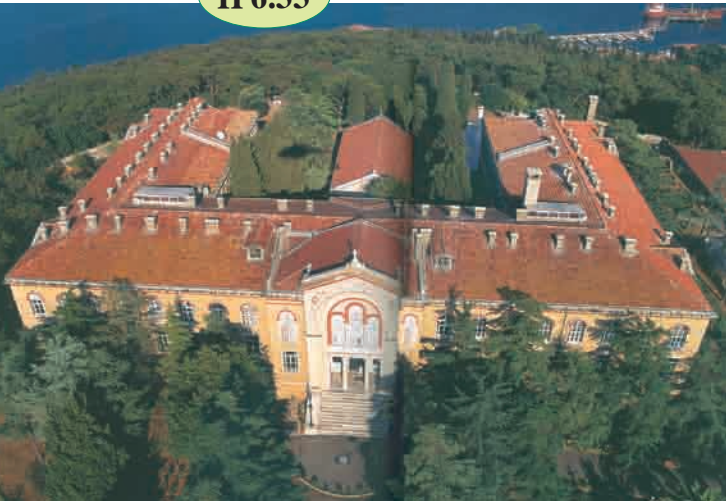

Π 6.30

Σχολείο που χτίστηκε το 1908 στη Δράμα.

Π 6.33

Π 6.32

Το κτίριο όπου στεγάζεται η Θεολογική Σχολή της Χάλκης στο ομώνυμο νησί των Πριγκιπωνήσων (σήμερα Χείμπελί Αντά). Χτίστηκε το διάστημα 1894–1896 με χρήματα του τραπεζίτη Παύλου Στεφάνοβιτς Σκυλίτση. Η Θεολογική Σχολή της Χάλκης ιδρύθηκε το 1844 και πρόσφερε μαθήματα γενικής παιδείας και θεολογίας σε αγόρια.

Π 6.31

Η περιοχή Φανάρι στον Κεράτιο κόλπο, όπου βρίσκεται μέχρι και σήμερα η έδρα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως γύρω στο 1900. Στο κέντρο η Μεγάλη του Γένους Σχολή, που χτίστηκε το 1881. Το σχολείο αυτό ήταν από τα πιο παλιά σχολεία των ορθόδοξων.

Φτωχοί ορθόδοξοι

Παρακάτω διαβάζουμε το γράμμα που έστειλε ο Ιωάννης Σιδέρης (που είχε μαγαζί με ποτά) προς την επιτροπή των Ρωμίων που επέβλεπε τα φιλανθρωπικά ιδρύματα στην περιοχή του Γαλατά στην Κωνσταντινούπολη. Ζητάει να του δώσουν ορφανά για να δουλέψουν στο κατάστημά του.

Π 6.34

Το γράμμα του Ιωάννη Σιδέρη.

Π 6.35

Κωνσταντινούπολη 28 Απριλίου 1893
Προς την αξιότιμη Εφορία των Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων Στο Γαλατά

Αξιότιμοι Κύριοι,
Καθώς μπορούμε να απασχολήσουμε [...] στο κατάστημά μας 3-4 ορφανά, από αυτά που φροντίζετε και εκπαιδεύετε στο Εθνικό Ορφανοτροφείο, λαμβάνουμε την τιμή να σας παρακαλέσουμε [...] να μας δώσετε την κατάλληλη άδεια [...], ώστε να πάμε εκεί και να διαλέξουμε μαζί με τους αρμόδιους τα πιο κατάλληλα.
Εκφράζοντας εκ των προτέρων τις ευχαριστίες μας,

Με εκτίμηση
Πρόθυμος
Ιωάννης Σιδέρης
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.36

Καραμανλίδικα

Καραμανλίδικα ονομάζουμε τα κείμενα που είναι γραμμένα στην τουρκική γλώσσα, αλλά με ελληνικά γράμματα. Τα κείμενα αυτά απευθύνονταν στους ορθόδοξους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που μιλούσαν τουρκικά. Οι πληθυσμοί αυτοί κατοικούσαν κυρίως στην κεντρική Μικρά Ασία (Καραμανλήδες), στη Θράκη και στη σημερινή ανατολική Βουλγαρία (Γκαγκαούζοι). Παρακάτω διαβάζουμε το κείμενο στα καραμανλίδικα που είναι γραμμένο σε μια πλάκα τάφου που βρίσκεται στο μουσείο της Νίκαιας (σήμερα Ιζνίκ) στην Τουρκία και τη μετάφρασή της.

Βιβλίο στα καραμανλίδικα που εκδόθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1872.

Π 6.37

Σφραγίδα από το συμβούλιο των ορθόδοξων κατοίκων της συνοικίας Καγιάπασι στη

Νιγδη, μια πόλη στην Καππαδοκία της Μικράς Ασίας. Έχει επιγραφή στα οθωμανικά και στα καραμανλίδικα: «μετζλισιρούμ καϊάπασι», δηλαδή «συμβούλιο ορθόδοξων του Καγιάμπασι». 1890.

Καραμανλίδικα

Νοεμβρίου πρώτη σενέ 1841 ταριχιντέ ον σεκιζιντζί ταζέ γιας κεμλετιμέ εμρεπτή μεβλά μελέκ αλδή τζανιμή. Σοράρσαν βετανήμ χεμ φακίρ ισμιμί Κόννια κουρπινδέ Σίλλεδιρ βετανίμ Αβραάμ Δανιληρήδη φακίρ ισμήμ Τζεβίκ Ζαδέ Λάζαροςδούρ πεδερίμ. Πουραδά βεφάτ επτίμ, πούδουρ μεζαρίμ Ραχμέτ οκού πανά χεμ πουρδά γιατανλαρά: 1835 ταριχινδέ βεφάτ εδέν Ιλγά Μιχάλογλου Παϊραμά Κιουρπτζόγλου, γική δοσλαρημά.

Μετάφραση

Την πρώτη Νοεμβρίου του έτους 1841, σε ηλικία 18 χρόνων, μια νεαρή ηλικία, ο Θεός έδωσε διαταγή και ο άγγελος πήρε την ψυχή μου. Αν ρωτήσεις τη γενέτειρά μου και ο τόπος μου είναι η Σίλη, κοντά στο Ικόνιο. Το φτωχό μου όνομα είναι Αβραάμ Δανιληρίδης. Ο πατέρας μου είναι ο Λάζαρος Τσεβίκζαντέ. Εδώ πέθανα, αυτός είναι ο τάφος μου. Διάβασε μια προσευχή για μένα και γι' αυτούς που είναι θαμμένοι εδώ: για τον Ηλία Μιχάλογλου Μπαϊράμ, που πέθανε το έτος 1835 και για τον Κιουρπτζόγλου που πέθανε το έτος 1831, τους δύο φίλους μου.

Έτος 1841

Πλάκα από τάφο στο νεκροταφείο του Μπαλουκλί στην Κωνσταντινούπολη. Έχει επιγραφή στα καραμανλίδικα και στα ελληνικά (1865).

Π 6.39

Π 6.38

B. Το Ανατολικό Ζήτημα σε έξαρση**Οι διασπάσεις στο ορθόδοξο μιλέτ****Μακεδονία**

Ο Βρετανός Χένρι Λέιαρντ επισκέπτεται τη Θεσσαλονίκη το 1842. Αργότερα, έγραψε γι' αυτή την επίσκεψη σε ένα βιβλίο του.

Π 6.40

Τους Βούλγαρους [=βουλγαρόφωνους], επειδή ήταν Έλληνες [ορθόδοξοι] στην πίστη, η Πύλη τους έβαζε στην ίδια κατηγορία με τους Έλληνες [=ορθόδοξους], όταν ταξινομούσε τους χριστιανούς υπήκοους του σουλτάνου. Έπρεπε να περάσουν πολλά χρόνια ώσπου να αναγνωριστούν ως ξεχωριστό έθνος [μιλέτ] οι χριστιανοί που ζούσαν στα νότια Βαλκάνια και μιλούσαν τη βουλγαρική γλώσσα. Όταν εγώ επισκέφθηκα τη Θεσσαλονίκη κανένα τμήμα του χριστιανικού της πληθυσμού, που ήταν αρκετός, δεν ήταν γνωστό ως βουλγαρικό.

Χένρι Λέιαρντ, Πρώιμες περιπέτειες στην Περσία, τη Σελεύκεια και τη Βαβυλωνία, έτος 1887

Βουλγαρική Εξαρχία

Το σουλτανικό φερμάνι, εκτός από τις περιοχές που έδινε στην Εξαρχία, της επέτρεπε να επεκταθεί και σε άλλες περιοχές που ανήκαν στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Ένα απόσπασμα από αυτό διαβάζουμε παρακάτω.

Π 6.41

Μου προκάλεσε θλίψη η διαφωνία και η φιλονικία που ξεκίνησε εδώ και μερικά χρόνια ανάμεσα στους ορθόδοξους Βούλγαρους και στο ρωμείο [=ορθόδοξο] πατριαρχείο, σχετικά με το πού ανήκουν θρησκευτικά [οι βουλγαρόφωνοι] [...]. Γι' αυτό το λόγο, έπειτα από πολλές συζητήσεις και σκέψεις που κάναμε ώστε το ζήτημα [...] να λυθεί με το σωστό τρόπο, αποφασίσαμε τα παρακάτω:

1) Να ιδρυθεί ένας ξεχωριστός θρησκευτικός οργανισμός [...] που θα έχει τον τίτλο Βουλγαρική Εξαρχία [...].

10) [Επίσης] αν θελήσουν όλοι ή τουλάχιστον τα δύο τρίτα από τους ορθόδοξους κατοίκους και άλλων περιοχών να ανήκουν [...] στη Βουλγαρική Εξαρχία [...], μπορούν να το κάνουν.

Φερμάνι του σουλτάνου Αμπντούλ Αζίζ για την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας, έτος 1870

Οι Ελληνορθόδοξοι στρέφονται στην Ελλάδα – Ο ρόλος της εκπαίδευσης

Π 6.42

Η Λεονταρίδειος Αστική Σχολή Αρρένων που χτίστηκε στο Δεδέαγαγος (σήμερα Αλεξανδρούπολη) το 1878.

Σύλλογοι

Στο παρακάτω απόσπασμα ο Ηροκλής Βασιιάδης (ένας από τους ιδρυτές του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως) εξηγεί για ποιους λόγους ιδρύθηκε το 1872, δύο χρόνια μετά τη δημιουργία της Βουλγαρικής Εξαρχίας, ο Θρακικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως.

Π 6.43

Ο [...] Θρακικός σύλλογος δημιουργήθηκε με σκοπό να υποστηρίξει και να ενισχύσει τα σχολεία μας στη Θράκη. Γιατί ύστερα από 3.000 χρόνια νέοι πάλι αγώνες πρέπει να γίνουν στη Θράκη και στη Μακεδονία, νέες θύελλες [...] που έρχονται από το Βορρά ταραάζουν όλο [...] το ελληνικό γένος [ορθόδοξο μιλέτ] και απειλούν να ανατρέψουν την ορθόδοξη [...] Εκκλησία. Κι εμείς δεν έχουμε ούτε καράβια [...] ούτε στρατό [...] αλλά [μόνο] την ορθοδοξία και την ελληνική παιδεία, που στηρίζεται στην εξάπλωση της γλώσσας, στη δημιουργία δημοτικών σχολείων και στην καλλιέργεια [...] των ελληνικών γραμμάτων.

Απόσπασμα από το Λόγο του Ηροκλή Βασιιάδη στην πρώτη συνεδρίαση του Θρακικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, έτος 1872

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.44

Το Ζάππειο Παρθεναγωγείο στην Αδριανούπολη χτίστηκε στα 1885–1886.

Άλλες διασπάσεις

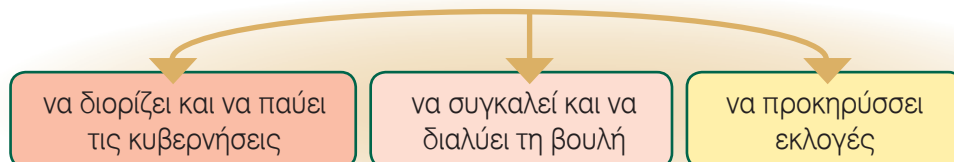
Η Βλαχία και η Μολδαβία ενώθηκαν το 1859 σε ένα αυτόνομο κράτος με το όνομα **Ρουμανία**. Το 1878 η Ρουμανία έγινε ανεξάρτητη. Βασικός στόχος για το **ρουμανικό εθνικό κίνημα** ήταν να πείσει τους ορθόδοξους που είχαν μητρική γλώσσα τα βλάχικα ότι ανήκουν στο ρουμανικό έθνος. Έτσι πολλοί ορθόδοξοι που μιλούσαν βλάχικα ακολούθησαν το ρουμανικό εθνικό κίνημα, χωρίστηκαν από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και πέτυχαν (1905) να αναγνωρίσει το οθωμανικό κράτος ένα ακόμη μιλέτ, το **βλάχικο μιλέτ** («εφλάκ μιλετί»). Βλαχόφωνοι ορθόδοξοι κατοικούσαν κυρίως σε ορεινές περιοχές στο βόρειο ελλαδικό χώρο, στη σημερινή νότια Αλβανία και στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας. Πολλοί βλαχόφωνοι όμως είχαν δεχτεί την ελληνική εθνική ιδέα.

Γ. Η Ελλάδα την περίοδο 1864–1909

Σύνταγμα, πολιτικές μεταρρυθμίσεις και πολιτική ζωή

Σημαντικά προνόμια

Ανάμεσα στα προνόμια που είχε ο βασιλιάς με το νέο σύνταγμα ήταν:

Χάρη σ' αυτά μπορούσε να παρεμβαίνει στην πολιτική ζωή της χώρας. Ο Γεώργιος Α΄ προσπάθησε αρκετές φορές να πάρει περισσότερες αρμοδιότητες από αυτές που του έδινε το σύνταγμα.

Π 6.45

Ο βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος Α΄ (1864–1913) γύρω στο 1880.

Η αρχή της δεδηλωμένης

Ο Χαρίλαος Τρικούπης ήταν ο πολιτικός που αγωνίστηκε για να γίνει δεκτή η αρχή της δεδηλωμένης από το βασιλιά. Παρακάτω διαβάζουμε ένα απόσπασμα από το άρθρο του «Τις πταίει;», δηλαδή ποιος φταίει.

Π 6.46

Ο Χαρίλαος Τρικούπης σε χαρακτηριστικό από την εφημερίδα Νέος Αριστοφάνης, 1892.

Το έθνος [=οι Έλληνες] [...] θα υποταχτεί στην αυθαιρεσία [του βασιλιά] ή θα επαναστατήσει; Παίρνουν την εξουσία κυβερνήσεις που τις απορρίπτει η πλειοψηφία του έθνους, τους δίνεται η δυνατότητα να διαλύουν τη βουλή και συγχρόνως κάθε μέσο για να επηρεάζουν τις συνειδήσεις του λαού και να νοθεύουν τις εκλογές, και λέμε μετά ότι φταίει ο λαός γι' αυτή την κατάσταση! [...] Άρα η ευθύνη για όσα συμβαίνουν ανήκει ολόκληρη στον παράγοντα εκείνο [δηλαδή τη βασιλεία] στον οποίο συγκεντρώθηκε ολόκληρη η εξουσία, αλλοιώνοντας τους συνταγματικούς μας θεσμούς.

Εφημερίδα Καιροί, 29 Ιουνίου 1874
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.48

Π 6.47

Η εφημερίδα Καιροί με το άρθρο του Τρικούπη «Τις πταίει;», 29 Ιουνίου 1874.

Οι κυβερνήσεις άλλαζαν

Το φαινόμενο αυτό ήταν πολύ συνηθισμένο. Για παράδειγμα, μόνο το 1865 άλλαξε έξι φορές η κυβέρνηση. Το παρακάτω απόσπασμα είναι από βιβλίο που κυκλοφόρησε το 1870 από άγνωστο συγγραφέα.

Π 6.49

Στην Ελλάδα κάποιος που έγινε υπουργός ένα μήνα δεν είναι μικρός άνθρωπος· άλλοι έγιναν υπουργοί μόνον για πέντε μέρες, και δεν είναι λίγοι αυτοί που τους συνέβη κάτι τέτοιο. Όπως φαίνεται, στον τόπο αυτό δε βρέθηκαν ακόμη κατάλληλοι άνθρωποι για τα υπουργεία και υποθέτει κανείς ότι οι διορισμοί γίνονται πάντοτε για δοκιμή.

Ανώνυμου, Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι, έτος 1870
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Στρατιωτικός Σύνδεσμος

Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος ήταν μια μυστική οργάνωση που ιδρύθηκε από κατώτερους αξιωματικούς του ελληνικού στρατού. Επειδή ήταν δυσαρεστημένοι με το βασιλιά, ο οποίος προωθούσε μόνο αξιωματικούς που ήταν πιστοί σ' αυτόν, απαίτησαν να γίνουν μεταρρυθμίσεις στο στρατό, αλλά και αλλαγές στη διοίκηση του κράτους και να γίνουν σεβαστοί οι νόμοι. Στο παρακάτω απόσπασμα διαβάζουμε:

Π 6.50

Ο διάδοχος του θρόνου και οι γιοι του βασιλιά να απέχουν από τη διοίκηση του στρατού και του ναυτικού [...].
 Η χώρα να διοικείται με έντιμο τρόπο [...].
 Η δικαιοσύνη να απονέμεται με ισότητα.
 Η εκπαίδευση να είναι χρήσιμη για την καθημερινή ζωή και τις στρατιωτικές ανάγκες της χώρας.
 Η ζωή, η τιμή και η περιουσία των πολιτών να είναι εξασφαλισμένες [...].
 Να βελτιωθεί η οικονομία της χώρας [...].

Πρόγραμμα Στρατιωτικού Συνδέσμου, έτος 1909
 Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Η διαμόρφωση της αστικής Ελλάδας

Π 6.51

Έργα για την επέκταση της σιδηροδρομικής γραμμής που ένωσε την Αθήνα με τον Πειραιά.

Συγκοινωνιακό δίκτυο

Στα τέλη του 19ου αιώνα γίνονται σημαντικά έργα στις συγκοινωνίες (δρόμοι, σιδηρόδρομοι, λιμάνια κ.ά.). Έτσι οι άνθρωποι και τα εμπορεύματα μεταφέρονται πιο εύκολα και πιο γρήγορα. Τα περισσότερα έργα έγιναν με δάνεια από το εξωτερικό όταν ήταν πρωθυπουργός ο Χαρίλαος Τρικούπης.

Π 6.52

Κόσμος συγκεντρωμένος σε σιδηροδρομικό σταθμό. Δεκαετία 1880. Την περίοδο 1869–1909 κατασκευάστηκαν οι σιδηροδρομικές γραμμές στην Πελοπόννησο, στη Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία. Οι ίδιες σιδηροδρομικές γραμμές υπάρχουν μέχρι σήμερα.

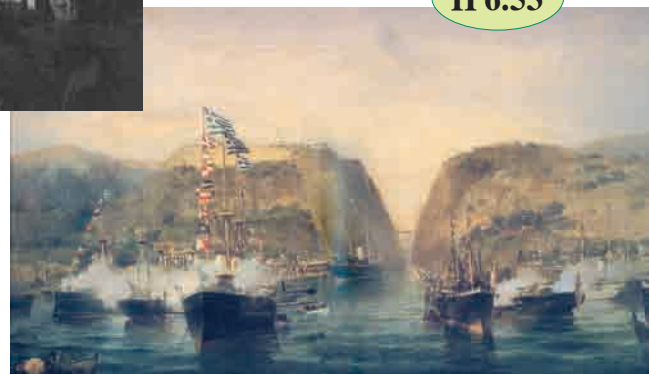
Π 6.54

Το σήμα των σιδηροδρόμων Θεσσαλίας.

«Τα εγκαίνια της διώρυγας της Κορίνθου», πίνακας του Κωνσταντίνου Βολανάκη (1893). Η διώρυγα της Κορίνθου εγκαινιάστηκε το 1893 ύστερα από εργασίες που κράτησαν 11 χρόνια. Ήταν ένα από τα μεγάλα τεχνικά έργα της εποχής και βοήθησε ιδιαίτερα στη θαλάσσια συγκοινωνία, γιατί επιτράπηκε στα καράβια να περνούν πιο γρήγορα από το Αιγαίο στο Ιόνιο πέλαγος.

Π 6.53

Πολύ κακές συνθήκες

Π 6.55

Τα φτωχά στρώματα ζουν στην περιφέρεια και στο κέντρο της Αθήνας, συχνά σε πολύ κακές συνθήκες. Οι περισσότερες οικογένειες μένουν σε σπίτια με ένα δωμάτιο, που δεν αερίζεται ούτε φωτίζεται καλά, και οι χώροι υγιεινής (μπάνιο ή τουαλέτα) είναι σπάνιοι. Στο παρακάτω απόσπασμα ο λογοτέχνης Εμμανουήλ Ροΐδης (1836–1904) περιγράφει μια φτωχική γειτονιά στην Αθήνα.

Π 6.56

Καρτ ποστάλ του 1904 με σκηνές από την καθημερινή ζωή στην Αθήνα: στην εικόνα Π 6.55 γαλατάδες και στην Π 6.56 καστανάς.

Π 6.57

Πες μου όμως αν είδες πουθενά χειρότερα γουρουνοχώρια από τους φτωχικούς μαχαλάδες [=γειτονίες] της Αθήνας [...]; Το καλοκαίρι σκόνη με την κουτάλα, νερομαζώματα και λάσπη ως το γόνατο άμα στάξει ο ουρανός, και σε κάθε δρόμο μια φραγμένη ή ξέφραγη μάντρα, ο απόπατος όλης της γειτονιάς! [...]. Αντίκρυ μου έχω ένα χασάπη που σφάζει στη μέση του δρόμου ζώα μικρά και μεγάλα, γίδια, πρόβατα [...], και τρέχουν πάντοτε δύο ποταμοί, ο ένας κόκκινος από αίμα και ο άλλος πράσινος από κοπριά και χολή.

Εμμανουήλ Ροΐδης, *Το παράπονο του νεκροθάπτη*, έτος 1895

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Φιλανθρωπικοί σύλλογοι

Τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα στην Ελλάδα, όπως και αλλού, βλέπουν τη φτώχεια σαν αρρώστια που πρέπει να τη γιατρέψουν. Γι' αυτούς οι φτωχοί, και κυρίως όσοι δεν έχουν σταθερή οικογενειακή ζωή, είναι κάτι σαν «μικρόβιο» μέσα στην κοινωνία, που μπορεί να μολύνει όσους είναι «υγιείς».

Το 1865 ο σύλλογος «Ελεήμων Εταιρία» αναπτύσσει δράση για να περιοριστούν οι ζητιάνοι στην Αθήνα και τον Πειραιά.

Π 6.58

Χτες εγκαταστάθηκε η [...] εταιρία [ο σύλλογος] στο μέγαρο που νοίκιασε [...]. Μέχρι τώρα γράφτηκαν τριάντα φτωχοί, που θα μένουν μέσα και δε θα ενοχλούν πια τους πολίτες. Στο εξής λοιπόν η πρωτεύουσα θα δείχνει σαν μια πόλη χωρίς ζητιάνους [...]. Όλους τους ζητιάνους που έφτασαν στο πτωχοκομείο τούς συνόδεψαν στο λουτρό, όπου, αφού πλύθηκαν και καθαρίστηκαν καλά, ξαναγύρισαν στο ίδρυμα.

Εφημερίδα *Αυγή*, 2 Ιανουαρίου 1865

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Οι φιλανθρωπικοί σύλλογοι ήθελαν να καλλιεργήσουν στα λαϊκά στρώματα τη δική τους αντίληψη για την ηθική, γιατί θεωρούσαν ότι έτσι θα προσδεύσει η κοινωνία.

Το Αμαλιείο Ορφανοτροφείο στην Αθήνα, το πρώτο για κορίτσια, σύμφωνα με τον κανονισμό του, είχε στόχο:

Π 6.59

[...] να μορφώσει τα κορίτσια που ζουν σ' αυτό ώστε να γίνουν φρόνιμες και καλές νέες, ικανές νοικοκυρές, χρήσιμες και καλές γυναίκες στην κοινωνία. Γι' αυτό και η ανατροφή τους θα βασίζεται στη χριστιανική αγωγή ώστε να αποκτήσουν τις χριστιανικές και κοινωνικές αρετές. Κυρίως θα εξασκηθούν πρώτα απ' όλα να δείχνουν ευσέβεια στο Θεό, να σέβονται τους ανώτερους, να αγαπάνε το διπλανό τους, αλλά [θα εξασκηθούν] και στη φιλανθρωπία, στην ταπεινοφροσύνη, στην κοσμιότητα, στην εγκράτεια, στην καρτερία και στην εργατικότητα.

Κανονισμός του Αμαλιείου Ορφανοτροφείου, έτος 1856

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Για την ίδρυση το 1856 του ορφανοτροφείου αγοριών Χατζηκώνστα, στην Αθήνα, διαβάζουμε:

Το Ορφανοτροφείο [...] Χατζηκώνστα [...] θα αποδώσει γρήγορα στους κόλπους της κοινωνίας αντί για τα παιδιά που κυλιόντουσαν στους δρόμους και ζούσαν μέσα στην ανηθικότητα, πολίτες χρήσιμους και ικανούς να ωφεληθούν με το επάγγελμά τους τον εαυτό τους και την πατρίδα. Συμφέρει, λοιπόν, να υποστηρίξουμε όλοι όπως μπορούμε αυτό το ίδρυμα ευεργεσίας, μια και τα άπορα ορφανά είναι πολλά και από εμάς εξαρτάται να κάνουμε μια μικρή θυσία για να σώσουμε αυτά από την καταστροφή και την κοινωνία από τη μόλυνση με τις κακές τους συνήθειες.

Περιοδικό *Πανδώρα*, έτος 1856

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.60

Η αγροτική μεταρρύθμιση, η εκβιομηχάνιση και η οικονομική κρίση

Π 6.61

Η οικογένεια Βλιτσάκη στο τσιφλίκι της στην Καρδίτσα.

Π 6.63

Χαρακτικό με γενική άποψη του Λαυρίου από βιβλίο που εκδόθηκε το 1869.

Κολίγοι

Στο παρακάτω απόσπασμα ένας δημοσιογράφος μιλάει για τους κολίγους σ' ένα χωριό στην Καρδίτσα.

Π 6.62

Δύστυχοι [...], πολίτες ανελεύθεροι σε ελεύθερη χώρα [...]. Αυτός ο επιστάτης, αφού έκανε τον εαυτό του αφεντικό και συγκέντρωσε στα χέρια του όλες τις εξουσίες [...], παρεμβαίνει στη δημόσια και την ιδιωτική ζωή των χωρικών εκβιάζοντάς τους να εργάζονται τις Κυριακές, να μην κάνουν γάμους που δεν του αρέσουν, να αρνούνται τη φιλοξενία, να μη βρίσκονται στους δρόμους μετά τη δύση του ήλιου, να μη μιλάνε μεταξύ τους ιδιαιτέρως, να μην εξουσιάζουν όπως θέλουν αυτοί το νοικοκυριό τους, να μην τολμούν να έχουν δική τους γνώμη ή σκέψη.

Σπιριδών Παγανέλης, Οδοιπόροι και σημειώσεις, έτος 1882
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Μεταλλεία

Το πιο σημαντικό μεταλλείο της εποχής ήταν στο Λαύριο της Αττικής, γνωστό από την αρχαιότητα.

Το 1865 μια ξένη εταιρία έκανε συμφωνία με το ελληνικό κράτος για να εκμεταλλευτεί τα μεταλλεία στο Λαύριο. Γρήγορα όμως θεωρήθηκε ότι εκμεταλλευόταν τον εθνικό πλούτο και ξέσπασε διαμάχη με το ελληνικό κράτος.

Το 1873 ο Ανδρέας Συγγρός, ένας ομογενής από την Κωνσταντινούπολη, αγόρασε

την εταιρία. Πολλοί τότε αγόρασαν μετοχές της εταιρίας αυτής, αλλά έχασαν τα χρήματά τους όταν η τιμή της έπεσε στο χρηματιστήριο. Τα «Λαυρεωτικά» ήταν μεγάλο σκάνδαλο την εποχή εκείνη. Ας δούμε πώς το περιγράφει ο Ανδρέας Συγγρός.

Π 6.65

Όσοι είχαν [μετοχές] αναγκάζονταν να τις πουλήσουν για να σώσουν ό,τι μπορούσαν [...], αλλιώς τις παρατούσαν στους δανειστές τους. Αυτοί επίσης έτρεχαν να τις πουλήσουν μήπως και σώσουν τα χρήματα που δάνεισαν για την αγορά τους. [Και] [...] άρχισε η κατακραυγή και όλοι ζητούσαν τον [...] [υπεύθυνο] και τον βρήκαν στο πρόσωπό μου, ακόμη και οι συνεργάτες μου και όλοι όσοι συμμετείχαν, σ' εμένα έριξαν το φταίξιμο για όλες τις ζημιές [...]. Μικροί και μεγάλοι με φώναζαν «Λαυριόφαγο». Φυσικά, ούτε και οι εφημερίδες τσιγκουνεύτηκαν [τους χαρακτηρισμούς].

Ανδρέας Συγγρός, Απομνημονεύματα, έτος 1908
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.64

Ο Ανδρέας Συγγρός (1830–1899), ομογενής από την Κωνσταντινούπολη, ήταν μεγάλος επιχειρηματίας και εθνικός ευεργέτης.

Το 1875, ο Ιταλός Ιωάννης Βαππιστής Σερπιέρης, παλαιός διευθυντής των μεταλλείων, ίδρυσε τη Γαλλική Εταιρία Μεταλλείων Λαυρίου, που λειτούργησε μέχρι το 1981.

Στην εικόνα Π 6.66 επιταγή της Γαλλικής Εταιρίας Μεταλλείων Λαυρίου (1882) και στην Π 6.67 τα εργαστήριά της στο Λαύριο.

Π 6.66

Π 6.67

Π 6.68

Το σταφιδικό ζήτημα

Δρεμόνι, δοχείο για την επεξεργασία της σταφίδας.

Το 19ο αιώνα η σταφίδα ήταν το βασικό αγροτικό προϊόν για τις ελληνικές εξαγωγές. Τη δεκαετία του 1870 μια αρρώστια χτύπησε τα αμπέλια στη Γαλλία και η ζήτηση σταφίδας στο εξωτερικό αυξήθηκε. Πολλοί αγρότες (κυρίως στη βόρεια Πελοπόννησο)

ξεριζώσαν τα άλλα προϊόντα και καλλιεργούσαν πια σχεδόν μόνο αμπέλια για σταφίδα. Οι περιοχές που ζούσαν από την καλλιέργεια και το εμπόριο της σταφίδας πλούτισαν.

Όμως μετά το 1890 τα γαλλικά αμπέλια άρχισαν να δίνουν πάλι καρπό. Αυτό μαζί με την παγκόσμια οικονομική κρίση περιόρισε τη ζήτηση της σταφίδας.

Οι εξαγωγές της μειώνονταν, η τιμή της έπεφτε, η παραγωγή έμενε απούλητη και τα νοικοκυριά αντιμετώπισαν πολλές δυσκολίες. Το σταφιδικό ζήτημα δημιούργησε προβλήματα στην ελληνική οικονομία. Το κράτος πήρε κάποια μέτρα για να στηρίξει τους παραγωγούς, για παράδειγμα, αγόραζε αυτό την παραγωγή τους. Ωστόσο, πολλοί νέοι αγρότες μετανάστευσαν, κυρίως στην Αμερική, για να βρουν καλύτερη τύχη.

Π 6.69

Οι εξαγωγές σταφίδας στα 1878

Για την παγκόσμια οικονομική κρίση μιλήσαμε στη σ. 94.

Για τη μετανάστευση θα μιλήσουμε στη σ. 123.

Π 6.70

Γελοιογραφία με θέμα την οικονομική κρίση, 1895.

Για τον πόλεμο του 1897 δεξ στη σ. 126.

Πτώχευση

Για να γίνουν οι μεταρρυθμίσεις, οι κυβερνήσεις του Χαρίλαου Τρικούπη έβαλαν νέους φόρους και το ελληνικό κράτος πήρε μεγάλα δάνεια από το εξωτερικό. Επειδή όμως δανείστηκε περισσότερα από όσα μπορούσε να ξεπληρώσει, το **1893** κήρυξε **πτώχευση**: δήλωσε δηλαδή ότι δεν μπορεί να πληρώσει τα χρέη του. Τα οικονομικά του κράτους βελτιώθηκαν σιγά σιγά, ιδίως αφού επιβλήθηκε στην Ελλάδα **Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος** μετά την ήττα της στον Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Γυναίκες και παιδική εργασία

Οι περισσότερες γυναίκες δούλευαν στα υφαντουργεία, χιλιάδες όμως εργάζονταν και σε σπίτια ως υπηρέτριες, μαγείρισσες κτλ.

Το εργατικό δυναμικό στη βιομηχανία (1907)

Βιομηχανία τροφίμων	Χημική βιομηχανία	Βιομηχανία οικοδομικών υλικών	Μεταλλουργία	Βιομηχανία ξυλείας
12.080	1.259	27.082	14.753	16.964
99,15%	91,66%	99,82%	99,64%	98,14%
0,85%	8,34%	0,18%	0,63%	1,86%
Βιομηχανία δέρματος	Υφαντουργία	Χαρτοβιομηχανία	Καπνοβιομηχανία	Άλλες βιομηχανίες
19.058	29.585	2.324	2.609	3.569
98,84%	41,69%	95,70%	96,55%	59,88%
1,16%	58,31%	4,30%	3,45%	40,12%

Π 6.71

Σύνολο εργαζομένων
 Ποσοστό αντρών
 Ποσοστό γυναικών

Για την
Καλλιρρόη
Παρρένδες
στη σ. 123.

Στο παρακάτω απόσπασμα η Καλλιρρόη Παρρέν μιλάει για τις εργάτριες σε μια κλωστοϋφαντουργία στον Πειραιά.

Το χειμώνα δουλεύουν αδιάκοπα από τις έξι το πρωί μέχρι τις έξι και μισή το βράδυ, με μόνο μισή ώρα ανάπαυση για να φάνε. Το καλοκαίρι από τις πέντε το πρωί μέχρι τις έξι και μισή και αναπαύονται μόνο μιάμιση ώρα. Έτσι η δεκάχρονη ή εντεκάχρονη παιδούλα που βρίσκεται στην ανάπτυξη ή η νέα γυναίκα που [βρίσκεται σε ηλικία να] κάνει παιδιά στέκεται όρθια στη θέση της σχεδόν χωρίς να κινείται για δώδεκα ολόκληρες ώρες.

«Αι γυναίκες εν τη ελληνική βιομηχανία», *Εφημερίς των Κυριών*, έτος 1887
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.72

Στο παρακάτω απόσπασμα ένας Γάλλος περιηγητής μιλάει για την παιδική εργασία στην Αθήνα στις αρχές του 20ού αιώνα.

Π 6.73

Στην Ελλάδα, η παιδική ηλικία είναι σκληρή για το φτωχό. Ο λαός αγνοεί [...] το σεβασμό και τον οίκτο για τα παιδιά. Κάθε φορά που ένα φορτίο πρέπει να μεταφερθεί, δε φωνάζουν τον άντρα αλλά το μικρό παιδί. Πάνω σε αυτό πέφτει τελικά η δουλειά [...]. Λούστροι, υπηρέτες, μαθητευόμενοι τεχνίτες, μικρές υπηρέτριες, όλα αυτά τα παιδικά πρόσωπα αποπνέουν σοβαρότητα. Μόλις αντιμετωπίσουν τη σκληρή πραγματικότητα της δουλειάς, αποκτούν μια σοβαρή έκφραση που έρχεται σε αντίθεση με τα παιδικά χαρακτηριστικά τους.

Αμεντέ Μπριτς, *Η νέα Αθήνα*, έτος 1910

Π 6.74

Η πλατεία Μοχάμεντ Αλι στην Αλεξάνδρεια. Εκεί βρίσκονταν το ελληνικό προξενείο και πολλές σημαντικές ελληνικές επιχειρήσεις. Τέλη του 19ου αιώνα.

Ομογενείς επιχειρηματίες από την Αίγυπτο

Το 1871 οι Έλληνες και οι Ελληνορθόδοξοι που ζουν στην Αίγυπτο φτάνουν τους 34.000. Κατοικούν κυρίως στο Κάιρο και την Αλεξάνδρεια. Ορισμένοι από αυτούς αποκτούν μεγάλο πλούτο και δύναμη στην τοπική κοινωνία, κυρίως από το εμπόριο βαμβακιού. Γρήγορα ασχολούνται και με τις τραπεζικές εργασίες και τη βιομηχανία (ποτοποιία, βυρσοδεψία, σιγαροποιία κ.ά.). Οι ομογενείς της Αιγύπτου ίδρυσαν ελληνικά σχολεία, εκκλησίες, συλλόγους εκεί όπου ζούσαν και κυκλοφόρησαν εφημερίδες στα ελληνικά. Όπως και άλλοι ομογενείς, έκαναν δωρεές στους τόπους καταγωγής τους και ορισμένοι έγιναν εθνικοί ευεργέτες.

Η πιο ισχυρή και καλά οργανωμένη ορθόδοξη κοινότητα βρισκόταν στην Αλεξάνδρεια. Γι' αυτή μάς μιλάει στο παρακάτω απόσπασμα η Πηνελόπη Δέλτα, κόρη του επιχειρηματία Εμμανουήλ Μπενάκη.

Π 6.75

Μεταφορά βαμβακιού στην Αίγυπτο. Αρχές του 20ού αιώνα.

Ήταν πάντα σομπ η Αλεξάνδρεια, και κείνα τα χρόνια, και αφού μεγάλη γλώσσα, η ελληνική κοινωνία ήταν λαμπρή, πλούσια, κλειστή στους ξένους, που γύρευαν πώς και πώς να εισχωρήσουν [...]. Λίγοι ξένοι εισχωρούσαν, οι γενικοί πρόξενοι, οι διευθυντές τραπεζών και μεγάλων καταστημάτων, ολίγιστοι Εβραίοι, και ακόμα λιγότεροι Σύριοι, που τους λέγαμε λεβαντίνους, περιφρονητικά. Ό,τι εξαρτούνταν από τους Έλληνες, γίνονταν καλά. Η κοινότης μας ήταν η σπουδαιότερη και η καλύτερη. Εκκλησίες, σχολεία, νοσοκομείο, όλα τα συντηρούσε η κοινότης, και οι πλούσιοι Έλληνες έδιναν αφθόνως. Στα χωριά (χωριά λέγονταν οι πόλεις του εσωτερικού, έξω από το Κάιρο και την Αλεξάνδρεια), οι Έλληνες ήταν παντού οι ισχυρότεροι. Τους καλούς τύπους του μπαμπακιού τούς είχαν καλλιεργήσει και φτιάσει Έλληνες.

Πηνελόπη Δέλτα, *Πρώτες ενθυμήσεις*, γύρω στο 1932

Π 6.76

Κοινωνικές διεργασίες

Σοσιαλιστικές ιδέες

Το 1893 ο Πλάτωνας Δρακούλης κυκλοφόρησε το *Εγχειρίδιο του εργάτη*, βασικό κείμενο για τους πρώτους Έλληνες σοσιαλιστές. Σε απόσπασμα από το έργο αυτό διαβάζουμε:

Η κοινωνία χωρίζεται σε πλούσιους και φτωχούς. Όλα όσα απολαμβάνουν οι πλούσιοι τα παράγουν οι φτωχοί με τη συνεχή εργασία τους [...]. Οι φτωχοί λοιπόν είναι δούλοι των πλούσιων και, όσο δε ζητούν οι ίδιοι την ελευθερία τους, κανείς δεν πρόκειται να τους τη δώσει. Η ελευθερία δε δίνεται ποτέ ως δώρο, αλλά κατακτιέται ως δικαίωμα [...]. Κάποιος είναι πραγματικά ελεύθερος όταν προσφέρει τη χρήσιμη εργασία του και παίρνει για αμοιβή ολόκληρο το προϊόν της εργασίας του, με την εγγύηση της πολιτείας. Τότε είναι πλούσιος και ανεξάρτητος. Τότε κανείς δεν είναι φτωχός ή δούλος.

Πλάτων Δρακούλης, *Το εγχειρίδιο του εργάτη*, έτος 1893

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.78

Το 1907 ο Γεώργιος Σκληρός εκδίδει το βιβλίο του *Το κοινωνικόν μας ζήτημα*, το οποίο μιλούσε για την εκμετάλλευση των εργατών.

Στο παρακάτω απόσπασμα ο Σκληρός, ακολουθεί τον Καρλ Μαρξ και υποστηρίζει ότι οι εργάτες θα ανατρέψουν τους αστούς.

Έτσι και τώρα από τα ίδια τα σπλάχνα του καθεστώτος δημιουργείται διαρκώς, πάντοτε μέσα από την οικονομική εξέλιξη, μια νέα πολυάριθμη τάξη, με αντίθετα συμφέροντα και αντίθετη ψυχολογία, η οποία καθώς θα υπερασπίζεται τον εαυτό της θα περιορίζει όλο και περισσότερο τη δύναμη της μπουρζουαζίας [=της αστικής τάξης].

Γεώργιος Σκληρός, *Το κοινωνικόν μας ζήτημα*, έτος 1908

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.80

Η θέση των γυναικών

Γιατροί και λόγιοι υποστήριζαν ότι η φύση έχει κάνει τις γυναίκες διαφορετικές από τους άντρες και γι' αυτό δεν μπορούν να ασχολούνται με τα ίδια πράγματα. Έτσι δικαιολογούσαν ότι το ελληνικό σύνταγμα του 1864 δεν τους έδινε πολιτικά δικαιώματα, ότι δεν είχαν τις ίδιες ευκαιρίες με τους άντρες στη μόρφωση, ότι τους επιτρεπόταν να κάνουν λίγες μόνο δουλειές. Έλεγαν ότι οι σωματικές διαφορές ανάμεσα στις γυναίκες και στους άντρες συνδέονται με διαφορές στο μυαλό, στην ψυχολογία και στη συμπεριφορά τους.

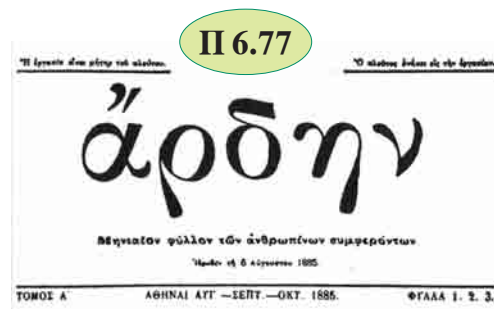
Η γυναίκα έχει καμιά φορά δύο ή τέσσερις τραπεζίτες λιγότερους και της λείπουν οι φρονιμίτες, το στομάχι της είναι πιο μικρό και πιο ευαίσθητο, και γι' αυτό έχει άστατη όρεξη. Η γυναικεία καρδιά χτυπάει πιο γρήγορα και η θερμοκρασία της είναι πιο χαμηλή. Γι' αυτό οι γυναίκες κρυώνουν πιο πολύ. Έχουν πιο μεγάλους λυμφατικούς αδένες και, εκτός από όλα τα άλλα, τις χαρακτηρίζει η υστερία. Οι γυναικείες φλέβες είναι πιο λεπτές και οι σφυγμοί πιο γρήγοροι, αλλά πιο αδύνατοι ακόμη κι από του παιδιού [του αγοριού].

Γρηγόριος Παπαδόπουλος, «Περί γυναικός και Ελληνίδος...»,

περιοδικό *Πανδώρα*, έτος 1866

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.81

Ο Πλάτωνας Δρακούλης (1858–1942) είναι από τους πρώτους Έλληνες σοσιαλιστές. Το 1885 έβγαλε το περιοδικό Άρδην, που έκλεισε δύο χρόνια αργότερα με δικαστική απόφαση, γιατί υποστήριξε τις απεργίες που έκαναν οι εργάτες εκείνο το χρόνο στη Σύρο. Στη συνέχεια ο Δρακούλης πήγε στο εξωτερικό. Όταν γύρισε στην Ελλάδα κυκλοφόρησε το περιοδικό Έρευνα, έγραψε πολλά βιβλία και ασχολήθηκε ενεργά με το συνδικαλισμό των αγροτών και των εργατών.

Για τον Καρλ Μαρξ μιλήσαμε στη σ. 101.

Π 6.79

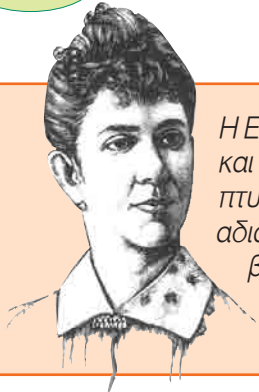
Ο Γεώργιος Σκληρός γύρω στο 1905.

Οι γυναίκες από τα λαϊκά στρώματα δούλευαν υπηρέτριες, εργάτριες ή έκαναν πότε τη μια δουλειά και πότε την άλλη. Οι περισσότερες ήταν αγράμματες. Μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα όσες γυναίκες ήταν μορφωμένες μπορούσαν να δουλέψουν μόνο ως δασκάλες. Την εποχή αυτή ξεχωρίζουν πολλές γυναίκες παιδαγωγοί, αρκετές από τις οποίες έχουν μορφωθεί στην Κωνσταντινούπολη. Εκτός από την Καλλιόπη Κεχαγιά, σημαντικές είναι επίσης η Σαπφώ Λεοντιάς, η Σεβαστή Καλλισπέρη και η Σωτηρία Αλιμπέρτη.

Πολλές γυναίκες από τα μεσαία και ανώτερα στρώματα έδρασαν σε διάφορα σωματεία (φιλανθρωπικά, πατριωτικά κ.ά.). Προς τα τέλη του 19ου αιώνα αρκετές άρχισαν να ζητούν περισσότερα δικαιώματα.

Στο πρώτο τεύχος της *Εφημερίδος των Κυριών*, στις 8 Μαρτίου 1887, η εκδότριά της Καλλιρρόη Παρρέν γράφει:

Π 6.82

Σκίτσο με την Καλλιρρόη Παρρέν (1861-1940).

Η Ελληνίδα [...] μπορεί να βγει από το αδιέξοδο που την περιβάλλει και την κάνει να μαραίνεται και να λιώνει, να μπει ορμητικά στη δράση και να αναλάβει μόνη της τον αγώνα για την ανάπτυξη της, χωρίς να περιμένει [...] καμία βοήθεια από τον άντρα, γιατί [...] αυτός [=ο άντρας] αδιαφορεί για τη δική της μόρφωση και ανάπτυξη, και στον εγωισμό που τον διακρίνει ένα μόνο βλέπει, ένα επιθυμεί και θέλει: τη δουλική υποταγή της γυναίκας στα νεύματά του.

«Πρόγραμμα», *Εφημερίς των Κυριών*, 8 Μαρτίου 1887
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.83

Μεταναστεύουν στις ΗΠΑ

Παρακάτω διαβάζουμε αποσπάσματα από τη διαφήμιση ατμοπλοϊκής εταιρίας σχετικά με το ταξίδι στις ΗΠΑ και τους κινδύνους του.

Γαλλική Υπερωκεάνιος Ατμοπλοΐα Φαβρ Λάιν
Πειραιάς – Νέα Υόρκη (μέσω της Νάπολης)
Διάρκεια ταξιδιού ημέρες 14 με [...] [τα] ατμόπλοια «Ρόμα» και «Γερμανία».
Ναυπηγήθηκαν το έτος 1903 αποκλειστικά για μετανάστες, η ταχύτητα [τους είναι] 30 μίλια την ώρα.
[...] Τα πρακτορεία Χρ. Χριστοφή και Σία δηλώνουν στους μετανάστες ότι η επιθεώρηση γίνεται στα πρακτορεία των παραπάνω εταιριών στην Ελλάδα. Έτσι όσοι έχουν προβλήματα υγείας και, σύμφωνα με τον αμερικανικό νόμο, δε γίνονται δεκτοί στην Αμερική, θα ειδοποιούνται έγκαιρα και θα παίρνουν πίσω τα ναύλα τους.

Εφημερίδα Ακρόπολις, 30 Απριλίου 1903
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.84

Πνευματική και καλλιτεχνική ζωή

Το γλωσσικό ζήτημα

Η σύγκρουση ανάμεσα στην καθαρεύουσα και στη δημοτική δεν απασχολούσε μόνο τους φιλόλογους αλλά είχε και πολιτικό χαρακτήρα. Αυτό φαίνεται από τις αναταραχές που ξέσπασαν σε δύο περιπτώσεις:

όταν δημοσιεύτηκε μια μετάφραση του Ευαγγελίου στη δημοτική (1901)

όταν το Βασιλικό Θέατρο της Αθήνας παρουσίασε την τραγωδία *Ορέστεια* του Αισχύλου σε μετάφραση και όχι στα αρχαία ελληνικά (1903)

Σημαντικό ρόλο στις διαδηλώσεις και στις αιματηρές συγκρούσεις (που είχαν ακόμη και νεκρούς) έπαιξαν καθηγητές και φοιτητές του Πανεπιστημίου της Αθήνας, που υποστήριζαν ότι η δημοτική αλλοιώνει την ελληνική ταυτότητα. Ζητούσαν λοιπόν να καούν τα αντίτυπα των δύο μεταφράσεων, να αφοριστούν οι υπεύθυνοι, να απαγορευτεί στο μέλλον οποιαδήποτε τέτοια πρωτοβουλία και να αναγνωριστεί επίσημα η καθαρεύουσα. Στις διαδηλώσεις αυτές συμμετείχαν και πολλοί από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, υποστηρίζοντας μια γλώσσα που ελάχιστοι από αυτούς καταλάβαιναν ή μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν.

Δημοτικιστές

Στην εικόνα Π 6.85 ο Γιάννης Ψυχάρης (1854–1929) και στην Π 6.86 το βιβλίο του *Το ταξίδι μου*. Ο Ψυχάρης γεννήθηκε στην Οδησσό, σπούδασε στη Γαλλία και στη Γερμανία, δίδαξε νεοελληνική φιλολογία στο Παρίσι, όπου και πέθανε. Το 1888 κυκλοφόρησε το βιβλίο *Το ταξίδι μου*, στο οποίο υποστηρίζει ότι εθνική γλώσσα είναι η γλώσσα του λαού.

Παρακάτω διαβάζουμε δυο αποσπάσματα από *Το ταξίδι μου*. Στο πρώτο υποστηρίζει ότι:

Ένα έθνος, για να γίνει έθνος, θέλει δυο πράγματα: να μεγαλώσουν τα σύνορά του και να κάμει φιλολογία δική του. Άμα δείξει που ξέρει τι αξίζει η δημοτική του γλώσσα κι άμα δεν ντραπεί γι' αφτή τη γλώσσα, βλέπουμε που τόντις [=πράγματι] είναι έθνος. Πρέπει να μεγαλώσει όχι μόνο τα φυσικά, μα και τα νοερά του τα σύνορα. Γι' αφτά τα σύνορα πολεμώ.

Π 6.87

Στο δεύτερο απόσπασμα ο Ψυχάρης απαντά στους αντίπαλούς του, τους οπαδούς της καθαρεύουσας, που τον κατηγορούσαν ότι η γλώσσα που χρησιμοποιεί είναι «φτιαχτή».

Δική μου γλώσσα δεν έχω και δεν έφτιασα γλώσσα, γιατί πλάστης δεν είμαι. Γράφω την κοινή γλώσσα του λαού. Όταν η δημοτική μας γλώσσα δεν έχει πια λέξη που μας χρειάζεται, παίρνω τη λέξη από την αρχαία και προσπαθώ όσο είναι δυνατό, να την ταιριάσω με τη γραμματική του λαού. Έτσι κάμανε όλα τα έθνη του κόσμου, έτσι να κάνουμε κι εμείς [...]. Το έθνος λέει: ψωμί, νερό, κρασί, κεφάλι, χέρια, ποδάρια [...] κι αυτά γράφουμε, λοιπόν το έθνος μας επιβάλλει τη γλώσσα του. Η καθαρεύουσα γράφει: άρτος, ύδωρ, οίνος, κεφαλή, χειρ, πους. Λοιπόν αυτή επιβάλλει γλώσσα και στο έθνος και σε μας.

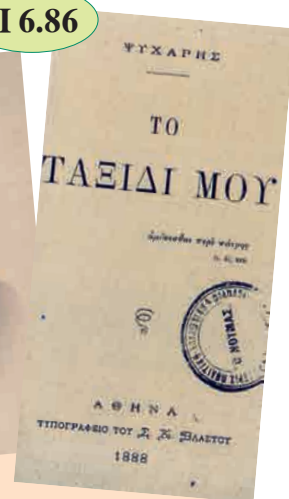
Γιάννης Ψυχάρης, *Το ταξίδι μου*, έτος 1888

Π 6.88

Π 6.85

Π 6.86

Γιάννης Ψυχάρης, *Το ταξίδι μου*, έτος 1888

Ολυμπιακοί Αγώνες

Η ιδέα για τους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες ήταν του Γάλλου Πιερ ντε Κουμπερτέν. Οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες κράτησαν δέκα μέρες (25 Μαρτίου – 3 Απριλίου 1896). Για τη διοργάνωσή τους έγιναν πολλά έργα στην Αθήνα. Στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 καθιερώθηκε ο **Ολυμπιακός Ύμνος**, σε στίχους του ποιητή Κωστή Παλαμά και μουσική Σπυριδώνα Σαμάρα. Τους πρώτους στίχους του διαβάζουμε παρακάτω:

Π 6.90

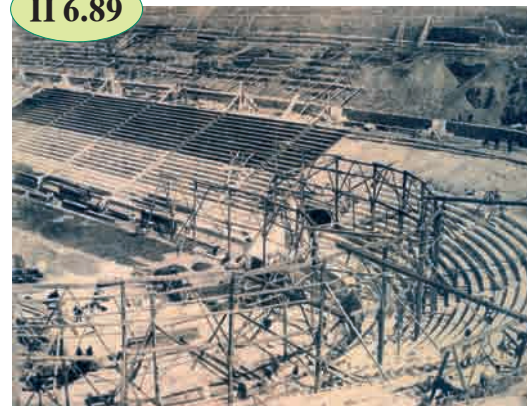
Αρχαίο πνεύμ' αθάνατο, αγνέ πατέρα
του ωραίου, του μεγάλου και τ' αληθινού,
κατέβα, φανερώσου κι άστραψ' εδώ πέρα
στη δόξα της δικής σου γης και τ' ουρανού.

Κωστής Παλαμάς, *Ολυμπιακός Ύμνος*, έτος 1896

Π 6.91

Π 6.89

Οι εργασίες αναμόρφωσης του Παναθηναϊκού Σταδίου για τους Ολυμπιακούς Αγώνες.

Π 6.92

Αθλητές ετοιμάζονται για τον τελικό στα εκατό μέτρα. 1896.

Ο Σπύρος Λούης, νικητής στο Μαραθώνιο δρόμο, φωτογραφίζεται μαζί με άλλους Ολυμπιονίκες στην τελετή απονομής μεταλλίων και διπλωμάτων (1896). Στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 έγιναν 43 αγώνες σε 9 αθλήματα και πήραν μέρος 311 αθλητές από 11 χώρες, οι περισσότεροι (237) όμως ήταν Έλληνες.

Π 6.93

Δύο λογοτεχνικές σχολές

Οι λογοτέχνες της **Επανασιακής Σχολής** έγραψαν κυρίως ποιήματα στη δημοτική γλώσσα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι Ανδρέας Κάλβος (1792–1869), Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824–1879), Ανδρέας Λασκαράτος (1811–1901), Λορέντζος Μαβίλης (1860–1912) κ.ά. Ο πιο σημαντικός όμως, και ένας από τους μεγαλύτερους Έλληνες ποιητές, είναι ο **Διονύσιος Σολωμός** (1798–1857).

Οι λογοτέχνες της **Αθηναϊκής Σχολής** γράφουν τα έργα τους, ποιήματα και πεζά, στην καθαρεύουσα, γιατί πιστεύουν ότι έτσι τονώνουν το εθνικό αίσθημα. Ανάπτυξη γνωρίζει και το ιστορικό μυθιστόρημα (δηλαδή το μυθιστόρημα που παίρνει το θέμα του από μια ιστορική περίοδο).

Ο Εμμανουήλ Ροΐδης (1836–1904) έγραψε κυρίως πεζογραφήματα, που τα χαρακτηρίζει η σατιρική διάθεση, η ειρωνεία και ο σαρκασμός. Ανάμεσα στα έργα του ξεχωρίζει το ιστορικό μυθιστόρημά του Η πάπισσα Ιωάννα, που έγινε αγαπητό και μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες. Σ' αυτό η ηρωίδα του, η Ιωάννα, μεταμφιέζεται σε καλόγερο και καταφέρνει να τους ξεγελάσει όλους και να γίνει πάπας της Καθολικής Εκκλησίας. Η Εκκλησία όμως καταδίκασε και το συγγραφέα και το έργο του.

Νέα Αθηναϊκή Σχολή

Π 6.94

Στην πεζογραφία οι συγγραφείς στρέφονται στο **ηθογραφικό διήγημα**, που περιγράφει την ύπαιθρο και τους ανθρώπους της. Σ' αυτό βοηθάει και η ανάπτυξη της λαογραφίας. Ο πιο σημαντικός ποιητής την περίοδο αυτή θεωρείται ο **Κωστής Παλαμάς** (1859–1943), ενώ στους πεζογράφους ξεχωρίζουν ο Γεώργιος Βιζυηνός (1849–1896), ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851–1911), ο Ανδρέας Καρκαβίτσας (1866–1922), ο Γρηγόριος Ξενόπουλος (1867–1951) κ.ά.

Π 6.96

Στην εικόνα Π 6.94 ο Κωστής Παλαμάς γύρω στο 1890 και στην Π 6.95 το περιοδικό Ο Νουμάς, όπου δημοσιεύτηκε πρώτη φορά (29 Ιουνίου 1903) το έργο του Ο δωδεκάλογος του Γύφτου. Ο Παλαμάς, από τους πιο σημαντικούς λογοτέχνες της γενιάς του, έγραψε ποιήματα στη δημοτική γλώσσα. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει Η φλογέρα του βασιλιά (1910).

Π 6.95

Ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Έγραψε στην καθαρεύουσα, κυρίως ηθογραφικά διηγήματα που διακρίνονται για τη νοσταλγία και το ρεαλισμό τους. Στα έργα του οι ήρωες όταν μιλούν χρησιμοποιούν τη γλώσσα των καθημερινών ανθρώπων της εποχής.

4. Το ελληνικό εθνικό ζήτημα

Εθνικές εταιρίες

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα ιδρύθηκαν μυστικές οργανώσεις, οι εταιρίες, που είχαν άμεση σχέση με το στρατό. Στόχος τους ήταν να δράσουν για να ενταχθούν οι Ελληνορθόδοξοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στο ελληνικό κράτος. Οι οργανώσεις αυτές ήταν δημοφιλείς στην κοινή γνώμη. Η πιο γνωστή ήταν η **Εθνική Εταιρία**. Ιδρύθηκε το 1894 από αξιωματικούς, αλλά στη συνέχεια έγιναν μέλη της και άλλοι (πολιτικοί, επιστήμονες, διπλωμάτες). Η Εθνική Εταιρία έπαιξε σημαντικό ρόλο στον πόλεμο ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1897.

Η ελληνική και η βουλγαρική εθνική ιδέα συγκρούονται

Σχολεία

Στις **πόλεις** της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήρχαν καλύτερα σχολεία, και γι' αυτό η ελληνική εθνική ιδέα διαδόθηκε πιο πολύ. Δε γινόταν όμως και το ίδιο στα **χωριά**. Εκεί πολλοί δάσκαλοι δεν είχαν τη μόρφωση που χρειαζόταν και οι κάτοικοι δεν έστελναν πάντοτε τα παιδιά τους στο σχολείο, γιατί τα έβαζαν να δουλεύουν.

Μια τέτοια εικόνα παρουσίαζε το 1907 και η περιοχή της Κομοτηνής (τότε Γκιουμουλτζίνα). Για την εκπαίδευση των Ελληνορθόδοξων υπήρχαν τότε στην Κομοτηνή ένα δημοτικό σχολείο για τα αγόρια (αρρεναγωγείο), ένα δημοτικό για κορίτσια (παρθεναγωγείο) και δύο νηπιαγωγεία.

Π 6.97

Ο διευθυντής του [αρρεναγωγείου] [...] εκτελεί άριστα το καθήκον του ως δάσκαλος. Επίσης έχει ενθουσιασμό για τα εθνικά ιδεώδη [για την ελληνική εθνική ιδέα]. Έτσι κατόρθωσε όχι μόνο να εμπνεύσει τους μαθητές του αλλά να επιδράσει εθνικά και στην υπόλοιπη [ορθόδοξη] κοινωνία [της Κομοτηνής] [...]. Όλοι τον εκτιμούν και είναι [...] πρώτος σε κάθε εθνική προσπάθεια [...]. Το κτίριο [...] του σχολείου [...] είναι ευρύχωρο και ευάερο και έχει μεγάλη αυλή, κατάλληλη [...] να γίνει γυμναστήριο.

*Έκθεση Χ. Σκαλισιάνου για τα ορθόδοξα σχολεία των περιοχών Δεδέαγατς [σήμερα Αλεξανδρούπολη] και Γκιουμουλτζίνας [σήμερα Κομοτηνή], έτος 1907
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα*

Αντίθετα στο ορθόδοξο χωριό Μπουλάτκιοϊ (σήμερα Ασώματοι), κοντά στην Κομοτηνή, η κατάσταση ήταν πολύ διαφορετική.

Π 6.98

Στο τουρκόφωνο χωριό Μπουλάτκιοϊ [...] μου φάνηκε τραγικός ο τρόπος που διευθύνεται το σχολείο. Φρικτή μυρωδιά και βρομιά [...], κρεμμύδια και σκόρδα που κρέμονταν στον τοίχο της αίθουσας [...] έδιναν την εντύπωση περισσότερο βρομερού καπηλειού παρά σχολείου. Οι [...] μαθητές [...] δεν ήξεραν ούτε να γράφουν ούτε να διαβάζουν και μόλις και μετά βίας κατόρθωσα να συνεννοηθώ μαζί τους [...]. Οι κάτοικοι του χωριού είναι [...] περίπου 250 και, αν και τουρκόφωνοι, είναι καθαροί Έλληνες [=Ελληνορθόδοξοι] στα πιστεύω τους. Τους είπα (μερικοί από αυτούς καταλαβαίνουν ελληνικά) ότι με έστειλε ο Πατριάρχης και τους μίλησα για το ενδιαφέρον που δείχνει η Εκκλησία και το Γένος [=το ορθόδοξο μιλέτ] για την ελληνική μόρφωση των παιδιών τους. Όλοι φαίνονταν συγκινημένοι, μερικοί μάλιστα δάκρυσαν. Άρα εύκολα καταλαβαίνει κανείς ότι αν ένας φωτισμένος δάσκαλος κατεργαζόταν συστηματικά αυτό τον ανεκμετάλλετο εθνικό θησαυρό τι [καλά] αποτελέσματα θα υπήρχαν.

*Έκθεση Χ. Σκαλισιάνου για τα ορθόδοξα σχολεία των περιοχών Δεδέαγατς [σήμερα Αλεξανδρούπολη] και Γκιουμουλτζίνας [σήμερα Κομοτηνή], έτος 1907
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα*

Καταγραφές πληθυσμών

Στον παρακάτω πίνακα βλέπουμε τις διαφορετικές εκτιμήσεις που κάνουν η Βουλγαρία, η Ελλάδα και η Σερβία για τον πληθυσμό της Μακεδονίας. Η Μακεδονία δεν αποτελούσε συγκεκριμένη οθωμανική διοικητική περιφέρεια. Έτσι κάθε καταγραφή περιλάμβανε στη Μακεδονία διάφορες περιοχές. Στις καταγραφές αυτές χρησιμοποιούσαν εθνικούς προσδιορισμούς.

Π 6.99

	Βουλγαρική (1900)	Ελληνική* (1904)	Σερβική (1889)
Τούρκοι	499.204	634.017	231.400
Βούλγαροι	1.181.336	332.162	57.600
Έλληνες	228.702	652.795	201.140
Αλβανοί	128.711	—	165.620
Βλάχοι	80.767	25.101	69.665
Εβραίοι	67.840	53.147	64.645
Τσιγγάνοι	54.557	8.911	28.730
Σέρβοι	700	—	2.048.320
Διάφοροι	16.407	18.685	3.500
ΣΥΝΟΛΟ	2.258.224	1.724.818	2.870.620

* Η ελληνική καταγραφή δεν περιλαμβάνει το βιλαέτι του Κοσόβου.

Στα χωριά

Σύμφωνα με το παρακάτω απόσπασμα από έκθεση του στρατιωτικού Στυλιανού Γονατά, η ελληνική εθνική ιδέα δεν είχε διαδοθεί σε πολλά ορθόδοξα χωριά στη Θράκη.

Οι κάτοικοι στην ύπαιθρο είναι σε άθλια κατάσταση εθνικής ουδετερότητας. Φτάνουν μάλιστα μέχρι του σημείου ώστε αρκετοί από αυτούς να μπορούν να ξεχωρίσουν μόνο χριστιανούς από μουσουλμάνους ή Εβραίους. Αδιαφορούν ή δεν ξέρουν να ξεχωρίσουν εθνικά τους Έλληνες από τους Βούλγαρους ή τους Ρώσους.

Έκθεση Στυλιανού Γονατά για το βιλαέτι της Αδριανούπολης, Δεκέμβριος 1907
Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.100

Ανάλογη εικόνα παρουσιάζει και στο παρακάτω απόσπασμα ο Βρετανός Χένρι Νόελ Μπρέιλσφορντ, που φτάνει το 1905 σ' ένα ορεινό χωριό κοντά στην Αχρίδα (σήμερα στην ΠΓΔΜ), το οποίο δεν είχε δάσκαλο ούτε μόνιμο παπά κι ούτε ένας κάτοικός του δεν ήξερε να διαβάζει. Εκεί συναντάει μια ομάδα αγoriών και:

Π 6.101

Πανηγύρι στο Μοναστήρι.

Π 6.102

Τα πήγα στα ερείπια του κάστρου του τσάρου των Βούλγαρων, που δεσπόζουν στη λίμνη και στον κάμφο [...]. «Ποιος το έχτισε αυτό;», τα ρώτησα. Μου απάντησαν με σημασία: «Οι Ελευθέροι». «Και ποιοι ήταν αυτοί;» «Οι παππούδες μας». «Εντάξει, αλλά ήταν Σέρβοι ή Βούλγαροι ή Έλληνες ή Τούρκοι;». «Δεν ήταν Τούρκοι, ήταν χριστιανοί». Τίποτα παραπάνω από αυτό δεν έμοιαζαν να ξέρουν.

Χένρι Νόελ Μπρέιλσφορντ, Μακεδονία, Οι λαοί της και το μέλλον τους, έτος 1906

Άλλοτε με το Πατριαρχείο και άλλοτε με την Εξαρχία

Για μια τέτοια περίπτωση μας μιλάει το παρακάτω απόσπασμα. Οι κάτοικοι στο χωριό Τσομπάνκιοϊ (σήμερα Συκοράχη στο νομό Έβρου) ήταν βουλγαρόφωνοι. Το 1895 το χωριό έφυγε από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και πήγε με την Εξαρχία. Το 1908 40 οικογένειες ζήτησαν από τις οθωμανικές αρχές να πάνε πάλι με το Πατριαρχείο.

Το χωριό αυτό [...] έχει 250 σχισματικά [=πιστά στην Εξαρχία] σπίτια [=οικογένειες]. Είναι από τα τελευταία χωριά που πήγαν με το σχίσμα [=την Εξαρχία] και έφυγε από την [...] Ορθοδοξία [=το Πατριαρχείο] μόλις πριν από 13 χρόνια. Είναι βουλγαρόφωνο, αν και οι περισσότεροι άντρες μιλούν και γράφουν πολύ καλά ελληνικά [...].

Το [ελληνικό] Προξενείο [...] έκανε διαπραγματεύσεις με τους δύο προύχοντες [=προεστούς] του χωριού [...] και τους υποσχέθηκε 60 [οθωμανικές] λίρες αν μπορέσουν να κάνουν 100 ακόμη οικογένειες να υπογράψουν την αναφορά, οπότε ο συνολικός αριθμός όσων θα έχουν υπογράψει θα είναι πάνω από 140. Έτσι θα μπορέσουμε να ζητήσουμε επίσημα [από τις οθωμανικές αρχές] να αναγνωριστεί το χωριό ως ορθόδοξο [=πατριαρχικό]. Όπως μάλιστα μπόρεσα να καταλάβω [...] η εθνική και προσηλυτιστική εργασία μας [να πείσουμε τους βουλγαρόφωνους να πάνε με το Πατριαρχείο] στη Θράκη είναι κυρίως οικονομικό θέμα.

Αναφορά του Έλληνα υποπρόξενου στο Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολη) Ν. Σουίδα προς το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών, έτος 1908

Απόδοση στη σύγχρονη γλώσσα

Π 6.103

Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση

Στο παρακάτω απόσπασμα ένας από τους ιδρυτές της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης (ΕΜΕΟ) περιγράφει τους στόχους της:

Π 6.104

1. Η οργάνωση θα πρέπει να ιδρυθεί στη Μακεδονία και όχι στη Σόφια [...]. Επίσης, η οργάνωση πρέπει να είναι μυστική.
2. Οι ιδρυτές θα πρέπει να είναι από τη Μακεδονία [...]. Έτσι θα κερδίσουν πιο εύκολα την εμπιστοσύνη του πληθυσμού.
3. Το σύνθημα θα πρέπει να είναι «Αυτόνομη Μακεδονία!» [...]. Το να πετύχουμε την αυτονομία της Μακεδονίας δε σημαίνει μόνο να την αποσπάσουμε για πάντα από τους Τούρκους, αλλά και από τους Σέρβους και τους Έλληνες. Από τη στιγμή που θα χαραχτούν τα σύνορα της αυτόνομης Μακεδονίας, οι Σέρβοι και οι Έλληνες δε θα μπορούν πλέον να διεκδικούν κομμάτια της. Αντίθετα, αν επιχειρήσουμε την προσάρτηση στη Βουλγαρία, οι Σέρβοι και οι Έλληνες μπορεί κι εκείνοι να θελήσουν να πάρουν κομμάτια της. Το καθήκον μας θα πρέπει να είναι να σώσουμε ολόκληρη τη Μακεδονία, και αυτό μπορεί να γίνει με μια αυτόνομη Μακεδονία.

Ιβάν Χατζηνικόλοφ, Υπόμνημα για την ίδρυση μιας επαναστατικής οργάνωσης στη Μακεδονία, έτος 1892

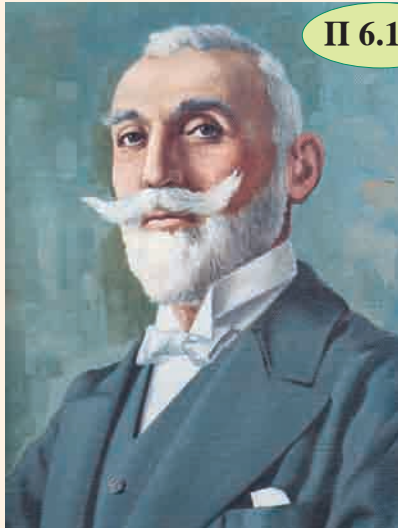
Ελληνικά προξενεία

Σημαντικό ρόλο στην οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα έπαιξαν τα ελληνικά προξενεία στην περιοχή: ενίσχυσαν οικονομικά διάφορες ομάδες, οργάνωσαν στρατιωτικές επιχειρήσεις, προσπάθησαν να επηρεάσουν τις οθωμανικές αρχές υπέρ των Ελλήνων.

Π 6.105

Π 6.106

Π 6.107

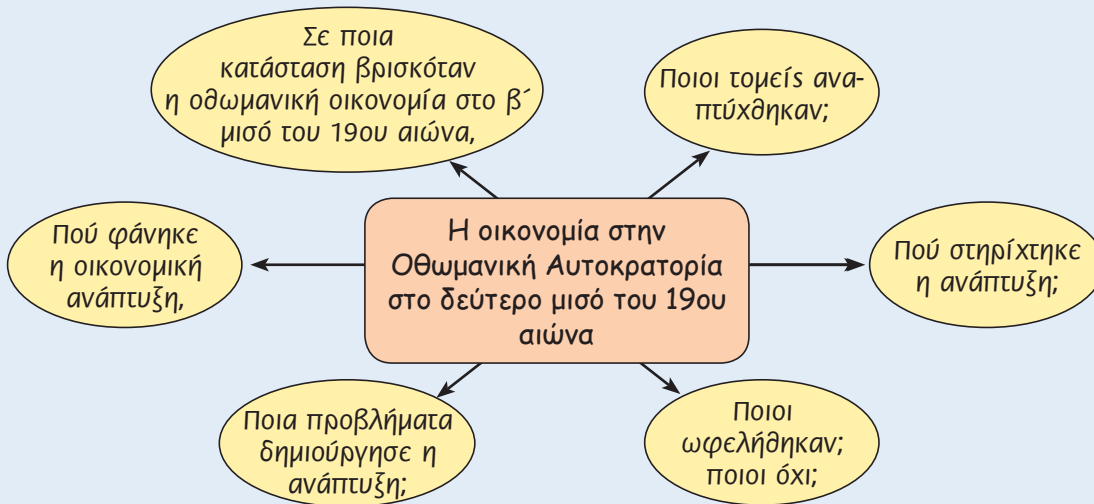

Στην εικόνα Π 6.105 το κτίριο όπου στεγαζόταν στις αρχές του 20ού αιώνα το ελληνικό προξενείο στη Θεσσαλονίκη (σήμερα στεγάζει το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα). Στην Π 6.106 ο Λάμπρος Κορομηλάς (1856–1923), πρόξενος της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη από το 1904 μέχρι το 1906. Ήταν από τα πρόσωπα που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην οργάνωση των στρατιωτικών επιχειρήσεων κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα. Στην Π 6.107 ο διπλωμάτης και συγγραφέας Ίων Δραγούμης (1878–1920), γραμματέας στο ελληνικό προξενείο στο Μοναστήρι (σήμερα Μπίτολα στην ΠΓΔΜ), που έπαιξε σημαντικό ρόλο στη σύσταση ελληνικών εθνικών επιτροπών στην περιοχή.

- 1 α) Διαβάστε τα κείμενα Π 6.2 και Π 6.3. Τι είδους κείμενα είναι; Πότε γράφτηκαν; Για τι μιλάνε; Τι πληροφορίες μάς δίνουν;
β) Με ποιο κριτήριο χωρίζει ο σουλτάνος τους υπήκοούς του;
γ) Τι αλλάζει με το χάτι χουμαγιούν στις σχέσεις ανάμεσα σε μουσουλμάνους και ζιμήδες που υπήρχαν παλιότερα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
δ) Γιατί το χάτι χουμαγιούν και οι σχετικοί άλλοι νόμοι που έγιναν αυτή την εποχή είναι σημαντικοί για την Οθωμανική Αυτοκρατορία; Δικαιολογήστε την απάντησή σας. Γράψτε ένα κείμενο (140–150 λέξεις) για όλα αυτά.
- 2 Ο Ορχάν Γαζιόγλου είναι μουσουλμάνος αγρότης, σ' ένα χωριό λίγο έξω από την Αδριανούπολη. Στα 1874 είναι 36 χρονών, παντρεμένος, έχει 7 παιδιά, τρία αγόρια και τέσσερα κορίτσια και καλλιεργεί δύο χωράφια με σάρι και κριθάρι, ένα περιβόλι με λαχανικά, ένα χωράφι με κερασιές, και έχει και ένα κοπάδι με πρόβατα και κατσίκια. Πέντε χρόνια μετά η οικογένεια Γαζιόγλου έχει χάσει το ένα χωράφι της και το μισό κοπάδι της. Τι μπορεί να συνέβη; Δικαιολογήστε την απάντησή σας μ' ένα κείμενο (70–80 λέξεις).
- 3 α) Διαβάστε το κείμενο Π 6.14. Ποιος έγραψε το κείμενο; Πότε; Το κείμενο γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
β) Σύμφωνα με το κείμενο Π 6.14 τι άλλαξε στην πόλη της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα;
γ) Με ποιες γενικότερες αλλαγές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία έχουν σχέση όσα αναφέρει το κείμενο για τη Θεσσαλονίκη. Δικαιολογήστε την απάντησή σας σ' ένα κείμενο (80–100 λέξεις).
- 4 Μελετήστε προσεκτικά την εικόνα Π 6.7. Γιατί ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β' (1876–1909) απέφευγε να εμφανίζεται δημόσια; Δικαιολογήστε την απάντησή σας λαμβάνοντας υπόψη όλες τις πληροφορίες που έχετε στη διάθεσή σας και στο βιβλίο και στη «Λίγη ακόμη ιστορία». Γράψτε ένα κείμενο (80–100 λέξεις).
- 5 α) Διαβάστε τα κείμενα Π 6.26 και Π 6.27. Τι είδους κείμενα είναι; Πότε γράφτηκαν; Γράφτηκαν την ίδια εποχή για την οποία μιλάνε ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
β) Τι ήταν ο οθωμανισμός; Ποιους στόχους είχε; Με ποιους τρόπους προσπάθησε να τους πραγματοποιήσει;
γ) Πώς συνδέεται ο οθωμανισμός με τις μεταρρυθμίσεις που έγιναν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ονομάζουμε Τανζιμάτ;
δ) Τι καινούργιο έχει ο οθωμανισμός σε σχέση με παλαιότερες ιδεολογίες;
ε) Πώς συνδέεται ο οθωμανισμός με την ανάπτυξη εθνικών κινημάτων μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία; Γράψτε για όλα αυτά ένα κείμενο (180–200 λέξεις).
- 6 Χωριστείτε σε ομάδες των 5–6 ατόμων. Η κάθε ομάδα συζητάει για το Τανζιμάτ, τους στόχους που είχε, αν τους πέτυχε, τη σημασία του. Στη συνέχεια η κάθε ομάδα γράφει ένα σχετικό κείμενο (230–250 λέξεις).
- 7 α) Διαβάστε το κείμενο Π 6.41. Τι είδους κείμενο είναι; Πότε γράφτηκε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
β) Στα τέλη του 19ου αιώνα στο χωριό Τσομπάνκιοϊ στη Θράκη (σήμερα Συκοράχη στο νομό Έβρου) ζούσαν 250 οικογένειες ορθόδοξων που μιλούσαν βουλγαρικά. Στα 1895 το χωριό πήγε με την Εξαρχία. Σύμφωνα με το κείμενο Π 6.41 πόσες οικογένειες τουλάχιστον θα έπρεπε να το ζητήσουν;

[Δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ού αιώνα]

- 8 α) Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων. Το κάθε μέλος αντιγράφει στο τετράδιό του το παρακάτω σχήμα και συμπληρώνει δίπλα σε κάθε ερώτηση όλα τα σχετικά στοιχεία για την απάντηση.

- β) Τα μέλη κάθε ομάδας συζητούν για τις απαντήσεις που έδωσε το καθένα τους.
 γ) Στη συνέχεια η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο (240–250 λέξεις) για την οικονομία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.
- 9 α) Διαβάστε το κείμενο Π 6.43. Ποιος το έγραψε και πότε; Τι είδους κείμενο είναι; Σε τι αναφέρεται; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
 β) Σύμφωνα με το κείμενο Π 6.43 τι στόχους πρέπει να έχει η εκπαίδευση των ορθόδοξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία; Γιατί; Πώς θα τους κάνει πραγματικότητα;
 γ) Διαβάστε όσα είπαμε στο κεφάλαιο 5 του βιβλίου για την εθνική ιδεολογία. Ο Νικόλαος Σταυράκης είναι ένας Ελληνορθόδοξος δάσκαλος σ' ένα σχολείο στη Θράκη. Τι θα έπρεπε να αλλάξει στη διδασκαλία του αν αποφάσιζε να κάνει πράξη όσα αναφέρονται στο κείμενο Π 6.43;
 Γράψτε για όλα αυτά ένα σχετικό κείμενο (140–150 λέξεις).
- 10 Στο Κεφάλαιο 5 του βιβλίου μιλήσαμε για την εθνική ιδεολογία και την εθνική συνείδηση και για τους τρόπους που αυτή καλλιεργείται. Να εξηγήσετε σ' ένα κείμενο (180–200 λέξεις) πώς η διάσπαση στο ορθόδοξο μιλέτ ανάμεσα σε πατριαρχικούς και σε εξαρχικούς συνδέεται και με την ανάπτυξη εθνικών ιδεολογιών ανάμεσα στα μέλη του. Μιλήστε για το ορθόδοξο μιλέτ (γιατί ονομαζόταν έτσι, τα βασικά του χαρακτηριστικά, ποιοι το διοικούσαν, τι θέση είχε στην οθωμανική κοινωνία κτλ.), για την εθνική ιδεολογία και για το πώς καλλιεργείται αυτή, για το βουλγαρικό εθνικό κίνημα (πότε αναπτύσσεται, γιατί, τι στόχους είχε, πώς προσπάθησε να τους πραγματοποιήσει κτλ.), για τη διάσπαση, τα νέα δεδομένα που δημιούργησε, αλλά και πώς αντέδρασε η κάθε πλευρά.
- 11 Ένας Ελληνορθόδοξος και ένας εξαρχικός περιγράφουν, ο καθένας από την πλευρά του, τη διάσπαση στο ορθόδοξο μιλέτ ανάμεσα σε πατριαρχικούς και εξαρχικούς. Χωριστείτε σε ομάδες των 5–6 ατόμων. Κάθε ομάδα γράφει δύο κείμενα (140–150 λέξεις το καθένα) με όσα μπορεί να είπε ο Ελληνορθόδοξος και ο εξαρχικός.
 Παρουσιάστε τη δουλειά σας στην τάξη!
- 12 Παρατηρήστε προσεκτικά τους χάρτες 6.1 και 6.28. Την περίοδο 1830–1908 πού έχασε η Οθωμανική Αυτοκρατορία τα περισσότερα εδάφη; Δικαιολογήστε την απάντησή σας μ' ένα κείμενο (120–130 λέξεις).

- 13 Τι αλλαγές έφερε το ελληνικό σύνταγμα του 1864 σε σχέση με αυτό που ψηφίστηκε το 1844; Γράψτε ένα σχετικό κείμενο (80–100 λέξεις).
- 14 α) Διαβάστε το κείμενο Π 6.48. Ποιος το έγραψε και πότε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Για ποιο θέμα μιλάει; Τι λέει γι' αυτό; Τι προτείνει; Γιατί ο βασιλιάς της Ελλάδας μπορούσε να κάνει όσα λέει το κείμενο Π 6.48; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
β) Διαβάστε το κείμενο Π 6.49. Ποιος το έγραψε και πότε; γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Για ποιο θέμα μιλάει; Τι λέει γι' αυτό; Γιατί μπορεί να συμβαίνουν όσα αναφέρει το κείμενο Π 6.49; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
γ) Το καλοκαίρι του 1876 ένας Ελληνορθόδοξος δημοσιογράφος, ο Βλάσης Γαβριηλίδης, δημοσιεύει στην ελληνορθόδοξη εφημερίδα της Κωνσταντινούπολης *Μεταρρύθμισις* ένα άρθρο για την πολιτική ζωή στην Ελλάδα μετά το σύνταγμα του 1864. Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων και λαμβάνοντας υπόψη σας τις πληροφορίες που υπάρχουν στο βιβλίο σας, αλλά και αυτές που μας δίνουν τα κείμενα Π 6.48 και Π 6.49 γράψτε το άρθρο (180–200 λέξεις).
- 15 Με βάση τα στοιχεία του πίνακα 6.38 ποιες είναι οι δύο ελληνικές πόλεις με τη μεγαλύτερη αύξηση στο ποσοστό του πληθυσμού τους ανάμεσα στο 1879 και το 1907; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- 16 Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα από ένα αφήγημα που έγραψε μια σύγχρονή μας ιστορικός.

Κουβέντιασαν πάνω από μία ώρα πίνοντας καφέ μαζί με συριανά παξιμαδάκια [...]. Βγαίνοντας από το [...] γραφείο γύρω στη μιάμιση, ο [Γεώργιος] Μελούδης δεν ήταν βέβαια απόλυτα ευχαριστημένος, ήξερε όμως τουλάχιστον πού βάδιζε [...]. Είπαν στο τέλος κι άλλα πολλά. Ο Ρενιέρης τον ρώτησε για τις ιπποδρομίες που επρόκειτο να οργανώσει [...] η Ιππική Εταιρία που είχε ιδρύσει ο Μελούδης δυο χρόνια πριν, κι αυτός τον ρώτησε για τον δραματικό και μουσικό σύλλογο και για τα επίσημα εγκαίνια του κτιρίου του Ευαγγελισμού που ετοιμάζονταν και όπου βέβαια θα παρίσταντο όλοι, σαν δωρητές [...]. Στο σπίτι κάθισε λίγο με τη γυναίκα του και τη νεαρή τους κόρη στον μεγάλο καναπέ [...], προτού περάσουν στην τραπεζαρία. Είχαν έρθει στο μεταξύ και άλλα γράμματα. Το καθημερινό σημείωμα από τον γιό τους, που ήταν στη Σχολή Ευελπίδων, ένα γράμμα από την αδελφή του στο Λονδίνο, που τους ειδοποιούσε ότι έφταναν με τον άντρα της σε λίγες μέρες [...] κι ακόμα η πρόσκληση να παραστούν στα εγκαίνια του σιδηροδρόμου Βόλου–Θεσσαλίας, τον άλλο μήνα. Είχε νοικιαστεί ατμόπλοιο που θα τους μετέφερε όλους μαζί στον Βόλο [...]. Η γυναίκα του του διηγήθηκε την πρωινή της έξοδο, τα ψώνια [...], του μίλησε για το ωραίο κτίριο [...], που κόντευε να τελειώσει τις μέρες εκείνες [...], με τη στοά του που τόσο της θύμιζε τα παριανά πασάζ [=στοές με καταστήματα]. Του μίλησε ακόμα για τη συνάντηση που είχε με τις κυρίες [...] της επιτροπής του Ορφανοτροφείου, [...]. Η κόρη τους τους περιέγραψε τον πρωινό της περίπατο με τη δασκάλα της των γαλλικών [...]. Με όλα τούτα η ώρα ήταν περασμένες τρεις όταν αποσύρθηκαν όλοι για την απαραίτητη μεσημεριανή ξεκούραση.

Χριστίνα Αγκριαντώνη, «Ένας τραπεζίτης στην Αθήνα του 19ου αιώνα»,

Μια μέρα. Δεκαπέντε ιστορίες καθημερινότητας από τα αρχαία χρόνια ως την εποχή μας, έτος 1988.

- α) Ποιος έγραψε το κείμενο και πότε; Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
β) Σε ποια κοινωνική ομάδα ανήκουν ο Γεώργιος Μελούδης και η οικογένειά του; Τι πληροφορίες μάς δίνει το απόσπασμα για αυτή την κοινωνική ομάδα, για τα ενδιαφέροντά της, τις δραστηριότητές της; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- 17 Με ποιους τρόπους τα έργα υποδομής που έγιναν στην Ελλάδα στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα βοήθησαν στην ανάπτυξη της βιομηχανίας στη χώρα; Γράψτε ένα σχετικό κείμενο (150–160 λέξεις).

[Δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ού αιώνα]

18 Διαβάστε τα κείμενα Π 6.57, Π 6.72, Π 6.73, Π 6.78 και Π 6.80.

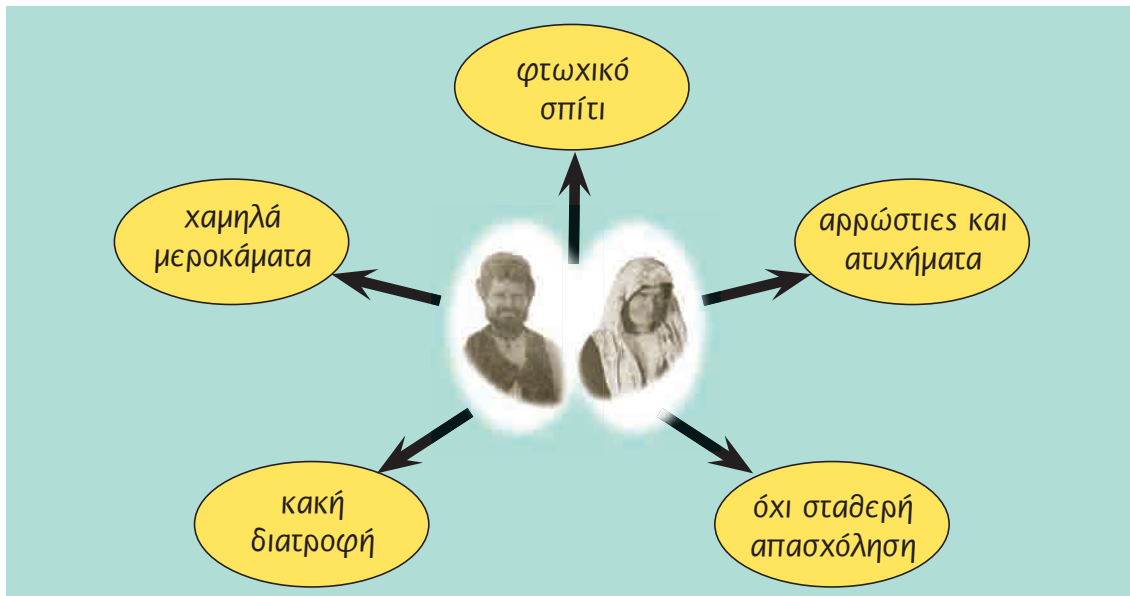
α) Χωριστείτε σε ομάδες των 4-5 ατόμων. Αντιγράψτε στα τετράδιά σας και συμπληρώστε τον πίνακα:

Κείμενο	Πότε γράφτηκε;	Τι είδους κείμενο είναι;	Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα;	Ποιος/ ποιοι το έγραψαν;	Σε ποιο θέμα αναφέρεται;	Τι πληροφορίες μάς δίνει το κείμενο για το συγκεκριμένο θέμα;
Π 6.57						
Π 6.72						
Π 6.73						
Π 6.78						
Π 6.80						

β) Λαμβάνοντας υπόψη τις πληροφορίες που δίνουν οι παραπάνω πηγές κάθε ομάδα ετοιμάζει ένα κείμενο (200-220 λέξεις) για τη ζωή, τα προβλήματα, αλλά και για τις αντιδράσεις και τις διεκδικήσεις των εργατικών στρωμάτων στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα.

19 Ο Γεώργιος Αμπελάς, 43 χρονών, είναι εργάτης και ζει στην Αθήνα στα τέλη του 19ου αιώνα. Είναι παντρεμένος με την Αργυρώ (που δουλεύει και αυτή ως εργάτρια) και έχουν τρία παιδιά, την Ελένη, την Μαρία και τον Κυριάκο. Το παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζει μερικά από τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν ο Γεώργιος και η Αργυρώ Αμπελά:

α) Αντιγράψτε στο τετράδιό σας το παραπάνω διάγραμμα. Μπορείτε να προσθέσετε και άλλα κουτιά για άλλα προβλήματα που μπορεί να αντιμετώπιζαν ο Γεώργιος και η Αργυρώ Αμπελά.

- β) Δίπλα σε κάθε κουτί σημειώστε πώς και γιατί το καθένα από όσα σημειώνονται αποτελεί και ένα πρόβλημα.
- γ) Στη συνέχεια εξηγήστε πώς ένα πρόβλημα μπορεί να συνδέεται με ένα άλλο ή με κάποια άλλα, π.χ. το φτωχικό σπίτι με τις αρρώστιες κτλ.
- δ) Πώς νομίζετε ότι ο Γεώργιος και η Αργυρώ θα μπορούσαν να αντιδράσουν και να αναζητήσουν λύσεις στα προβλήματά τους;
- ε) Γράψτε ένα κείμενο (200-220 λέξεις) περιγράφοντας μια συνηθισμένη μέρα από τη ζωή του Γεώργιου και της Αργυρώς Αμπελά.

- 20 Η τάξη σας συνεχίζει να μαζεύει στοιχεία για την ιστοσελίδα που έχει δημιουργήσει στο διαδίκτυο για την ιστορία των γυναικών στην Ευρώπη και στην Ελλάδα από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης μέχρι τα τέλη του 20ού αιώνα. Η επόμενη ενότητα, ύστερα από αυτή για τις γυναίκες στη βιομηχανική Ευρώπη το 19ο αιώνα, είναι αφιερωμένη στο γυναικείο ζήτημα στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα.
- α) Διαβάστε τα κείμενα Π 6.72, Π 6.81 και Π 6.83. Ποιοι τα έγραψαν και πότε; Τι γνωρίζουμε για τους συγγραφείς; Τι πληροφορίες μας δίνουν τα κείμενα για τη θέση των γυναικών στην ελληνική κοινωνία στα τέλη του 19ου αιώνα, τη θέση τους, για τις διεκδικήσεις τους, για το γυναικείο ζήτημα;
- β) Χωριστείτε σε ομάδες των 6–7 ατόμων. Η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο (200–220 λέξεις) για τη θέση των γυναικών στην ελληνική κοινωνία στα τέλη του 19ου αιώνα.
- γ) Παρουσιάστε την εργασία σας στο διαδίκτυο.
- 21 Τις επόμενες ημέρες μετά την πτώχευση του 1893 πέντε Έλληνες σχολιάζουν, ο καθένας από την πλευρά του, την πολιτική του Χαρίλαου Τρικούπη. Λαμβάνοντας υπόψη σας την κοινωνική θέση του καθενός από τους παρακάτω, γράψτε ένα σύντομο σχόλιο (30–40 λέξεις) με όσα μπορεί να είπαν.

Ομογενής
επιχειρηματίας στην
Ελλάδα

Μανάβης

Καθηγητής
σε Γυμνάσιο

Αγρότης

Εργάτης

- 22 Τι ιστορία διδαχτήκατε κατά κύριο λόγο στο Δημοτικό σχολείο και το Γυμνάσιο; Ποιες ιστορικές περιόδους διδαχτήκατε σε κάθε τάξη; Πόσα βιβλία χρησιμοποιήθηκαν για τη διδασκαλία της ιστορίας σε κάθε τάξη; Τι διαπιστώνετε; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
- 23 Γιατί οι πρώτοι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες που έγιναν στην Αθήνα το 1896 έκαναν ακόμη πιο έντονη την εθνική ιδέα που κυριαρχούσε στην ελληνική κοινωνία; Γράψτε ένα σχετικό κείμενο (110–120 λέξεις).
- 24 Διαβάστε τα κείμενα Π 6.97, Π 6.98, Π 6.100 και Π 6.103.
- α) Χωριστείτε σε ομάδες των 4–5 ατόμων. Αντιγράψτε στα τετράδιά σας και συμπληρώστε τον πίνακα:

Κείμενο	Πότε γράφτηκε;	Τι είδους κείμενο είναι;	Γράφτηκε την ίδια εποχή για την οποία μιλάει ή αργότερα;	Ποιος/ ποιοι το έγραψαν;	Σε ποιο θέμα αναφέρεται;	Τι πληροφορίες μάς δίνει το κείμενο για το συγκεκριμένο θέμα;
Π 6.97						
Π 6.98						
Π 6.100						
Π 6.103						

- β) Λαμβάνοντας υπόψη τις πληροφορίες που δίνουν οι παραπάνω πηγές κάθε ομάδα ετοιμάζει ένα κείμενο (200–220 λέξεις) για την ελληνική εθνική ιδέα και τη διάδοσή της στη Μακεδονία και τη Θράκη. Μιλήστε για τους στόχους του ελληνικού κράτους, τους τρόπους που προσπάθησε να τους κάνει πραγματικότητα, τα προβλήματα και τις αντιδράσεις που συνάντησε κτλ.

[Δεύτερο μισό 19ου – αρχές 20ού αιώνα]

- 25 α) Διαβάστε τα κείμενα Π 6.100 και Π 6.102. Ποιοι τα έγραψαν και πότε; Γράφτηκαν την ίδια εποχή για την οποία μιλάνε ή αργότερα; Για τι μιλάνε; Τι λένε;
 β) Σύμφωνα με τα κείμενα με ποιο κριτήριο προσδιορίζονται οι κάτοικοι στην ύπαιθρο της Θράκης και της Μακεδονίας;
 γ) Τι δείχνει αυτό για τη διάδοση της εθνικής ιδεολογίας σ' αυτές τις περιοχές;

- 26 Στην καρτ ποστάλ ένα ελληνικό αντάρτικο σώμα που δρούσε στη Μακεδονία φωτογραφίζεται στη Θεσσαλονίκη μετά το κίνημα των Νεότουρκων με αξιωματικούς του οθωμανικού στρατού. Γράψτε ένα συνοδευτικό κείμενο (90–100 λέξεις) γι' αυτή τη φωτογραφία με όλα τα απαραίτητα στοιχεία που να την εξηγούν (τι εικονίζει, με τι σχετίζεται το γεγονός που εικονίζει, τι ξέρουμε γι' αυτό κτλ.)

